—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
5
ЛЮТАГА
1993 г.
№ 6 (3676)

ВЫХОДЗІЦЬ з 1932 г.

КОШТ
3 рублі

НАПІСАНАЕ ЗАСТАЕЦЦА

Леаніду ШЧАМЯЛЁВУ — 70 год

Мастак можа лічыць свой лёс шчаслівым нават у тым выпадку, калі хоць адзін ягоны твор стаў здабыткам нацыянальнай культуры. У Леаніда Шчамялёва такіх твораў нямала. Ён стаў вядомым у сярэдзіне 60-х гадоў і дагэтуль застаецца адным з лідэраў беларускага жывапісу. З яго імем звязана фармаванне вельмі плённага напрамку ў нашым выяўленчым мастацтве; я б нават сказаў, уласна-беларускага стылю ў жывапісе. Л. Шчамялёў вызначыўся сваім колерам, сваёй пластыкай, уласцівымі толькі яму кампазіцыйнымі прыёмамі. На той час (сярэдзіна 60-х — пачатак 70-х гадоў) гэта было «авангардам». Маладзейшыя, адкрываючы сёння для сябе свет, можа, нават і не ўяўляюць, што ідуць па шляху, пракладзеным мастакамі кшталту Леаніда Шчамялёва.

Сёння мастаку — 70 год, але па творах гэтага не скажаш. З яго аблiччам і характарам не стасуецца слова «ветэран». Гледзячы на палотны Леаніда Дзмітрыевіча, думаеш не аб вайне, праз якую прайшоў мастак у маладосці, не пра цяжкасці станаўлення таленту ў краіне, дзе культура — гэта апошні радок у дзяржаўным бюджэце,— але аб тым, што «напісанае застаецца». Напісанае таленавітаю рукою.

В. БОГУШ.

Кола Дзён

На мінулым тыдні на Беларусі яшчэ пабольшала скептыкаў і песімістаў, якія з трывогай углядаюцца ў нашую будучыню. Мала хто сёння возьмецца аспрэчваць тое, што стабільнасць, якою мы ганарыліся яшчэ ўчора, заўтра будзе выклікаць смех ва ўсяго свету. Бо па ходу эканамічных рэформ мы адстаём ужо не толькі ад нашых суседзяў, але нават ад Туркменістана, які ўзначальвае былы партакрат. А наш Вярхоўны Савет, які толькі што вярнуўся з калядных канікулаў, зноў збіраецца на адпачынак. Бо перата-міўся, адхіляючы адзін за адным «рынача́ыя» законы... У друку з'явілася паведамленне з Германіі. Тамтэйшыя эканамісты, прааналізаваўшы розныя аспекты эканамічнай палітыкі Беларусі, зрабілі выснову: перадумовы для ажыццяўлення буйной эканамічнай дапамогі нашай краіне адсутнічаюць, бо ўрад Рэспублікі Беларусь не жадае браць на сябе адказнасць за вынікі пераўтварэння планавай эканомікі ў рыначную. Што ж, мы ў бок Еўропы і не глядзім: Кітай з Карэяй нам дапамогуць...

ПАДЗЕЯ ТЫДНЯ

Сусветны эканамічны форум у Давосе, на якім як роўная сярод роўных была прадстаўлена Беларусь. «Зразумела, каб пераканацца ў агульнасці нашых (краін СНД. —**Рэд.**) інтарэсаў і праблем, няма патрэбы ехаць у Давос,— сказаў карэспандэнту ІТАР-ТАСС С. Шушкевіч — ...нас ніхто не чакае ў інтэгрыруемай Еўропе з распасцёртымі абдымкамі... Трэба шукаць шлях да аднаўлення старых сувязей, але на новай эканамічнай аснове». І сапраўды: ці варта было дзеля гэтага ехаць у Швейцарыю?

СЕНСАЦЫЯ ТЫДНЯ

У Генеральнай пракуратуры Расіі прынята да разгляду справа аб падрыхтоўцы пакушэння на жыццё Прэзідэнта Расіі Барыса Ельцына. Падазраваемы — маёр расійскай арміі Іван Кіслоў — арыштаваны. Чым закончыцца справа, зразумела, пакуль невядома. Шум вакол яе ў прэсе падняты неймаверны, што і насцярожвае. Аднак карысць ад усяго гэтага можа быць і такой: мажліва, кіраўнікі нашай краіны перастануць у сваіх інтэрв'ю падкрэсліваць, што не маюць ніякай аховы і жывуць у звычайных дамах.

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

«Увесь корань бяды нашай у тым, што многія з нас усё яшчэ пачуваюцца «тутэйшымі», а не грамадзянамі незалежнай еўрапейскай дзяржавы Беларусь, усё яшчэ працягваюць глядзець у рот дужэйшаму суседу, усё яшчэ не навучыліся паважаць самі сябе, не набылі ў належнай меры пачуцця нацыянальнай годнасці. Калі навучымся, калі набудзем — усякія такія «далікатныя» моўныя праблемы адпадуць самі па сабе. Тое, што ў цывілізаваным свеце з'яўляецца натуральнай жыццёвай нормай,— будзе гэткаю нормай і ў нас».

(«Народная газета» за 2 лютага. З артыкула Ніла Гілевіча «Паклапаціліся, падтрымалі... Дзякуем шаноўныя!..»)

СВЯТА ТЫДНЯ

2 лютага споўнілася 155 гадоў з дня нараджэння Кастуся Каліноўскага, 1 лютага — 130 гадоў з дня выдання часовым правінцыйным урадам Літвы і Беларусі маніфеста аб паўстанні і надзеле сялян зямлёю. Наогул, у гэтыя дні 130 гадоў назад продкі нашыя біліся з маскалямі за нашую волю, за нашую незалежнасць. Мы ж сёння, у незалежнай Беларусі, як гэта ні горка казаць, і памянуць па-людску іх не змаглі.

АДМЕТНАСЦЬ ТЫДНЯ

Зацверджана новая канцэпцыя аховы межаў Беларусі. На беларуска-польскай мяжы прынцыповых зменаў не будзе. На мяжы з прыбалтыйскімі дзяржавамі прадоўжыцца разгортванне памежных атрадаў у Смаргоні і Ветрыне. Два памежныя атрады і асобны дывізіён вартавых катэраў будуць ахоўваць мяжу з Украінай. Нічога ў новай канцэпцыі не гаворыцца толькі пра мяжу з Расіяй. Яна па-ранейшаму застаецца адкрытай... На мяжу з Літвою і Латвіяй выправіўся і першы выпуск памежнага факультэта Вышэйшых курсаў КДБ Беларусі. Мяркуючы па рэпартажы, як паказала БТ, да сапраўды беларускіх памежнікаў-мытнікаў — па духу і выхаванні — нам яшчэ далёка.

«ПАДАРУНАК» ТЫДНЯ

Кожны тыдзень «дорыць» нам чарговае павышэнне цэнаў. На гэты раз парадавалі сувязісты. Просты ліст у бліжняе замежжа цяпер каштуе 15 рублёў, заказны — 25. Значна падаражэла і тэлефонная сувязь.

НАВІНА ТЫДНЯ

У Маладзечне адкрыўся Мінскі абласны драматычны тэатр. Калі мы здольныя сёння на такое, дык, можа, усё не так і дрэнна, спадары?

КУР'ЕЗ ТЫДНЯ

З урачыстасцяў, прысвечаных уступленню на пасаду прэзідэнта ЗША Біла Клінтана, вярнуліся беларусы. І не з пустымі рукамі, а з адным з чатырох амерыканскіх сцягоў, што былі над Белым домам падчас інаўгурацыі. «Дакладна сказана, чаму менавіта нашай дэлегацыі дастаўся адзін з «капіталійскіх» сцягоў, можа, ведаць, толькі сам прэзідэнт. Думаю, што галоўнай умовай, якая вызначыла лёс рэліквіі, стаў міжнародны аўтарытэт нашай арганізацыі, і ўсёй рэспублікі ў цэлым»,— цалкам сур'ёзна сказаў на прэс-канферэнцыі старшыня рэспубліканскага Фонду міру М. Ягораў, а газеты, таксама цалкам сур'ёзна, паведамілі пра гэта на першых палосах. Добра, што мы паважаем амерыканскі сцяг і амерыканскія традыцыі, але ж давайце паважаць і саміх сябе...

ПАРЛАМЕНЦКІ ДЗЁННІК

ФАЛЬШЫВЫЯ НОТЫ ДЗЯРЖАЎНАГА АРКЕСТРА

Кажуць, быў час, калі абавязковым атрыбутам салунаў на Дзікім Захадзе былі шыльдачкі: «Не страляйце ў піяніста — ён іграе, як умее!» На жаль, цяжка сёння сказаць, ці шмат музыкаўскіх жыццяў выратавалі ветлівыя папярэджанні, але як адзін з прыкладаў пошуку грамадскага кансенсусу ў гісторыю яны трапілі.

І — сыгралі даволі злосны жарт з нашай рэчаіснасцю. У імкненні да згоды і канструктывізму мы пачалі чапляць шыльдачкі зусім не там, дзе ім варта было б быць. Асабліва прыкра, калі знакаміты лозунг трансфармуецца ў патрабаванне «Не крытыкуйце дэпутата!» Адметна, што працягу выказванне не мае, і застаецца толькі гадаць — лепш народны абраннік не можа, альбо проста не жадае?

Вось і бягучая сесія Вярхоўнага Савета не абышлася без грамоў і маланак у адрас «распоясавшейся» прэсы, якая зусім не шануе цяжкую і карпатлівую дэпутацкую працу. Але аднача́сова сесія кожным сваім працоўным днём сцвярджала — ой, недарэмная крытыка!, ой, мякка яшчэ выказваюцца палітычныя аглядальнікі!

Папраўдзе, ніхто з нас у здольнасцях сённяшняга складу ВС не сумняваўся яшчэ ў мінулым годзе, калі значная частка грамадзян краіны патрабавала пашукаць новых «музыкаў» у заканадаўчы орган, больш спрактыкаваных і таленавітых. Але сам аркестр сцэну пакідаць не захацеў, запэўніўшы люд у сваім вялікім патэнцыяле. Адсюль вынікае, што ўсе наступныя прэтэнзіі да дэпутацкага корпусу ў аснове сваёй маюць аксіёму — Вярхоўны Савет не жадае ісці на рэфармаванне эканомікі, не жадае шукаць выхады з задоўжанага крызісу.

Аксіёма, як вядома, — штука бясспрэчная. Але жыццё настолькі парадаксальнае, што ўмее нават для недаказальнага знайсці доказы.

Сесія Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь — з'ява унікальная. Яна можа перарвацца на доўгія тыдні, бо дэпутатам наспеў час сустрэць Новы год і цэлы вянок рэлігійных святаў. Яна можа не збірацца доўгія і доўгія месяцы, бо народныя абраннікі сеюць, жнуць, капаюць бульбу і займаюцца іншай карыснай працай. Яна можа быць раптоўна закрыта, перанесена ці перарвана, бо некага цешча на бліны запрасіла, і ён ірвануў туды на службовай «Волзе». А самае непрыемнае — яна здольная працаваць, так бы мовіць, на «пшык», з каэфіцыентам карыснага дзеяння, роўным нулю.

Давайце будзем шчырымі — што чакалася ад гэтай сесіі? Перш-наперш, прыняцце бюджэту, без якога дзяржава, безумоўна, існаваць не можа. Вядома, аперацыя гэта адказная, складаная, але ў пэўнай ступені і механічная, бо сумненняў у зацвярджэнні эканамічных выкладак Саўміна не выклікала. Дзякуй Богу, што за тры дні народныя дэпутаты з абавязковым заданнем справіліся.

Ды, прымяняючы тэрмін фігурнага катання, бюджэт — гэта «школа». Ацэнку за артыстызм і складанасць кампазіцыі дэпутаты маглі б атрымаць толькі пры вырашэнні пытанняў па зямлі, прыватызацыі жылля, дзяржаўнай маёмасці і прыняцці канцэпцыі новага закона аб выбарах.

Што ж тут ацэньваць палітаглядальнікам? Няздольнасць выпрацаваць канцэпцыю прыватызацыі? Упартасць у вырашэнні зямельнага пытання? Нягегласць дзяржаўных эканамістаў, якіх не навучыў вопыт і памылкі іншых краін былога сацблоку?

Ясна адно — колькі б разоў Вярхоўны Савет ні вяртаўся да гэтых пытанняў, рашэнне зрабіць грамадзян Беларусі ўласнікамі прынята не будзе, а калі раптам і адбудзецца такая сенсацыя, то ў вельмі і вельмі кастрыраваным выглядзе. Дзяржаўна-наменклатурным службоўцам, якія маюць 80 працэнтаў галасоў у парламенце, вольны чалавек — костка ў горле. Куды прасцей прымушаць яго працаваць на «дзяржаву», прымяняючы самыя жорсткія метады эксплуатацыі. Між іншым, медаль дзяржпрацы мае і адваротны бок, які дазваляе перавярнуць сітуацыю з ног на галаву. Паспрабуйце запытаць у нашых лідэраў, як пражыць на зарплату,— вам адразу прачытаюць лекцыю аб свабодзе прадпрымальніцтва і ўменні «круціцца». Не ўспомняць толькі пра неабходны атрыбут «кручэння» — першапачатковы капітал, які мог бы атрымаць кожны з нас у выпадку раздзяржаўлення.

Яшчэ весялей вырашыў Вярхоўны Савет пытанне аб новых выбарах. Так, ён прыняў канцэпцыю, але гэтая канцэпцыя выключае з палітычнага жыцця ўсе нашыя палітычныя партыі. Колькі б ні гаварылася слоў пра іх зародкавы стан, галасаванне паводле партыйных спісаў сапраўды дазволіла б выявіць расклад поглядаў у грамадстве. А мажарытарныя выбары вымушаюць людзей арыентавацца выключна на абяцанкі шматлікіх кандыдатаў. Не буду ўзгадваць пра трывіяльныя метады ўціску на свядомасць выбаршчыкаў з боку выканаўчых уладаў, пра парушэнні і несумленнасці падчас выбарчага марафона. Не буду прагназаваць таго, што з лёгкасцю пралезуць у парламент буйныя прамыслоўцы, дырэктары саўгасаў і старшыні калгасаў, начальнікі раённага ўзроўню. Не буду ўспамінаць цэлы стос «мімікрантаў» сённяшняга парламента, якія абіраліся за словы дыяметральна супрацьлеглыя іхнім дзеянням. Я проста сцвярджаю: прынятая канцэпцыя — лагічны працяг нежадання развітвацца з уладай і рэфармаваць нашую рэчаіснасць.

«Выканаўцы» дзяржкампазіцый не толькі не могуць, але і не хочуць сыграць лепей.

Шкада, што такія «музыкі» працуюць у нашым Вярхоўным Савеце. Прыкра, што фальшывае трэньканне на разбітым піяніна дзяржаўнай палітыкі нам давядзецца слухаць яшчэ цэлы год.

Максім ГРЭК.

А МІФЫ ЖЫВУЦЬ

Не ведаю, ці было гэта зроблена наўмысна, каб адпаведным чынам «падагрэць», настроіць частку народных дэпутатаў, але з раніцы 3-га лютага на сесіі Вярхоўнага Савета загучалі фразы з напаўзабытага ўжо лексікона камуністычных камісараў: «Прашу прыняць мяне ў рады ВКП(б)», «Іду ў бой камуністам!», «Слава савецкаму народу, слава абаронцам сацыялістычнай айчыны!». І хоць вымаўляліся яны з нагоды сапраўды знамянальнай падзеі — пяцідзесяцігоддзя Сталінградскай бітвы, нельга было пазбавіцца адчування, што прамоўцы з ветэранскай фракцыі парламента «Саюз» не адчуваюць подыху часу, які вынес канчатковы прысуд мілым іх сэрцу міфам.

Міфатворчасцю прадстаўнікі «Саюза» працягвалі займацца і на вячэрнім пасяджэнні сесіі, калі дэпутаты прыступілі да разгляду пытання аб адмене пастановы Вярхоўнага Савета Беларусі ад 25 жніўня 1991 года «Аб часовым прыпыненні дзейнасці КПБ-КПСС». Чытачы, вядома, добра памятаюць гэтую пастанову, якая была прынята праз некалькі дзён пасля паражэння маскоўскіх гэкачэпістаў, пераважная большасць якіх уваходзіла ў Палітбюро ЦК КПСС.

Дэпутат Качан, які выступіў з асноўным дакладам аб рэабілітацыі КПБ-КПСС, сёння, праз год і пяць месяцаў пасля тых падзей, спадзеючыся на недасканаласць людской памяці, імкнуўся даказаць, што рэспубліканская кампартыя ніякіх адносін да крамлёўскіх змоўшчыкаў не мела і іх не падтрымлівала. У думках адразу захацелася перапыніць прамоўцу, сказаць яму — а як жа вядомая пастанова бюро ЦК КПБ, падпісаная яго першым сакратаром Малафеевым праз дзень пасля пачатку путчу, аб падтрымцы ГКЧП? Няўжо можна пра гэта забыцца?

Аказваецца, можна. Ва ўсякім разе, выступіўшыя на пасяджэнні ў якасці «экспертаў», намеснік Генеральнага пракурора рэспублікі Сашчэка і міністр юстыцыі Дашук даводзілі, што праведзенае следства па ўзбуджанай восенню 1991 года крымінальнай справе аб сувязях партыйных камітэтаў КПБ з гэкачэпістамі ніякіх дадзеных, кампраметуючых беларускіх камуністаў, не выявіла. Вось так.

Дальбог, мяне асабіста да слёз кранаюць дэкларацыі сучасных камуністычных функцыянераў рознага рангу аб іх адданасці дэмакратычным прынцыпам. Не абышоўся без падобнай рыторыкі і спадар Качан, які ў прыпыненні дзейнасці КПБ-КПСС убачыў ні больш, ні менш, як прамое парушэнне Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, прынятай у канцы саракавых гадоў у Нью-Йорку і падпісанай, як ён падкрэсліў, большасцю дэмакратычных краін свету. Толькі, відаць, забыўся прамоўца сказаць, што сярод падпісаўшых гэты дакумент не было тады Савецкага Саюза, што наогул Дэкларацыя ўваходзіла ў нас у лік забароненай літаратуры і захоўвалася ў спецхранах. А вось калі спатрэбілася, дык можна апеляваць і да тысячы разоў «выкрытых» афіцыйнай прапагандай «буржуазных свабод».

Дыскусія аб адмене нагаданай пастановы вялася ў парламенце досыць нервова. Нямала дэпутатаў небеспадстаўна даводзілі, што ні пра якое аднаўленне дзейнасці КПБ не можа весціся гаворкі, бо, па-першае, яна была ўсяго толькі філіялам КПСС, а, па-другое, наогул сябе зжыла маральна.

Тым не менш, большасцю галасоў (трэба ўлічваць цяперашні склад парламента) пастанова Вярхоўнага Савета Беларусі ад 25 жніўня 1991 года «Аб прыпыненні дзейнасці КПБ-КПСС» была адменена. Што датычыць маёмасці партыі, дык яе вырашана камуністам не вяртаць.

М. ЗАМСКІ.

СВЯТАЯ ДАТА НАШАЙ ГІСТОРЫІ

1 лютага ў Доме літаратара адбылася прэс - канферэнцыя Арганізацыйнага камітэта па святкаванні 75 гадавіны адраджэння беларускай дзяржаўнасці. У складзе Аргкамітэта — прадстаўнікі дэмакратычных партый і рухаў, творчых саюзаў, навуковых установаў, рэлігійных арганізацый, патрыятычнага друку, а таксама прадпрымальнікі, што працуюць на Адраджэнне.

Сябра Аргкамітэта Васіль Быкаў коратка распавёў аб значэнні Акта 25 сакавіка для нашай гісторыі і будучыні. Прысутных журналістаў азнаёмілі з праграмай святкавання і Зваротам да грамадзян Беларусі, падпісаным сябрамі Аргкамітэта.

Тэкст звароту прапаноўваем увазе чытачоў.

Да грамадзян Рэспублікі Беларусь

25 сакавіка — нацыянальнае свята Беларусі. У гэты дзень 75 гадоў назад у Мінску была абвешчана незалежная, самастойная дзяржава — Беларуская Народная Рэспубліка. Пасля доўгага панавання чужынцаў адрадзілася беларуская дзяржаўнасць. Гэта быў вынік самаахвярнага змагання лепшых сыноў нашае зямлі за шчасце і волю.

Гістарычныя ўмовы таго часу не дазволілі скарыстаць заваяванай перамогі. Але наш народ не скарыўся. Беларускія жаўнеры, слуцкія паўстанцы, змагары, якіх катавалі ў пастарунках, расстрэльвалі ў Курапатах, знішчалі ў гітлераўскіх вязніцах, адраджэнцы, якіх цкавалі і заносілі ў чорныя спісы «нацыяналістаў», сваёю мужнасцю і адданасцю Бацькаўшчыне набліжалі час вызвалення. Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі, абвяшчэнне незалежнасці ў жніўні 1991 г.— лагічны працяг гістарычных падзей, што адбыліся ў сакавіку 1918 г. Без іх не было б сёння ў свеце Рэспублікі Беларусь.

25 сакавіка — святая дата ў нашай гісторыі. Арганізацыйны камітэт, створаны грамадскасцю Беларусі, заклікае ўсенародна адзначыць свята. Прапануем грамадскім арганізацыям, установам культуры, навукі, працоўным калектывам правесці ўрачыстыя сходы, вечарыны, навуковыя канферэнцыі, народныя шэсці, ускладанне кветак да памятных мясцін, да помнікаў нацыянальным дзеячам, выставы, канцэрты і іншыя мерапрыемствы, прысвечаныя 75-й гадавіне адраджэння беларускай дзяржаўнасці. Арганізацыйны камітэт лічыць сваім пачэсным абавязкам выступіць непасрэдным чыннікам святкавання ў сталіцы нашае дзяржавы.

Выказваем надзею, што свята 25 сакавіка стане днём яднання беларускага народа, асэнсавання мінулага і згуртавання сіл дзеля адраджэння нашае Бацькаўшчыны, якую Бог дараваў беларусам, і за якую нам адказваць перад нашчадкамі і ўсім светам.

Жыве Беларусь!

Зянон ПАЗНЯК, Юры ХАДЫКА, Валянціна ТРЫГУБОВІЧ — Беларускі Народны Фронт «Адраджэнне»; Васіль БЫКАЎ, Яўген ЛЕЦКА — Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»; Ніл ГІЛЕВІЧ, Мікола САВІЦКІ — Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны; Алег ТРУСАЎ, Мікола КІЙКА, Віталь СКАЛАБАН — Беларуская сацыял-дэмакратычная Грамада; Мікола СТАТКЕВІЧ, Уладзімір САВЯНОК, Мікола БІРУКОЎ — Беларускае згуртаванне вайскоўцаў; Станіслаў ГУСАК, Аляксандр ДАБРАВОЛЬСКІ — Аб'яднаная дэмакратычная партыя Беларусі; Віктар НАВУМЕНКА — Нацыянальна-дэмакратычная партыя Беларусі; Анатоль ГРЫЦКЕВІЧ, Лявон АКАЛОВІЧ — Згуртаванне беларускай шляхты; Іван ЧЫГРЫНАЎ — Беларускі фонд культуры; Адам МАЛЬДЗІС — Міжнародная асацыяцыя беларусістаў; Радзім ГАРЭЦКІ, Міхась КАСЦЮК, Міхась БІЧ, Лія САЛАВЕЙ, Іван САВЕРЧАНКА, Валянцін МАЗЕЦ, Георгій ШТЫХАЎ, Леанід ЛЫЧ, Міхась ЧАРНЯЎСКІ — Акадэмія навук Беларусі; Яўген КУЛІК, Мікола КУПАВА, Генадзь ТУМАШ — Камісія БНФ па культуры і гісторыі; Васіль ЗУЁНАК — Саюз пісьменнікаў Беларусі; Аляксей МАРАЧКІН — творчая суполка «Пагоня» Саюза мастакоў Беларусі; Лявон ЛІПЕНЬ — кангрэгацыя Беларускі Эвангелічны Рэфармацкі Збор; Вольга ІПАТАВА — газета «Культура»; Мікола ГІЛЬ — газета «Літаратура і мастацтва»; Уладзімір КРУКОЎСКІ — часопіс «Спадчына»; Алесь ПЯТРОВІЧ — управа культуры Мінгарвыканкама; Ганна СУРМАЧ — дырэктар Дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва Беларусі; Алесь РАШЧЫНСКІ — Саюз кампазітараў Беларусі; Сяргей ПАНІЗНІК, Леў МІРАЧЫЦКІ — Таварыства Беларусь — Чэхія і Славакія; Васіль ТАЛСТОЙ — Беларускае краязнаўчае таварыства; Андрэй ЗАВАДСКІ, Ігар ЧАРНЯЎСКІ — камісія па культуры Мінгарсавета; Ірына ЗВАРЫКА — Нацыянальны музей гісторыі і культуры Беларусі; Ян ГРЫБ — акцыянернае таварыства «Кросны»; Адам ПАЛЮХОВІЧ — фірма «Дайнова»; Ігар МІХНО — «Выбранецкія шыхты»; Здзіслаў СІЦЬКО — газета «Наша слова»; Міхась БАРАНІК — Гарадскі бацькоўскі камітэт беларускамоўных школ; Аўген КАЛУБОВІЧ — Мінскі гарадскі клуб «Спадчына»; Фелікс ЯНУШКЕВІЧ — Беларуская каталіцкая грамада; Уладзімір АРЛОЎ — Мартыралог Беларусі; Іван ВАШКЕВІЧ — Беларускі тэатр імя Янкі Купалы; Мікола ЕРМАЛОВІЧ, гісторык; Язэп ЮХО — Белдзяржуніверсітэт; Анатоль ГУРЫНОВІЧ — Мінскі гарадскі Савет народных дэпутатаў; Мікола МАТРУНЧЫК — Беларускае Праваслаўнае Брацтва Трох Віленскіх Мучанікаў; Яўген ЛУГІН — Беларуская сялянская партыя; Мікола АНЦЫПОВІЧ, дацэнт Беларускай політэхнічнай акадэміі; Эдвард ТАРЛЕЦКІ, Юры БЫКАЎ — Задзіночанне каталіцкае моладзі Беларусі; Яўген САХУТА — Саюз майстроў народнай творчасці Беларусі.

ЮБІЛЕІ

СВЯТА КАЛЕГ

29 студзеня ў гасцёўні Дома мастацтваў прайшло святкаванне дзесятай гадавіны з дня выхаду першага нумара часопіса «Мастацтва». Вёў вечарыну рэдактар часопіса Аляксей Дудараў, дапамагалі ягоныя папярэднікі Міхась Раманюк і Яўген Сахута. Супрацоўнікаў часопіса віншавалі прадстаўнікі парламента і ўрада, творчых саюзаў Беларусі.

З нагоды юбілею рэдакцыйная рада «Мастацтва» вырашыла адзначыць трох лепшых аўтараў дзесяцігоддзя. На вечарыне ім былі ўручаны грашовыя прэміі. Лаўрэатамі сталі Уладзімір Конан, Яўген Шунейка і Вольга Брылон.

Гледзячы, як выразна адрозніваюцца самы першы нумар «Мастацтва Беларусі» (1983 год) і сёлетні першы нумар, бачыш, колькі змянілася за гэты час і ў мастацтве, і ў жыцці. А сам часопіс за гэты час стаў неад'емнай часткай нашай нацыянальнай культуры.

В. БОГУШ.

УКРАІНА ПРЫМАЕ БЕЛАРУСЬ

За апошнія гады мы пачалі забывацца пра колішнія Дні, Тыдні і Дэкады дружбы, якія праводзіліся па ўсім неабдымным Савецкім Саюзе. Тым не менш, факт застаецца фактам: Дні культуры Беларусі пройдуць на Украіне з 9 па 11 лютага. Пройдуць, хочацца спадзявацца, без палітызаванасці, характэрнай для колішніх мерапрыемстваў такога кшталту, без залішняй пампезнасці. Хай наша культура і мастацтва самі гавораць за сябе.

Афіша Дзён разнастайная і прадстаўнічая. Сваім майстэрствам украінскіх сяброў парадуюць знакамітыя «Песняры» і не менш вядомыя «Сябры», Дзяржаўны ансамбль танца Беларусі і Дзяржаўны акадэмічны народны хор Беларусі імя Г. Цітовіча, Дзяржаўны камерны хор Беларусі і тэатр моды Цэнтра прыгажосці, грацыі і мастацтва г. Магілёва...

На Украіну едуць таксама ансамбль «Шчаслівы выпадак» (Я. Паплаўская і А. Ціхановіч), тэатр сатыры і гумару «Хрыстафор», народныя артысты Беларусі З. Бандарэнка і М. Захарэвіч, іншыя вядомыя калектывы і выканаўцы.

Прадстаўнічая і афіцыйная дэлегацыя, якую ўзначальвае старшыня Камісіі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь Н. Гілевіч. У яе ўваходзяць міністры —культуры Я. Вайтовіч, інфармацыі А. Бутэвіч, рэктар Акадэміі музыкі М. Казінец, народны мастак Г. Вашчанка, галоўны рэдактар часопіса «Мастацтва» А. Дудараў, начальнік Упраўлення па справах сацыяльна-культурнага комплексу Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь П. Кішкурна.

«Беларускай маладзёжнай»–30 гадоў

Для чалавека 30 гадоў — час сталасці. А для калектыву? Радыёстанцыя «Беларуская маладзёжная» і сёння, праз 30 гадоў, застаецца самай маладой, самай баявой і самай беларускай на нашым радыё.

«ЛіМ» віншуе сваіх калег з юбілеем. Поспехаў вам на ніве Адраджэння, новых творчых удач!

Журналісты «Беларускай маладзёжнай» Аксана Вечар, Ірына Курапаткіна, Віталь Сямашка, Дзмітрый Лукашук, Жанна Ліцвіна і Генадзь Кеснер.

Фота Уладзіміра ШУБЫ, БЕЛІНФАРМ.

«Даўным даўно разумныя людзі казалі, што з эмігранцкай гарачкі, якая была агарнула наш край, нічога добрага не выйдзе; (...) што нам трэба не ў Амерыку ўцякаць са сваёй старонкі на выслугі амерыканскаму капіталу, а на месцы ў сябе ствараць Амерыку...» Так у 1914 годзе ў «Нашай Ніве» пісаў Вацлаў Ластоўскі, лёс катарага склаўся зусім па-эміграньцку.

Эміграцкі лёс спасціг айцоў-стваральнікаў БНР, дзеячаў беларускіх партый, вучоных Інбелкульта.

Эміграцкі лёс напаткаў дзесяткі і сотні тысяч сялян, хто падаваўся за мяжу на заробкі, уцякаў ад першай сусветнай вайны — на ўсход, асеў у краінах Заходняй Еўропы пасля другой сусветнай вайны...

У эміграцыі духоўнай пачувалася і пачуваецца на Бацькаўшчыне нацыянальная інтэлігенцыя.

Але эміграцыя твайго народа — гэта і твая эміграцыя... Чаму ж нам лягчэй быць у эміграцыі, глядзець зводдаль, прыязджаць аднекуль?

У мінулым годзе «ЛіМ» надрукаваў шэраг інтэрв'ю Леаніда Пранчака з прадстаўнікамі беларускай эміграцыі ў Амерыцы і Канадзе, якія распавялі пра сябе і свае шляхі па свеце. Але, безумоўна, гэта толькі фрагменты жыцця замежжа, прычым пераважна эмацыянальныя, асабістыя, хоць тым і цікавыя. Застаюцца нязнанымі іншыя, палітычныя аспекты эміграншчыны, яе гістарычныя рухавікі. У гутарцы з нашым карэспандэнтам загадчыца аддзела гісторыі беларускай эміграцыі і міжнародных адносін Беларусі Інстытута гісторыі Акадэміі навук Галіна СЯРГЕЕВА разважае над гэтымі і іншымі пытаннямі.

Ю. З.

Галіна СЯРГЕЕВА: «УСЯ ПРАЎДА ПРА ЭМІГРАЦЫЮ НЕПАТРЭБНА НІКОМУ...»

— Галіна Гаўрылаўна, мэта нашай гутаркі ўяўляецца такой: даць нашым чытачам цэласнае ўяўленне пра беларускую эміграцыю. Бо за апошнія гады два наш друк змясціў багата разнастайных, але «адрывачных» звестак пра дзейнасць пэўных суполак ці асобаў у эміграцыі, выпукляючы эмацыянальны аспект і зусім абыходзячы аспект аналітычны, даследчыцкі.

У гэтай сувязі як бы вы ацанілі стан з асвятленнем гісторыі і сучаснасці эміграцыі ў нашым афіцыйным і апазіцыйным друку?

— Даць цэласнае ўяўленне пра беларускае замежжа — то наўрад ці магчыма цяпер. Эміграцыя як шматгранная з'ява патрабуе часу для грунтоўнага даследавання. Але ж працэсы дэмакратызацыі знялі табу з гэтай тэмы. Раней афіцыйная ідэалогія сцвярджала, што савецкая ўлада выкараніла ўсе падставы для эміграцыі, і каб у тых, хто з гэтым не пагаджаўся, не ўзнікала памкненняў пашукаць сабе долі ў іншых кутках свету, дык адсутнічала і прававое рэгуляванне выезду і вяртання ў краіну. (Толькі ў маі 1991 г. Вярхоўны Савет СССР прыняў адпаведны закон, але не паспеў увесці яго ў дзеянне).

Так штучна, прымусова быў закрыты працэс эміграцыі, парушаліся правы чалавека, міжнародныя прававыя нормы і акты ў гэтай сферы. Вядома, што ўжо Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека, прынятая міжнародным супольніцтвам у 1948 г., прызнала права кожнага «пакідаць любую краіну, уключаючы сваю ўласную, і вяртацца ў сваю краіну». Гэтае права зафіксавана ў прынятым Генеральнай Асамблеяй ААН Міжнародным пакце аб грамадзянскіх і палітычных правах, які БССР падпісала ў 1968 г., а ратыфікавала толькі ў 1973 г. Гэты пакт набыў сілу для БССР з 1976 г., але і да гэтага часу ў рэспубліцы парушаецца яго артыкул аб праве на свабоду перамяшчэння!

Ва ўмовах ідэалагічнага ўціску прадметам аб'ектыўнага даследавання не магла быць і паслярэвалюцыйная, а затым і пасляваенная хваля эміграцыі, асабліва нацыянальна-свядомая, палітычная яе плынь. Заахвочваліся тэндэнцыйныя публікацыі, якія ў адпаведнасці з панаваўшай ідэалогіяй выкрывалі яе прадстаўнікоў як «здраднікаў», «буржуазных нацыяналістаў», пры гэтым часцей за ўсё агулам і, вядома, з класавых падыходаў. Ва ўмовах таталітарнай сістэмы, выкаранення іншадумства і нацыянальнай адметнасці да «белбурнацаў» адносілі тых, хто не прымаў савецкага ладу жыцця ці проста крытычна ставіўся да працэсаў дэнацыяналізацыі на Бацькаўшчыне. У грамадскай свядомасці ўсімі сродкамі зацвярджалася думка аб эмігрантах як адшчапенцах, шукальніках лёгкага хлеба.

Грамадска-палітычныя працэсы апошніх год па многіх прычынах абудзілі цікавасць да нацыянальнай эміграцыі, і гэтая тэма стала даволі шырока абмяркоўвацца, пераважна ў перыёдыцы. Але часцей за ўсё сапраўды ў выглядзе эмацыянальных водгукаў на тую ці іншую падзею з гісторыі ці сучаснага жыцця эміграцыі, яе палітычных і культурных дзеячаў. Пры гэтым апазіцыйная да камуністычнай улады прэса разглядала іх дзейнасць, суадносячы з нацыянальнымі інтарэсамі, якія партыйна - дзяржаўныя структуры ніколі не лічылі першаснымі. Нязвыклая да такога «вальнадумства», манапольна панаваўшая пракамуністычная прэса абрынула на чытача новыя «выкрывальныя» артыкулы (часта проста абразлівыя для замежных суродзічаў), пры гэтым не асабліва клапоцячыся пра іх доказнасць.

Аналізуючы стан асвятлення гісторыі і сучаснасці эміграцыі навукоўцамі, можна адзначыць, што пакуль яшчэ малавата публікацый, якія б грунтаваліся на

(Працяг на стар. 14—15).

МЫ ЖЫВЁМ, ЯК У СУМНЫМ АНЕКДОЦЕ...

Агляд чытацкай пошты

Нехта са славутых заўважыў, што ўсё цячэ, усё мяняецца, і ў адну і тую ж ваду двойчы не ўвойдзеш.

Што ж, і праўда. Час бяжыць незваротна, пакідаючы за нашай спіной нейкія пэўныя этапы і ступені развіцця. Мы ўжо больш-менш звыкліся з думкай пра незалежную Беларусь. Мы прывыклі да таго, што мова наша набыла статус дзяржаўнай (дарэчы, ужо тры гады назад). Мы пастунова пачынаем сябе ўсведамляць не прасіцелямі ў сваёй жа хаце (дазвольце, дзядзечка, пабеларуску пра беларусаў пагаварыць!), а сапраўднымі, правадзейнымі і правамоцнымі гаспадарамі.

Свядомасць беларусаў пачынае мяняцца. Хай не ў такіх сумерах, пра якія марылася тры-пяць гадоў таму. Але тыя людзі, якіх ідэя адраджэння свайго народа закранула хоць самым краёчкам, на вышыні сапраўднага нацыянальнага менталітэту ўздымаюцца надзвычай хутка.

Зрэшты, гэта і не дзіўна. Дастаткова заўважыць адну праблему беларусізацыі, задумацца над шляхамі яе вырашэння — і тут жа ўбачыш нешта яшчэ, магчыма, нават больш важнае і неадкладнае, але такое, пра што раней не задумваўся.

Нам, супрацоўнікам аддзела пісьмаў, мабыць, дазволена рабіць падобныя высновы. Усё ж шматгадовы вопыт зносін з чытачамі «ЛіМа» дае магчымасць азірнуцца назад, зрабіць нейкія высновы і заключэнні.

Беларусы ўрэшце перасталі прасіць: «Пагаварыце на радыё па-беларуску» — яны патрабуюць: «Выканайце Закон аб мовах»! Яны перастаюць канстатаваць — пачынаюць аналізаваць, шукаць выйсце. У людзей, у кожнага на сваім узроўні, адбываецца свой асабісты працэс адраджэння і абуджэння. І пра гэта — іхнія лісты ў рэдакцыю.

Чытач з вёскі Будча Ганцавіцкага раёна **І. Кандрацення**, напрыклад, абураецца неадэкватнымі дзеяннямі рускай праваслаўнай царквы і польскага касцёла, якія ўсімі сваімі сіламі вярбуюць не столькі прыхільнікаў веры, колькі свядомых «палякаў» ды «рускіх». Чытач наш — чалавек немалады, і вось што ён піша: «Я ў час вайны сустракаў мноства літоўцаў, чэхаў ды немцаў, якія былі каталікамі. Але ні адзін з іх не сказаў, што ён паляк. Хоць і жылі мы ўсе да 1939 года на тэрыторыі Польшчы! А наш братка-беларус, калі католік, то ўжо лічыць сябе палякам».

Папраўдзе, не хочацца асаблівай патэтыкі, але словы з вуснаў простага селяніна, які толькі два апошнія гады чытае нашу газету, проста ўражваюць:

«Я сам праваслаўны, і ганаруся тым, што я — беларус. Не хачу быць ні рускім, ні палякам. Тым больш цяпер, калі даведаўся аб такой багатай спадчыне нашага народа і такіх людзях — нашых суайчынніках!»

Настаўнік Іван Говар з Іўя даслаў у рэдакцыю цікавую, на наш погляд, прапанову па ўдасканаленні нацыянальнага радыёвяшчання. Ён лічыць, што мноства перадач радыё — ні для розуму, ні для сэрца. І, прыгадаўшы цікавы вопыт даперабудовачных часоў з практыкі радыё «Свабода» і «Голас Амерыкі», якія рэгулярна наладжвалі чытанне літаратурных твораў «эмігранцкай» і «дысідэнцкай» літаратуры, спадар Говар прапануе выкарыстаць падобны вопыт у нас. На яго думку, кароценькія, але штодзённыя перадачы, у якіх чыталіся б артыкулы з Беларускай энцыклапедыі, а таксама з Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі, былі б надта даспадобы жыхарам рэспублікі: «У свой час выдадзены гэтыя каштоўныя тамы не надта вялікім тыражом. Хто паспеў, той купіў і мае. Але час ляціць, і сённяшні студэнт, школьнік, настаўнік з задавальненнем слухалі б падобныя перадачы па радыё».

Не абыходзяць нашы чытачы і праблему правапісу. Пенсіянерка з Маладзечна Ірына **Місуна, напрыклад,** прапануе зноў вярнуцца да пазначэння мяккіх літар гэткім чынам, як тое ажыццяўляецца ў польскай мове альбо ў беларускай лацінцы. «Думаю, што нам трэба вяртацца да правапісу, які існаваў да 33-га года. Але частае ўжыванне мяккага знаку не вельмі зручна, дык, можа, запазычыць што-небудзь у суседзяў?»

А Валдас **Банайціс** з Вільні, **«летувецкі заўзятар»,** як ён сам пра сябе піша, прапануе наступнае:

«Ёсць запасны шлях, які верне беларусаў і да сваёй аўтэнтычнай мовы, ды і ў цэнтр Еўропы. Бо існуе правапіс, не кранутым наркомаўскай рэформай — беларуская лацінка. Чаму ж, за прыкладам Малдовы ды іншых братоў, не адрадзіць яе, чаму не ўвесці ў паралельны ўжытак?.. Калі школа і грамадскасць засвояць «крэскаваныя» літары ў лацініцы, то пры неабходнасці будзе зусім няцяжка транскрыбаваць гэта кірыліцай — рэформа правапісу адбудзецца аўтаматычна, а пакуль што не трэба чапаць тое, да чаго прызвычаіліся за 60 гадоў... Пад абаронай лацінкі меншай будзе мяжа, якая дазволіць калі не перамагчы, дык уцячы, трымацца суверэннай адлегласці».

Між іншым, ці заўважылі вы, як спадар Банайціс сябе цікава назваў? Гэта невыпадкова. Яго ліст прысвечаны і праблеме назвы сучаснай Літвы і яе насельніцтва. Чытач з Вільні лічыць, што «летувіс» — не надта пісьменна, і, даследуючы марфемную структуру слова, прапануе да кораня «летув» далучаць натуральныя суфіксы -ец, -іч, -анін, -ін, якія азначаюць жыхара нейкай мясцовасці альбо носьбіта нейкай адметнасці:

«Выбірайце, што адпавядае вашаму моўнаму пачуццю. Мне асабіста даспадобы летувец — летуўцы (як дубаўцы), альбо летувіч — летувічы (як крывічы)».

Саманазве Беларусі прысвечаны ліст Юрася **Камлыгі** з Наваполацка, які лічыць лагічным спадкаемцам Вялікага княства Літоўскага адмовіцца ад утварэння «Беларусь», альбо спыніць гаворкі пра шматвяковую дзяржаўную традыцыю. Гэты допіс, безумоўна, можа выклікаць як вялікія пярэчанні, так і самую шчырую падтрымку. Нам жа здаецца, што лёсы сучасных Літвы і Беларусі настолькі шчыльна перапляліся, настолькі змацаваныя ў адзін непадзельны вузел праблем, што пытанне назваў суседніх краін яшчэ вельмі доўга будзе трывожыць думкі філолагаў, гісторыкаў і іншых зацікаўленых даследчыкаў. Прадпрымаць нейкія рэзкія захады наўрад ці падасца прыдатным. У такіх справах лепшы дарадца — Час, які і выкрышталізоўвае зерне «рацыё». «ЛіМ» неаднойчы звяртаўся да гэтай праблемы, але лісты нашых чытачоў працягваюць здзіўляць сваёй непрадказальнасцю, арыгінальнасцю і... супярэчлівасцю.

Будзем, пэўна, шчырымі, калі скажам, што допісы нашых землякоў, суайчыннікаў з бліжняга і самага дальняга замежжа заўсёды хвалююць неяк асабліва. Як вы там маецеся? Як вам жывецца? Чым можа дапамагчы Беларусь, радзіма?

Кіяўлянка Алена **Яроміна** скардзіцца, што не змагла падпісацца на «ЛіМ», які чытала доўгія гады. **Мы, безумоўна, спадзяёмся, што** ў другім паўгоддзі паважаная Алена Мікалаеўна зможа зноў чытаць нашу газету. І не толькі яна, а і шматлікія нашы чытачы за межамі Беларусі.

А допіс манчагорца (Мурманская вобласць) Аляксандра **Пятруннікава** — зусім іншага плана. Ён піша пра нас з вамі, пра Беларусь, пра сваю радзіму. Падчас наведання яе шмат дзіўнага пабачыў мурманскі беларус.

Вялікае здзіўленне выклікалі ў яго нашы, асабліва саўмінаўскія, газеты, якія прызвычаіліся даваць сабе беларускую назву. Спадар Пятруннікаў раіць паважаным рэдактарам не крывіць душой і змяніць назвы на рускія — «каб не было смешна і крыўдна».

Паспеў наш чытач паслухаць і выступленні на сесіі Вярхоўнага Савета, і прамовы міністраў, якія, акрамя Краўчанкі ды Вайтовіча, аніяк не могуць прызвычаіцца да дзяржаўнай мовы сваёй дзяржавы. Паспеў ён наслухацца і вельмі навуковападобных развааг пра «неабходнасць двухмоўя», якімі поўняцца сродкі масавай інфармацыі.

І зрабіў простую — надзвычай простую — выснову (мо недарэмна кажуць, што ўсё геніяльнае — простае): «Вядома, што чалавека паважаюць толькі тады, калі ён паважае сябе сам. Не паважаючы ні мовы, ні свайго народа, а як вядома, мова і народ — гэта адзінае і непадзельнае, як маці і дзіця, вельмі шмат хто з беларусаў дазваляе здзекавацца з сябе. Іншага слова я не знаходжу.

Мы дзейнічаем, як у тым анекдоце, вельмі сумным. Вырашылі нейкія асобы павесіць беларуса, і калі ў яго спыталі, на якой яму вяроўцы вісець, дык той адказаў: «На любой, абы вам, паночкі, добра было...»

На гэтай не надта радаснай ноце заканчваць агляд усё ж не хацелася б. А таму прыгадаем, як колькі год таму давялося пабачыць перадвыбарчы плакат беластоцкіх беларусаў «Беларусы! Пра свае справы будзем гаварыць самі!» Можам сцвердзіць — словы Сакрата Яновіча набываюць усё большую актуальнасць і ў нас. Беларусы — чытачы «ЛіМа» — ужо не проста канстатуюць сваю нацыянальнасць. Яны гавораць пра свае справы.

Аддзел пісьмаў і грамадскай думкі.

ЖЫЦЦЁ НА ПРЫСТУПКАХ

Сёння можна іх бачыць у розных мясцінах горада, аднак найчасцей у падземных пераходах: ля вакзала, ля Камароўкі. Яны называюць сябе бежанцамі з мясцін міжнацыянальных канфліктаў. Сёй-той з прахожых спыняецца і кідае да іх ног, альбо ў працягнутую руку, скамячаную паперку. Аднак большасць праходзіць міма: мала хто верыць, што жабраваць ідуць людзі сапраўды абяздоленыя і бездапаможныя. Друк запэўніў нас, што гэта далёка не так, што не беднасць і безвыходнасць гоніць гэтых людзей жабраваць.

Мажліва, гэта і так. Мажліва, сабраныя грошы потым прапіваюцца, альбо складваюцца жабракамі-мільянерамі ў «панчоху» на «чорны дзень». Аднак угледзіцеся ў гэтыя здымкі — раней такія друкаваліся, калі савецкія журналісты хацелі паказаць іх капіталістычны лад жыцця. Сёння гэта стала нашай рэальнасцю. Сацыёлагі неяк правялі даследаванне сярод жабракоў. Выявілася, што большасць іх — з Малдовы, Расіі, краін Сярэдняй Азіі... І толькі адзінкі з Беларусі. А дзе ж жабракі-беларусы? Няўжо паехалі жабраваць у іх краі?

Фота А. РУЖЭЧКІ.

ЛАЎРЭАТЫ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

ГАЛІНКА МКНЕЦЦА ДА СВЯТЛА...

Адзін вельмі вядомы чалавек параўнаў музычную культуру з дрэвам, карані якога глыбока ў зямлі, а крона цягнецца да неба. Другі, таксама вядомы, чалавек назваў творчую індывідуальнасць Галіны Гарэлавай «изящной ветвью» беларускай музыкі.

Далікатная, тонкая галіна, якую жывяць сокі музычнай глебы, традыцый, літаратурная класіка дый кожны добры верш — ці то знойдзены ён у перакладах замежнай паэзіі, ці то прачытаны ў свежай лімаўскай падборцы...

А ці варта пералічваць, што напісала кампазітар Галіна Гарэлава? Вы ж, калі чулі хоць аднойчы, успомніце «Дзявочыя песні» на вершы М. Багдановіча і вакальны цыкл на вершы Е. Лось, Л. Геніюш, Н. Тулупавай; «Бандароўну» і Скрыпічны канцэрт, і «Хвалу беднякам», і «Тысячу гадоў надзеі»... Вы толькі не ўспомніце песень «на тэму дня» — бо яна іх не пісала, хоць мае густ на добрыя песні, аддае належнае паўнавартасным творам сваіх калег у гэтым жанры. Яе наканаванасць, мо нават Кон — вытанчаная камерная музыка, загадкавая, капрызлівая, шляхетная, вартасці якой бывае, выяўляюцца-ярчэюць з гадамі, насуперак грамадскай модзе ды напластаванням часу.

Насуперак «надзённым павевам» нарадзілася-паўстала і кантата «У год сусветнага пажару» на такія розныя, але знітаваныя — праз музыку — пацыфісцкай ідэяй кампазітара, вершы: В. Брусава, Л. Арагона, П. Антакольскага, Г. Апалінэра, А. Таркоўскага, С. Кірсанава, А. Рэмбо. Дарэмным аказаўся скепсіс тых, хто ніколі не чуў кантату дый не збіраўся яе паслухаць, аднак жа быў перакананы, што «У год сусветнага пажару»— даніна традыцыйнай для беларускага мастацтва, ды ўжо «не актуальнай» тэме мінулай вайны. Абноўлены Камітэт па Дзяржаўных прэміях, праявіўшы мудрасць, шырыню і культуру сапраўды еўрапейскага мыслення, адзначыў гэты твор. «Твор гэты,— як пісаў старшыня Камітэта Н. Гілевіч, аглядаючы прэміяваныя працы дзеячаў нашага мастацтва і літаратуры,—адметная з'ява ў сучаснай беларускай вакальна-інструментальнай музыцы. Спалучэнне трагедыйнага гучання са светлым лірызмам, свежасць музычнай мовы, высокі прафесіяналізм надоўга, трэба думаць, забяспечаць таленавітаму твору поспех».

Пэўна ж, так. Бо кантата «У год сусветнага пажару» ўжо замацавалася ў рэпертуары канцэртных праграм радыё. Асабліва папулярны яе фрагмент — гэткі эмацыянальны, перапоўнены прагаю жыцця, парыжскі вальс у пачуццёвым і драматычным выкананні В. Цішынай і аркестра...

А ў тыя снежаньскія дні Галіну віншавалі не толькі з вышэйшай афіцыйнай адзнакай яе мастацтва: на Фестывалі но-

вай беларускай музыкі з добрым розгаласам прайшла прэм'ера не зусім звычайнага ў коле яе творчых інтарэсаў Канцэрта для балалайкі ды сімфанічнага аркестра. У жанры інструментальнага канцэрта Г. Гарэлава, дарэчы, працу не перапыняе: у хуткім часе мы пачуем такі буйны твор, напісаны спецыяльна для таленавітага хлопчыка, навучэнца Музычнага ліцэя Андрэя Кавалінскага.

Наогул, яна піша многа і плённа: што б ні з'явілася на нотным аркушы з-пад яе рукі — гэта заўсёды цікава ўжо таму, што ёсць душа, ёсць прафесійная культура і адчуванне традыцыі.

Крыху разгублена прымае Галіна віншаванні, нават ад сяброў: уся — у думках пра несканчоныя праблемы, не так творчыя, як псіхалагічныя. Стасункі са студэнтамі, якім хочацца даць нешта большае, чым толькі прафесію. «Хатні воз», клопат пра сына, які так хутка расце і сталее, што бабулі з ім ужо цяжка. Дзе той бестурботны час, калі можна было «схавацца ў сабе», як раней, заглыбіцца ў чытанне паэзіі і штосьці знайсці ўрэшце для душы, а значыць і для новай задумы... Найбольш тонкія адчуванні, лічыць Галіна, дае свет музыкі, звязанай са словам; шкада, што далёка не кожнае прыгожае, высокае, напраўду паэтычнае слова можа злучыцца з музыкаю ў гарманічны саюз. Трэба шукаць, шукаць... І, спрачаючыся з прозай жыцця, яна ўсё ж выбірае часінку, каб пачытаць прозу М. Цвятаевай. Каб прыгадаць вершы Е. Лось. Каб скласці літаратурна-музычную кампазіцыю для радыёпраграмы «Тэра гармонія», густоўна пераклаўшы ўрыўкі з Ч. Дзікенса і спалучыўшы калядны тэкст з творамі Баха, Сібеліуса, Чайкоўскага.

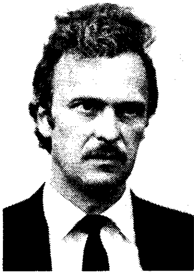
Пра сваю ж музыку, якая пішацца, Галіна не любіць гаманіць: адразу агортваюць сумненні, і яна прымхліва змаўкае. Натуральны стан кожнай творчай душы...

Крона грунтоўна ўкаранёнага дрэва хоча дацягнуцца да неба, кожнай галінкай мкне ўвышыню, ды чысціні й святлыні. Галінка ж заўжды цягнецца да святла, калі сама яна — жывая і жыццядайная.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

Фота У. ПАНАДЫ.

Алесь ПІСАРЫК

БУДЗЬ ЖА ЧУЙНЫМ, БЕЛАРУС!

●

За ноч выданніца-завея
Убрала вэлюмам сады,
І снегірамі ружавелі
Крыштальных туфлікаў сляды.

Што ў ноч такую не прысніцца!
Ты слова цёплае скажы
Услед завеі
і сініцы,
Што ў дзюбцы жарыну дзяржыць.

І не спяшай хмялець пунсовай,
Гарачай гронкаю калін.
Так варажбітка, падвянцова
Снягі Марозка пасцяліў,

Што і развітвацца нам горка.
Вярнуцца з казкі не спяшай.
Вітай зіму!
І помні гронку,
Якой сагрэлася душа.

Лёс

Бацьку Уладзіміру ЯФІМАВІЧУ

Мужыкова галава
Не такая й пусташ.
Як не будзеш працаваць —
Дух на ладан пусціш!

Сонца вочы не пратрэ,
Не разбудзіць птушку,
Гаспадар з балотца прэ
Сена валакушу.

То — касіць яму пара,
То — разорваць граньку.
Мужычок, як той вятрак,
Круціцца ад ранку.

Аб сякеру і пілу
Напрацуе рукі.
Будзіць жонку, як пчалу,
Словамі прынукі.

Што намеціў — усяго
Аднаму не ўлегчы,
Хоць і дзень даўгі,
Як год,
І пры сіле плечы.

А рыбацкае чуццё!
А на ўзлеску рыжык!
Сталася б спіна праўцом,
Каб ляжаў, як сліжань.

Жураўліная зара
Сны яго прывеціць,
Каб круціўся, як вятрак,
Пад жыццёвы вецер.

●

Атрутлівыя часу соты.
Ці не таму шугае зло
Ад сэрцаў,
Як аблокаў слотных!
Любові — быццам не было.

Мы за дабро дабром не плацім.
У непрабудным сне душа.
Дабро мяняем на багацце,
Стаптана годнасці мяжа.

Сваё,
Чужое,
Ці падачка —
Усё змяшалася ў адно.
І доля наша,
як жабрачка,
П'е каламутнае віно.

●

Беларусь,
Цябе за краты,
За калючыя драты,
Зашчаміць хацелі каты
З роду ірадаў праклятых,
Каб навек аслепла ты.

Ці гібець асілкам-дзецям,
Ці Свабоду сцерагчы!
Крута гнеў людскі прадзецца.
А куды іначай дзецца!
Вокны ганьбяць крумкачы.

Меч каваў дзядуля хвацка.
Не ступілася лязо
Аб ліхі жупан казацкі.
Адгукнуўся час вар'яцкі
На мячы чужой слязой.

Цені ў вокнах.
Вокал — цені.
Будзь жа чуйным, беларус!
Зграі здрады наляцелі
На твой дом.
Зяўнеш — і цела
Кіпцюрамі раздзяруць.

Плача маці.
Донька плача.
Бацька ледзьве не жабрак.
Глянь, што вочы вокал бачаць,
Глянь, як людзі скрозь батрачаць.
Стань мудрэй правадыра.

Скінь ланцуг.
Ты — не сабака.
Ты — свабодны чалавек.
Перастане донька плакаць.
А крумкач крывава бамкаць.
Сонца ў вокнах ажыве.

Шчэ не ўсіх нас ачмурыла
Цемра лютасці і зла.
Хай душа забудзе крыўды
І адчуе сілы крылаў
У Хрыстовым дні святла.

●

Так спрадвеку ішло,
Што без Бога —
Не да сэрца,
І не да парога...
Скуль праходзіла тая мяжа!
Ненавідзелі тых, без крыжа.
Без сяброў і паплечнікаў жыў
Той, хто д'яблу душу залажыў.
Ці раскайваўся ён, апантаны,
Як па сцежках блудзіў пратаптаных!
Веку скон.
Час няшчасны настаў:
Чорт пазбавіўся рог і хваста.
Ці пазнаеце д'ябла ў бяседзе!
Ён да вас на плячах вашых едзе.
Чорт лісліва кабету падмане,
Бо душу чалавечую мае.
Застае яго муж.
Крыўдна трохі,
Бо намацвае ўласныя рогі.
Робіць выгляд,
што не прыкмячае
Ён таго,
хто плаціў за маўчанне.

Родныя гнёзды

Стрыечным братам,
якія жывуць у ЗША

Карэнне роду нашага пасеклі
Віхуры веку.
Дух не змялі!
Вы на чужыне не зазналі бедаў
Такіх як тут —
На здаўленай зямлі.

Захопніцкім, каваным крута ботам
Растоптвалі святыні на вачах.
Паскудзілі душу хлуснёю...
Потым —
Гімн з пашчы крыважэрнае гучаў.

А ты, мой брат, радзіўся на чужыне,
Дзе сонца не захмарвала туга,
І бацяны анёламі кружылі
У недаспаных, казачных лугах.

Ты мовы маці не цураўся з роду.
Мяне ж —
За слова роднае пяклі
Насмешкамі,
што выйшаў я з народу,
Як вешальнік з надрэзанай пятлі.

Нам ёсць пра што пагаварыць адкрыта,
Бо мы адзінай спадчыннай крыві.
Завошта лёс такі!
Да болю крыўдна,
Што птах душы тваёй гняздзечка звіў

Не ў тым садку,
Дзе нашых душаў гнёзды,
Дзе кожная галінка — як сястра,
І веташок —
Даверлівы і ўзнёслы.
І выспелай малінаю зара.

●

У садзе снежныя шатры,
Слядоў птушыных закавычкі.
Касцёр калінавы гарыць.
І нехта скінуў рукавічкі.

Няўжо яна ў такую рань
З пярын тугіх перабярэцца
Сюды, як гордая герань,
Каб ля маёй любві сагрэцца!

Няўжо мільгнула так жыццё,
І не паўторыцца нанова:
Ні рук даверлівых зліццё,
Ні клятвы сэрца слова ў слова!

Сняжынак рой— не сівізна,
Душа цнатлівасцю варожыць.
Цяплее свет, калі вясна
Сваёй прысутнасцю трывожыць.

ПРАЗ АКІЯН ЗАБЫЦЦЯ

Паэзія Наталлі Арсенневай

Яе ПРЫХОД у беларускую літаратуру віталі такія карыфеі мастацкага слова і нацыянальнага адраджэння, як Максім Гарэцкі і Антон Луцкевіч, адзін з першых рэцэнзентаў купалаўскай «Жалейкі» Уладзімір Самойла. Ужо адна толькі гэтая акалічнасць зрабіла б гонар любому паэту. Наталля Арсеннева прыйшла ў беларускую паэзію лёгка і прыгожа, як прыходзіць сапраўдны талент, калі ён малады і цешыцца самой магчымасцю тварыць, не ўсведамляючы значнасці і каштоўнай унікальнасці свайго творчага дару. Працавалася плённа і радасна, бо іначай ужо немагчыма было жыць. Вось толькі лёс абышоўся з гэтым талентам нялітасціва.

Максім Гарэцкі ўбачыў у маладой паэтэсе, тады яшчэ навучэнцы Віленскай беларускай гімназіі, пераемніцу слыннай Канстанцыі Буйло. Ужо ў першых беларускіх вершах Арсенневай ён заўважыў яркі талент і блаславіў яго. З успамінаў паэтэсы вядомы (у пераказе Антона Адамовіча) урачысты момант першага абнародавання яе твораў і першага прызнання: «...увечары на вучнёўскай вечарыне ... на сцэну выйшаў Гарэцкі і, звярнуўшыся да сабраных, абвесціў усёй залі, што з'явілася новая Канстанцыя Буйла, ды зачытаў урачыста дадзеныя яму паэткаю раніцаю вершы». Пазней, вылучаючы імя Арсенневай сярод заходнебеларускіх паэтаў, Гарэцкі пісаў, што вершы яе «захопліваюць шчырасцю пачуцця, далікатнасцю тону і нейкаю асаблівую пяшчотнасцю вобразаў і слоў».

Артыкул пра зборнік вершаў паэтэсы «Пад сінім небам» (Вільня, 1927) Антон Навіна (Луцкевіч) змясціў у сваёй кнізе «Адбітае жыццё» (Вільня, 1929) побач з даследаваннямі творчасці Я. Купалы, М. Багдановіча. І па сённяшні дзень гэты невялічкі артыкул застаецца найбольш глыбокай літаратуразнаўчай працай, прысвечанай творчасці Арсенневай, хоць некаторыя развагі крытыка здаюцца спрэчнымі.

Антон Навіна небеспадстаўна падкрэслівае роднасць паэтычных талентаў Наталлі Арсенневай і Максіма Багдановіча, што абумоўлена іх «шуканнем красы, хараства ўва ўсіх праявах нашага жыцця, а перадусім—у прыродзе».

Сапраўды, па прыродзе свайго таленту, а таксама ўмовах яго развіцця на самым пачатку творчасці паэтэса найбольш блізкая да Багдановіча. Нарадзіўшыся ў сям'і рускіх інтэлігентаў з багатымі культурнымі традыцыямі (з роду Арсенневых па мацярынскай лініі паходзіў М. Лермантаў), Арсеннева, як і Багдановіч, прайшла свой шлях да беларускасці і беларускага слова. Сімвалічна, што пачаткам гэтага шляху быў Яраслаўль, дзе жыў Багдановіч і дзе ў 1915—1919 гадах апынуліся ў эвакуацыі Арсеневы (менавіта там паэтэса пачала пісаць, праўда, яшчэ далёкая да беларускага слова). Вызначальную ролю ў фармаванні Арсенневай як беларускай паэтэсы адыграла беларускае грамадска-культурнае асяроддзе ў Вільні ў пачатку 20-х гадоў, вучоба ў Віленскай беларускай гімназіі, дзе працавалі выдатныя дзеячы беларускага адраджэння М. Гарэцкі, А. Луцкевіч, Б. Тарашкевіч, А. Смоліч. «Неставала блізу ўсяго,— успамінала пазней Арсеннева, —шмат хто з вучняў і з настаўнікаў галадаваў, не было нястачы толькі ў адным—у запале, у гарачых ахвярных сэрцах, у людзях, якія, дарма што голад і холад, аддана вялі сваю працу з аднэю думкай — зрабіць шчаслівай сваю Бацькаўшчыну—Беларусь». Відавочна, пад уплывам гэтага асяроддзя і ўзніклі пэўныя літаратурныя сімпатыі Арсенневай.

У паэтычным зборніку «Пад сінім небам», а таксама ў вершах 30-х гадоў, якія меліся ўвайсці ў кнігу «Жоўтая восень», можна заўважыць алюзіі паэтычных вобразаў Багдановіча, найперш у вершах пейзажнай лірыкі «Снег падаў» («пасам зубчастым сінеўся бор»), «Ціха плыў месяц» («Ціха плыў месяц між хмараў празрыстых, зоры гублялі халодныя слёзы») і іншых. Аднак у творах паэтэсы няма прамога і вучнёўскага пераймання Багдановіча. Паэзію Арсенневай збліжае з багдановічаўскай характар лірызму, арганічная злітнасць малюнкавасці і настраёвасці. «Як і Багдановіч, яна з малюнкамі прыроды заўсёды злучае той ці іншы глыбейшы настрой, тое ці іншае асабістае перажыванне, рэфлексію, думку-разважанне» (А. Навіна). Найбольшую сугучнасць вобразна-інтанацыйнаму ладу пейзажнай лірыкі Багдановіча выяўляюць шматлікія вершы Арсенневай з малюнкамі вячэрняй пары, вершы-накцюрны («У небе палаюць чырвоныя хмары...», «Шэпты ночы», «Вячорны абразок», «Вячорнаю парою», «Незгаданае», «Асенні вечар»). У іх тая ж мяккасць, задушэўнасць інтанацый, гармонія прыроднага і чалавечага, пластычная выразнасць вобраза і чысціня колеравай гамы, што і ў вершах Багдановіча «Добрай ночы, зара-зараніца!», «Вечар на захадзе ў попеле тушыць...», «Ціха па мяккай траве...».

Вечар неба хварбуе ў гарачыя тоны,
чыстым золатам густа залоціць рабіны,—
і здаецца паветра густым і зялёным,
бы вада у вазёрах, зялёных ад ціны.

Гаснуць носы на вежах гатыцкіх касцёлаў,
запаляючы шыбы дзіўнымі агнямі.
Зоры—
вочы малых засмучоных анёлаў—
мігацяць у хмурынах, парваных над намі.

(«Вечар неба хварбуе ў гарачыя тоны...», 1923; цытую па рэдакцыі зборніка «Між берагамі», дзе апублікаваны пад назвай «Вячорнаю парою»).

Вячэрнія пейзажы і накцюрны Арсенневай поўныя багатых і складаных пачуццяў, што выяўляе чалавечая душа, якая адчувае сябе часткай вялікага таямнічага цэлага — Сусвету.

Дзень стуліў залатыя расніцы,
супачыў недзе ў попеле хмар.
Квола зорная рунь каласіцца,
квола месяца ззяе пажар.
Невымоўна глыбокая ціша
тчэ трывожны, дзіўны супакой.
Ноч і надзіць,
І кліча
й калыша,
ноч гуляе з душою людской.

(«Незгаданае», 1934).

І «найгоршае пекла роспачы», і «дзіўны супакой»—безліч адценняў і нюансаў перажытага суладна з вечна зменлівай жывой прыродай набываюць у вершах Арсенневай пластычна дасканалую славесна-вобразную форму. Сваім улюбёным арсеналам мастацкіх сродкаў паэтэса карыстаецца па-майстэрску смела і нязмушана, унікаючы прыкрых паўтораў самой жа сябе. Толькі на першы погляд пры чытанні ўсёй яе паэзіі «агулам» яна здаецца крыху аднастайнай у бясконцым вяртанні да звыклых матываў і вобразаў, а на самай справе заўсёды новая, як у гэтай паэзіі месячнага ззяння: «Нешта ў сэрцы расце... (Панад срэбрам аблокаў моўчкі ўзняў маладзік свой заплаканы твар)»; «Месяц сцюдзёны і чысты выплыў у небе ліловым». Пасля, ужо ў ваенным Мінску, у сорак першым і сорак другім, гэты начны пейзаж паўстане ў трагічнай красе: «Бляшаной конаўкай, прыпаўшы да крыніцы, сцюдзёную ваду п'е прагна маладзік»; «Выпаўз на дах маладзік, выцягнуў меч... і вартуе». Яшчэ пазней, у нявольнай волі эміграцыі, прымроіцца ці не з сярэднявечнай Пагоні беларускай: «Закуты ў срэбра зброі рыцар — вартуе места й нас да дня» («Месяц»). Так цэлы лёс чалавечы адбіваецца ў святле месяца пад гэтым вечным небам.

Сваю рэцэнзію на першую кнігу Арсенневай М. Чэмер (Уладзімір Самойла) назваў «Верная дачка Сонца і «Шчырай Зямелькі», вылучаючы ў творчасці паэтэсы найперш жыццесцвярджальныя, нібы зараджаныя энергіяй сонца настроі. Так, безумоўна, «сонечнасць» і нябесна-сіняя яснасць уласцівы светаадчуванню маладой паэтэсы, але перадусім яе паэзія не сонечна-купалаўская, а зорная, астральная, як у Багдановіча. Да Багдановіча ўзыходзяць таксама урбаністычныя матывы і адпаведны вобразны каларыт вершаў Арсенневай «Места», «Месячнай ночай», «Вечар у Вільні». Не шмат было ў нашай паэзіі такой вобразнай экспрэсіі і такой паэтычнасці побытавай прозы горада, сцверджанай як бы насуперак першаснаму імпульсу аспрэчыць будзённую яву жыцця марай-парываннем да страчанай гармоніі.

Над намі — бетонаў штодзённасць
і шэрасць панурая сцен,
над намі нябёсаў зялёнасць
парэзалі сеткі антэн,
мы слухаем воўчае песні
сірэнаў і гоману крам,
дзе скрозь запаляецца й чэзне
здзічэлая чырвань рэклам.
. . . .
бяжым... і у смазе пякучай,
што гоніць цікаўных нас жыць,
не бачым, што ніткай бліскучай
вясна у паветры дрыжыць,
не бачым, што гнуткія лозы
ўжо срэбны размотваюць пух,
што дзесь, па-за нашаю прозай,—
праўдзівая радасць і рух!

(«Места», 1935).

І адначасова паэтэса займалася апрацоўкай фальклорных матываў (яе паэтычны цыкл «Зачараваны кут» працягвае традыцыі багдановічаўскай міфатворчасці ў цыкле «У зачараваным царстве»). Аднак вершы і балады Арсенневай, напісаныя на фальклорна-міфалагічнай аснове, як і ўся яе паэтычная творчасць, — гэта не наследаванне ўжо вядомых літаратурных апрацовак фальклору, а вынік жывога, эмацыянальна-непасрэднага кантакту з беларускім Космасам, з фалькларызаванай свядомасцю народа, у якой натуральна ўжываліся і суіснавалі рэальныя з'явы прыроды і фантастычны, і рэальны свет лесуноў, балотніц, лебядзінага цара. Маладая паэтэса надзіва натуральна і па-свояцку вольна абжывае гэты міфалагізаваны свет, нібыта сама прыняла яго ў спадчыну па кроўнай сувязі дзядоў-прадзедаў, а не выхоўвалася ў рускай сям'і са сваім адметным ладам гарадскога жыцця і духоўнай культуры. Яна пранікае ў самую глыбінную магічна-абрадавую сутнасць вясельнай песні ці замовы, ствараючы этнаграфічна дакладны малюнак горкага вяселля дзяўчыны з «вадзяным дзедам» у «Вяселлі»: «Не баяркі нявесту ўбіралі, Яе русу касу расплятлі, — Расплятлі касу срэбны рыбкі, Расплятлі ўмела і шыбка», — ці варажбы старога млынара-чараўніка: «Абвяжуся я хмарамі сівымі, Падпаяшуся ранічнай зарою, Паабтычуся зоркамі малымі, Абмачуся чыстаю расою, Абсушуся сонейка касою...» У баладзе «Шчасце», дзе гучыць гэтая замова, адносіны паміж міфалагічным светам і жыццёвай рэальнасцю вырашаюцца найбольш нетрадыцыйна, па-філасофску шматмерна. Мы спыняемся перад тайнаю быцця: чаму прагная надзея на шчасце, нават падмацаваная магутнымі чарамі, так і не спраўджваецца ў гэтым эмпірычным існаванні?

Натурфіласофскі характар творчасці вельмі выразны якраз у ранняй лірыцы Арсенневай. Яе філасофія паўнаты і цэласнасці зямнога быцця, вабнай прыгажосці рэальнага існення літаральна разліта ў мастацкіх вобразах-малюнках, настроях, музычных тонах і паўтонах вершаў. Зрэдку паэтэса звяртаецца да медытацыі.

Клічуць вечарам зоры ў сусвету прасторы...
Поўны нейкае зморы, ці прыгнобленых, хворы —
не ідзе чалавек...
. . . .
Не, не йдзе, хоць паволі сэрцам рвецца да волі,
штодня нудзіцца болей—і жыве мімаволі,
несвядома амаль,

Хоць да самага раннія лёс ягоны—змаганне,
Сумаванне па шчасці ці па долю сяганне,
неакрэслены жаль...

(«Жыццё», 1923; цытую ў рэдакцыі зборніка «Між берагамі»).

Эстэтыка Арсенневай выпрацоўвалася пад уздзеяннем розных традыцый і ўплываў, але сталася з'явай адметнай і непаўторнай. Самабытнасць, самакаштоўную эстэтычную сутнасць гэтай паэзіі падкрэслівалі і маладыя паэты Заходняй Беларусі, чыю сацыяльна-грамадзянскую ангажаванасць і ваяўнічы пафас вітала паэтэса ў вершы «Маладым паэтам»: «Вам дадзелі пакора, цярплівасць і Бог...». Тым жа 1937 годам датуецца верш Максіма Танка «Нашы шляхі» з прысвячэннем Арсенневай, які друкаваўся ў часопісе «Калоссе», як, дарэчы, і верш Міхася Машары «Наталлі Арсенневай». «З душою заварожанай спакоем і красой — Ты песню сваю кожную даеш людзям жывой», — пісаў М. Машара. «Сёння песня Твая зацвіла зачараванай казкаю», «Паясом слуцкім песня Твая мо рассцелецца», — вызначаў асаблівасць паэтычнай музы Арсенневай М. Танк, супрацьпастаўляючы ёй паэзію сацыяльнага гучання: «Наша — будзе чарнець, як чарнее рубцамі далонь». Але ў гэтым супрацьпастаўленні не было адмаўлення таленту паэтэсы або пагарды, — наадварот, тут было прызнанне адметнага мастацтва і паэтычнага майстэрства.

Дарэмна шукаў Антон Навіна ў творчасці паэтэсы праявы індывідуалістычнасці. На гэты конт Антон Адамовіч пазней заўважыў, што з індывідуалізмам змешвалася паняцце «індывідуальнасць», бо сапраўды паэзія Арсенневай была мастацкай праявай яркай індывідуальнасці асобы, яе багатага чалавечага зместу. Іншая справа, што гэтая мастацкая індывідуальнасць рэалізавала сябе па-за межамі традыцыйнай эстэтыкі, якая брала пачатак у нашаніўстве. Звяртаючы ўвагу на блізкасць мастацкага свету Арсенневай і Багдановіча, А. Навіна, аднак, беспадстаўна супрацьпастаўляе творчасць паэтэсы багдановічаўскай нібыта з-за адсутнасці ў Арсенневай «агульналюдскай» праблематыкі. Але ў змястоўным плане традыцыі Багдановіча выяўляюцца ў паэзіі Арсенневай якраз у перавазе агульначалавечых матываў. Пазбягаючы публіцыстычна падкрэсленай сацыяльнасці, паэтэса ўзбагачала беларускую паэзію псіхалагізмам лірычнага перажывання і адчуваннем красы жыцця, што культывавалася менавіта Багдановічам. Гуманістычнае гучанне паэзіі Арсенневай з новай сілай і ў новай якасці прабілася ў творчасці перыяду вайны.

Другі зборнік паэтэсы «Сягоння», які выйшаў у 1944 годзе ў Мінску (дакладней, падрыхтаваны да друку ў мінскім выдавецтве падручнікаў і літаратуры для моладзі і надрукаваны ў віленскай друкарні «Аўшра), пачынаўся трывожным роздумам над трагічнымі рэальнасцямі вайны і месцам паэта ў тым нялюдскім свеце. Ужо ў першых радках, у вершы-уверцюры «Сягоння» балюча азваліся гэтыя дысанансы жыцця.

Сягоння
кажны верш хаўтурным звонам звоніць,
Найлепшай рыфмай ртоў галодных не затынеш...
Пісаць аб салаўёх, аб снежнай белі вішняў?
Замоўклі салаўі пад медны роў гармат,
А белы вішняў снег сягоння смешна лішні,
Сталёвы востры штык напіша вершаў шмат...

Яшчэ неаднойчы, на працягу ўсяго раздзела, якім пачынаўся зборнік, паэтэса будзе вяртацца да вызначэння сэнсу мастака ў гэтай стыхіі руйнавання, знішчэння, смерці.

Хто ён, паэт? Біблійны мытар,
Прарок натхнёны? Свету лекар?
Ці чалавек з душой, узрытай
Лязом хістанняў, скрозь нясыты
Жыцця і смерці, славы й здзекаў?
. . . .
Не замалюеш лёсаў свету
Цяпер вішнёвай пеннай беляй,
Жыццё—зусім не акварэля,
І ў час вайны не да санетаў,
Не да мадоннаў Рафаэля.

(«Хто ён, паэт?»).

Ізноў настойліва паўтараецца гэты матыў: «Трупоў не ўвакрасіш санетам аб вясне...».

Літаратурная праца ў выдаванай з дазволу акупацыйных уладаў «Менскай (Беларускай) газэце», даволі рэспектабельнае па тым часе жыццё, забяспечанае становішчам мужа Францішка Кушаля ў беларускіх калабарацыйных арганізацыях, у нейкім сэнсе адгароджвалі Арсенневу ад бязмернай народнай трагедыі. Праўда, у 1943 годзе не абышло яе мацярынскае гора: ад узарванай міны, прызначанай для немцаў, у гарадскім тэатры загінуў яе дваццацігадовы сын. Але пакуль што, у першыя гады ваеннай навалы на Беларусі, паэтэса з трывогай услухоўваецца ў сваё мастакоўскае «я», спрабуючы неяк прымірыць, улагодзіць непрымірымае: абражанае гуманістычнае пачуццё і абавязак мастака тварыць. Некаторым яе сучаснікам, як, напрыклад, таленавітаму маладому Алесю Салаўю ўдавалася адмежавацца ад трагічных рэальнасцяў жыцця і сапраўды пісаць санеты аб вясне, каханні, прыгажосці роднай зямлі.

Неадольная прага слова, высока развітое мастакоўскае самаўсведамленне ўрэшце перамагаюць у драме душы Арсенневай («Пясняр», «Салаўём у лазе», «Слоў не трэба шукаць»).

Трэба быць песняром і цяпер,
Калі дзень наш — са смерцю братанне,
Калі ночы, як ранены звер,
У цёмных норах залізваюць раны.

(«Пясняр»).

І нараджаецца кніга, наскрозь прасякнутая драматызмам, трывогай за лёс чалавека і народа. Яна не пазбаўлена і гераічных, змагарных матываў («Песня каліноўцаў», «Жыве Беларусь!»), і сузірання неўміручай красы прыроды («Восенскія чары», «Вечар у Вільні»), але часцей яе пачуццёвы тон уздымаецца да высокага трагічнага напалу, скрушнай горычы, горкага шкадавання, малітвы за чалавечае.

Люба ТАРАСЮК

Пасля гэтага багацця выказаных пачуццяў і настрояў, пасля пэўнага ўсведамлення споўненай пяснярскай місіі нечакана ізноў раскручваецца пракляты сэнс пытання аб прызначэнні мастака і бумерангам цэліць у самое сэрца. Вершаванае апавяданне «Музыка», якім заканчваецца зборнік «Сягоння», з самага пачатку настройваецца на традыцыйны фальклорна-эпічны лад. Жыў на Палессі чароўны Музыка, мастацтву якога былі падуладныя ўсе смуткі і радасці чалавечай душы, які сваёй цудадзейнай ігрой шчыра служыў людзям роднага краю. Але на жывы народны свет абрынулася чорная навала вайны («смерць, руіны, крыжы і пажарышчы», «свет увесь быў суцэльнаю ранаю»).

Занямовіў музыка... Спалоханы,
З непатрэбнай іскрыпкай
пры сэрцы
Мерыў гора ён доўгімі крокамі,
І хацеў,
і баяўся
памерці.

І Музыка выбірае самае страшнае для яго — разбівае сваю скрыпку аб камение... Можна жыць і выжыць нават сярод нялюдскасці. Але як спяваць раструшчаным сэрцам Паэта?..

Паэтэса Арсеннева напаўняе сваё сэрца такім болем, што яно гарыць ужо святым і чыстым полымем ачышчэння.

Магутны Божа! Уладар
сусветаў,
вялізных сонцаў і сэрц малых,
над Беларуссяй ціхой і ветлай
рассып праменне Свае хвалы.
(«Малітва»).

З пазіцый савецкага патрыятызму нялёгка зразумець гуманістычны сэнс адвечнага хрысціянскага шкадавання па ўсіх забітых. Але менавіта гэтае пачуццё перапаўняе Наталлю Арсенневу, і разам з прыродай спаўняе яна памінальную службу.

Пад крыжам, без крыжа,
падцятаю галінай
на жорсткі, гойсты жвір спаць
ці адзін прылёг...
Змяшалася з пяском чырвона
маладая,
боль выпіў сінь вачэй і свежых
вуснаў кроў.
Васковаю свячой над імі
восень тае,
і сніць
адзін пра Рэйн, а іншы
— пра Дняпро.
(«Палеглым», 1941).

Чужына навалілася, як страшны сон. Гэта было толькі часовае збавенне ад немінучага на Беларусі сталінскага рэжыму, які крывава караў і вінаватага перад ім, і бязвіннага. Эміграцкая літаратура дазваляе нам сёння разгарнуць яшчэ адну, малавядомую старонку нашай гісторыі і задумацца над лёсам па-сялянску спрацаваных «уцекачоў», магчымы грэх якіх перад уладай вызваліцеляў быў занадта малы перад цяжкаю караю, якою яны самі сябе асудзілі. Верш Арсенневай «Уцекачы», напісаны ўжо ў Берліне ў сорак чацвёртым, варты вялікай трагедыі. За немагчымасцю цытаваць асобныя радкі ў ім, не парушаючы мастацкую цэласнасць твора, адсылаю чытача хаця б да анталогіі эміграцкай паэзіі «Туга па Радзіме», нядаўна выдадзенай у «Мастацкай літаратуры».

Баладны драматызм і сціслаасць дзеяння характэрныя таксама для вершаў «Сустрэча», «Ён дайшоў», напісаных у Нямеччыне.

Хто яшчэ, акрамя Аркадзя Куляшова, так балюча азваўся на лёс беларускай дзяўчыны, заганай у рабства, навекі ўжо пазбаўленай роднага краю? Куляшоў па-мастацку мадэлюе сітуацыю, вядомую з фактаў ваеннага часу. Арсеннева ж непасрэдна сутыкнулася з жыццёвай драмай беларускай моладзі, і кожная праўдзівая дэталь яе жыццёвых сустрэч перадае эмацыянальна-духоўную напружанасць моманту.

На станцыі —
свісткі, хаос, перапалох.
Снуе натоўп, патраціўшы
галовы.
Над клумкамі пярэстымі
удзвёх
стаяць дзяўчаты з «Ост'-ам»
на грудзёх,
і свет здаецца ім страшным
і новым.
Яны
нядаўна з Случчыны...
Яшчэ
нат не даелі чорнага акрайца,
што маці ім паклала ў торбу,
бо пячэ
ён штосьць у горле сняння...
Шмат начэй
не спалі...
А куды цяпер? «Парайце!»
(«Сустрэча», 1944).

Настроі і матывы паэтычнай творчасці Арсенневай у далёкай эміграцыі ў Амерыцы прадвызначыў усё той жа Максім Багдановіч сваёй «Эміграцкай песняй». Гэта настальгія па Беларусі, бясконцыя варыяцыі расстання з любым краем. Лейтматывам паэзіі Арсенневай стала параўнанне: «як і ў нас». «У нас» — гэта на Беларусі, дома. Але «ў нас» — гэта прыгажэй і шчырэй, чым «тут», дзе можна нават пагардліва ўсміхнуцца: «Тут гэткае завуць зіма».

Паэтычны код памяці спараджае вобразныя малюнкі, якія, за рэдкім выключэннем, не маюць эмацыянальна-псіхалагічнай асновы ў небеларускіх рэальнасцях. Амерыканскі пейзаж Арсенневай успамінае сваю беларускую прарадзіму. Калі ж ён існуе сам па сабе, то яго эмацыянальны фон будзе адпаведны.

Дзень згас... і чорная паводка
па шыю места заліла.
Плыве віць нанач гнёзды горад
пад бункеры, на змрочны пляц.
Ніхто не дбае, што над тынам
муроў не ўспыхнуў маладзік...
(«Плач», з цыкла
«Яны усцяж са мной»).

Гэтая ноч не ведае, нават маладзіка! Касмічная катастрофа (а так рэагуе на гэтую з'яву беларуская памяць Арсенневай) пераносіцца ў сферу духоўнага: «ніхто не дбае».

Але найбольш ашаламляе — сваёй беларускасцю — вобраз «над тынам муроў». Так чужы, іншародны свет спазнаецца праз светабудову народа, у якога нават у песні «усе тыны папрытынены, усе прысады папрысаджваны».

Патрыятычны пафас эміграцкай паэзіі Арсенневай паглыбляецца гераічнымі матывамі, нацыянальна-гістарычнымі асацыяцыямі. Паэтэса неаднаразова звяртаецца да сакавіцкіх угодкаў БНР, да падзей Слуцкага паўстання. У патрыятычных песнях Арсенневай «Беларусь! Наша Маці-Краіна!...» («Прысяга»), «У гушчарах» чуецца водгулле Багдановічавай «Пагоні».

У 1979 годзе Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Нью-Йорку выдаў збор паэзіі Наталлі Арсенневай пад назвай «Між берагамі». У запеўным вершы да гэтай кнігі ёсць вобраз ракі жыцця, што цячэ між берагамі свайго часу. Але вось імклівая, жывая рака ўлілася ў чорную бездань акіяна — у прорву ростані і забыцця, і берагі чалавечага жыцця рассунуліся на розныя кантыненты, на два зямныя паўшар'і. Акіян ростані здаецца непераадольным, а праз акіян забыцця ўжо пракладваюць свой курс белыя ветразі.

Ды не дае спакою пякучая думка Ларысы Геніюш, што ні адзін народ так не здзекаваўся са сваіх жанчын, сваіх паэтаў.

Няхай з Наталлі Арсенневай ніхто не здзекаваўся ў турме і ў тундры, як з Ларысы Геніюш, няхай шчаслівa абышлася яна «ўсяго толькі» годам казахстанскай ссылкі яшчэ перад вайной, але ці не сталася ціхім здзекам палахлівае забыццё вялікай паэтэсы XX стагоддзя?..

Віншуем!

Міхасю ТЫЧЫНУ—50

10 лютага сустракае сваё 50-годдзе крытык, літаратуразнавец і празаік Міхась Тычына. Віншуем Міхася Аляксандравіча з юбілеем, жадаем яму новых творчых поспехаў.

ПАТРЭБА ЖЫЦЦЯ

«Калі ты хочаш стаць вялікім у пэўным родзе твораў, чытай больш, чым толькі тыя творы. Нават калі ты і імкнешся раскінуць свае галіны над шырокім полем, дзеля тваёй пладаноснасці заўсёды карысна распасцерці карані», — пісаў выдатны асветнік XVIII стагоддзя Ліхтэнберг.

У духоўным набытку Міхася Тычыны — шырока разгалінаваная ў сусветнай літаратуры крона, але вырасла яна на глыбокіх нацыянальных каранях.

Дзіўлюся, па-добраму зайздрошчу яго начытанасці. І калі перагортваю, нанова перачытваю старонкі яго дзесяцігадовай даўнасці кнігі «Народ и война. Национальный характер как объект изображения. Опыт историко-типологического анализа белорусской военной прозы» (Мн., «Навука і тэхніка», 1985). І калі чытаю і асэнсоўваю яго апошнюю кнігу «Карані і крона. Фальклор і нацыянальная спецыфіка літаратуры» (Мн., «Навука і тэхніка», 1991).

Кнігі — «акадэмічныя», і ім наканавана быць насычанымі эрудыцыяй аўтара. І ўсё ж колькі, аднак, жывых літаратурных фактаў захоўвае яго памяць.

Адказвае ён, скажам, на пытанне «З чым ідзём у людзі?» (Гл. «Літаратура і мастацтва», 1989, № 1) і слушна сцвярджае: «Так, ёсць у нас пісьменнікі еўрапейскага ўзроўню, ёсць асобныя прарывы да ідэалу. Але ж у цэлым культурны ўзровень нашай літаратуры ненамнога перавысіў дасягнутае папярэднікамі». І прыгадвае выказванне незабыўнага У. Караткевіча на адным з пасяджэнняў секцыі прозы: «Трэба ўзыходзіць на новыя паверхі творчага духу, а не расцякацца па ўжо заваяваных і абжытых папярэднікамі». І ўспамінае, што гаварыў некалі словамі аднаго са сваіх герояў Максім Гарэцкі: «Мы цяпер пад гарою, а лепшыя нашы на горку ўзлезлі, а з часам і ўсе на гары будзем». Аднак не забывае, як гараваў у свой час Кузьма Чорны, што многія загаварылі тады на жахлівым для слыху і беларуса, і рускага «расійска-лагойскім дыялекце», на своеасаблівым сленгу, які, кажучы словамі Кузьмы Чорнага, «мабыць адпавядаў нашаму небагатаму душэўнаму набытку, раз займеў права на жыццё».

...Так ужо выйшла, што мы адначасова пачалі друкавацца ў 1969 годзе. Хоць я на сем гадоў старэйшы за яго, напачатку ён залічваў мяне ў маладыя крытыкі. Колькі разоў за гэтую ледзь не чвэрць нашага з ім веку жыццё і яго выпрабоўвала так жорстка, што і ён даўно ўжо мог зняверыцца, спустошыцца, зламацца. Але варта пры не такіх ужо частых нашых сустрэчах перакінуцца з ім словам-другім, альбо нават проста пастаяць моўчкі, як цябе пачынае пранізваць даволі адчувальна нейкае нявыказанае ў дакладным слове пачуццё, тое, што цяпер так любяць называць модным словам «аўра» — душэўная стойкасць, трывушчасць, нейкая мужная сталасць і адначасова нейкая юначая мяккасць, далікатнасць, пяшчотнасць, і ты проста трапляеш у палон яго чалавечай прыстойнасці, годнасці і, калі хочаце, гожасці. А «ў чыста прафесійным» плане — зайздросная дасведчанасць, нейкая выключная апошнім часам зацікаўленасць усім тым, што робіцца ў сапраўды роднай яму нашай культуры, і непадробная, такая шчырая радасць, калі яму пашчасціла сустрэцца з нечым сапраўдным, вартым нашае пашаны і захаплення ў літаратуры, у мастацтве, у чалавечых паводзінах урэшце.

Калі ж яму выпадае нялёгкая доля гаварыць творцам і горкую праўду, то выказваецца яна заўжды неяк паважліва, тактоўна, нават неяк бяскрыўдна.

Што тут сказаць, часам хочацца ў яговых заўжды разумных, слушных і доказных, але зрэдчас сапраўды ж крыху сухавата-акадэмічных развагах большае эмацыянальнасці, узрушанасці, страснасці.

Ну, сапраўды ж. Хіба можна, скажам, абмяжоўвацца такой вось меланхалічна-спакойнай канстатацыяй, што, маўляў, «наколькі натуралістычныя падрабязнасці зніжаюць вобраз героя, настолькі літаратурнае ўпрыгожванне не ўзвышае яго», калі на кожнай старонцы іншай «мастацкай» аповесці ты знаходзіш такія, скажам, «перлы»: «салдаты ішлі, друкуючы крок», «ледзь-ледзь пагульваючы ў легкадумства, Іпацьеў спыніўся...» і г. д., і г. д.?

Ды ад такога «сленгу» нямым крыкам крычаць трэба!..

Але ж... Перачытваю адносна даўні (яшчэ ў 1980 годзе апублікаваны, а помніцца ў падрабязнасцях) артыкул «Школа майстэрства», адзін з найлепшых у самай, як на мой погляд, лепшай кнізе «Змена квадры» (1983). І ледзь стрымліваюся, каб не пазваніць сяму-таму з нашых перакладчыкаў, што «перастварaюць» ледзь не ўсіх на свеце цераз пагарджаную імі «расейскую» мову і найвялікшым сваім дасягненнем лічаць «найноўшае» напісанне замест «паэм» і «навел» — «паэмаў» і «навелаў» (ой, якое «аўканне» і «яўканне» пачалося ў нас апошнім часам!..) і сказаць: «Перачытай, браце! Можа, нарэшце, хоць што-небудзь да цябе дойдзе...»

Можа, хоць хто-небудзь з такіх «пераствapальнікаў» зразумее, нарэшце, што нельга ж сапраўды абмяжоўвацца прачытаннем аднаго абзаца, а то і адной фразы, што проста немажліва абысціся «без кантэксту ўсёй творчасці пісьменніка, не кажучы пра кантэкст беларускай літаратуры», што перакладаць трэба «не асобныя словы і нават сказы і абзацы, а думкі і пачуцці», што перакладаць трэба ўрэшце «не з мовы на мову, а з літаратуры на літаратуру» (М. Тычына).

Цэлыя абзацы з такіх артыкулаў хочацца цытаваць — столькі тут разумення.

І ёсць жа не толькі глыбокае разуменне, але і зайздроснае для многіх «майстроў прыгожага пісьменства» ўмельства.

Колькі нашых братоў празаікаў і паэтаў шчыра перакананы, што ў крытыку ідуць людзі, якім недаступныя «высокія» жанры.

Давайце ж прачытаем, можа, і велікаваты для сённяшняе нашае кароткае юбілейнае гаворкі, урывак, які, аднак, навочна пакажа, якое прыкметнае месца мог бы заняць Міхась Тычына і ў нашай прозе:

«...На вёсцы кажуць: «Вунь старая Аляксандра — пад дзевяноста ёй, а яна яшчэ і чарку на хрэсьбінах вып'е і станцуе. Сівізна не ўкарызна. Можна і з кірмаша едучы песні спяваць». І бабуля Аляксандра жыве. Жыве і помніць, што век—добры чалавек.

— Восемдзесят год — багата. А я як падумаю, дык здаецца, што і не жыла... Даўнейшыя людзі апавядалі. Прыйшла смерць па бабу. Нахілілася да аканца: «Адчыняй, старая! Госця, няззваная, няпрошаная, прыйшла». А баба ў полі. Каларадскага жука на бульбе абірае. Смерць — у поле. А баба ўжо ў лузе. Сена ў копы грабе. Смерць—у луг. А баба ўжо каля хаты чапуецца. Хацела смерць назад кінуцца, ды нейкі дзіцюк прычапіўся: «З якой прыйшла, дык не стой — касі!» Прыцемкам усцяглася смерць на ганак, а парог пераступіць — сілы нямашака. Умарылася косячы. Па ночы ачнулася, грукае ў аконца: «Ну, старая, адчыняй!» А баба — даўно ўжо ў полі, — бабуля Аляксандра скончыла расказваць і засмяялася: — Вось як, дарагенькія мае! Не бярэ бабу смерць. Не можа!»

Урывак гэты, які так доказна сведчыць пра талент Тычыны-празаіка — з апавядання «Бабуля Аляксандра», аднаго з найлепшых з невялікае першае кнігі прозы «Дажынкі» (1979).

Яму няма аніякае патрэбы адмаўляцца ад такой прозы, нават ад той невялічкай аповесці «Дажынкі», якая цяперашнім часам здаецца іншаму проста наіўнай. Але ж чалавечая працавітасць, цеплыня і дабрыня — вечныя. І яна і цяпер мілей майму сэрцу — тая першая кніжачка — чым куды больш грунтоўная аповесць пра Кузьму Чорнага «Вяртанне» (1984).

Яшчэ больш, відаць, хацелася б аўтару апусціць сёння сёе-тое ў кнігах па літаратуразнаўстве і крытыцы. Але ці трэба? Ці трэба нам быць разумнейшымі, чым мы былі? Да таго ж ва ўсіх гэтых кнігах («Кузьма Чорны. Эвалюцыя мастацкага мыслення», 1973; «Змена квадры», 1983; «Народ і вайна», 1985; «Час прозы», 1988; «Карані і крона», 1991) так многа праўды, якая заўжды будзе праўдаю.

Хіба ж не праўда вось гэта, сказанае яшчэ ў 1980 годзе: «Беларуская літаратура, якая апошняе стагоддзе развівалася паскорана, у апошні час страціла свой імпэт. Пачалася крушэнне на месцы. Узнікла небяспека самапаўтарэння. Дзе крыніцы вады? Або перад перашкодай, або на глыбокім месцы... Дзе знайсці тыя словы, якія вытрымалі б параўнанне з жывой рэальнасцю?..»

Можна будзе толькі парадавацца, калі і ў самога Міхася Тычыны, ад якога яшчэ можна так многа чакаць, знойдуцца такія словы. Але як гэта важна дзеля нашае духоўнае будучыні, што ў нашых сённяшніх літаратуразнаўстве і крытыцы ёсць і такія асобы, як Міхась Тычына.

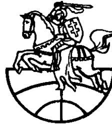
Як хораша, што эстэтыка ў наш час перастае быць нарматыўнай. Ды наша крытыка, нібы абераючыся сябе ад папрокаў у нарматыўнасці, увогуле схільная пазбаўляцца ад эстэтыкі. І ў выніку перад чытачом паўстае, кажучы словамі вядомага майстра інтэлектуальнай гуманістычнай прозы Роберта Музіля, «крытыка-як-мне-здаецца і крытыка слоўнай шрапнелі, крытыка-раз- два- ўзялі і крытыка-гэй-ухнем, на сумленні якіх так шмат духоўнае неразборлівасці нашых дзён».

І як жа яна нам неабходная — менавіта эстэтычная крытыка. І вядома ж — разумная, заклапочаная і ўлюбёная ў сваю літаратуру.

Аналізуючы звыш дзесяці гадоў таму такую творчую спадчыну Івана Мележа, як яго дзённікі і запісныя кніжкі, М. Тычына заўважыў, што Мележ пазней прыйшоў да такой высновы: «...Гэта была патрэба жыцця...»

Патрэбаю жыцця М. Тычыны стала яго імкненне прачытаць ледзь не ўсё ў нашай літаратуры (А хто з нас каго цяпер чытае?..) А калі ўлічваць, што ў яго, на шчасце, ёсць шмат «сясцёр таленту», пра якія гаварыў Мележ (найпершая — праўда, другая — «самая добрая, шчырая сястра» — сардэчнасць, трэцяя —разумнасць і тактоўнасць, чацвёртая — глыбіня погляду на жыццё, пятая — шырыня бачання жыцця і г. д.), то нашае чаканне ад яго новых духоўных вяршынь —занятак не марны.

Генадзь ШУПЕНЬКА.

ЗГУРТАВАНЬНЕ БЕЛАРУСАЎ СЬВЕТУ The Society of the Byelorussians of the World

БАЦЬКАЎШЧЫНА

СХОД ВЫРАШЫЎ ЗВЯРНУЦЦА...

Як вядома, 19—20 снежня 1992 г. у Менску прайшоў Першы сход беларусаў блізкага замежжа. Прайшоў цікава, актыўна і — даволі плённа. Звыш трохсот дэлегатаў і гасцей зацікаўлена абмяркоўвалі надзённыя пытанні адраджэння беларускай нацыі і яе культуры, умацавання дзяржаўнай незалежнасці Рэспублікі Беларусь, яднання беларусаў замежжа між сабою і са сваёю Бацькаўшчынай. Некаторыя дэлегаты выказвалі свае думкі наконт тых ці іншых грамадскіх працэсаў, якія адбываюцца ў сённяшняй Беларусі. Зрэшты, пра многае з таго, што было на сходзе, добра вядома з перыёдыкі, з радыё- і тэлеперадач. Таму не будзем на гэтым спыняцца. Важней, думаецца, іншае: падаць тыя выніковыя дакументы, якія аднагалосна ці амаль аднагалосна былі прыняты на сходзе.

У сённяшнім выпуску «Бацькаўшчыны» і прапануецца ўвазе чытачоў шэраг дакументаў, прынятых на Першым сходзе беларусаў блізкага замежжа. Гэта Заява ўдзельнікаў сходу, а таксама асобныя Звароты — «Да народа Беларусі», «Да беларусаў свету», «Да парламента і ўрада Рэспублікі Беларусь», «Да парламентаў і ўрадаў рэспублік, якія раней уваходзілі ў склад СССР». Не стану каментаваць гэтыя дакументы — яны гавораць самі за сябе. І за тых, хто ўсім сэрцам прагне сапраўднай волі, дабрабыту, міру і згоды роднай Бацькаўшчыне.

Вячаслаў РАГОЙША,
нам. старшыні Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына», старшыня Рэдакцыйнай камісіі сходу.

ЗАЯВА
ўдзельнікаў Першага сходу беларусаў блізкага замежжа

Мы, беларусы з Бацькаўшчыны, і тыя, хто мае крэўную сувязь з гэтай зямлёю, але па розных прычынах пакінулі яе ў час існавання Расійскай імперыі і СССР, ці апынуліся за межамі Беларусі ў выніку адвольнага падзелу межаў, сабраліся на гэты Сход, каб эрабіць першы крок да аб'яднання беларускай нацыі.

Мільёны беларусаў жывуць сёння ў свеце, аддаючы сваю працу, свой талент і майстэрства іншым народам і дзяржавам, якія сталі для іх другою радзімаю. Але найпершым іх клопатам з'яўляецца трывога за лёс Бацькаўшчыны. Якім ён будзе? Ці паўстане з каленяў і стане сапраўды незалежнай Рэспубліка Беларусь? Толькі самастойная Беларуская Дзяржава можа быць сапраўдным бацькоўскім домам для ўсіх тых, чые продкі з веку ў век шчыравалі на гэтай зямлі, ствараючы духоўную і матэрыяльную культуру беларускай нацыі. Зыходзячы з гэтага, мы лічым, што кожны, хто паходзіць з Беларусі, незалежна ад таго, дзе ён жыве цяпер, мае натуральнае права прыняць удзел у будаўніцтве новай Беларусі, у адраджэнні беларускай дзяржаўнасці, нацыянальнай культуры, мовы, традыцый, усяго таго, што стварае воблік цывілізаванай дэмакратычнай краіны.

Адчуваючы вялікую адказнасць за будучыню нашай Радзімы, мы лічым неабходным выкласці і давесці да ведама грамадскасці Беларусі, парламента і ўрада агульныя думкі ўдзельнікаў Сходу па асноўных аспектах палітычнай і эканамічнай сітуацыі ў рэспубліцы:

1. Галоўнае, што трывожыць нас сёння, гэта тое, што ўрадавымі коламі яшчэ не зацверджана канцэпцыя нацыянальнага дзяржаўнага будаўніцтва Рэспублікі Беларусь з шырокім абмеркаваннем яе сярод грамадскасці. У гэтай канцэпцыі павінна быць вызначана, якая дзяржава будуецца, у якім накірунку будзем рухацца, якія прынцыпы дзяржаўнай арганізацыі возьмем за ўзор для сябе, павінна быць паказана геапалітычная стратэгія, месца Беларусі ў аднаўленай Еўропе. У палітыцы рэспублікі прадаўжае дамінаваць арыентацыя на захаванне несамастойнай Беларусі, залежнасці яе ад былога цэнтра. На нашу думку, грунтоўная навуковая канцэпцыя дзяржаўнага будаўніцтва з выкарыстаннем сусветнага вопыту і нацыянальных здабыткаў павінна быць распрацавана і зацверджана неадкладна. Беларусы замежжа маглі б таксама прыняць удзел у гэтай адказнай працы. Яна павінна быць здабыткам калектыўнай думкі ўсіх талентаў, якія сёння мае беларуская нацыя.

2. Мы цвёрда перакананы, што новая беларуская рэспубліка павінна будавацца на прынцыпах дэмакратыі, паводле якіх правы чалавека з'яўляюцца прыярытэтнымі над інтарэсамі дзяржавы. Па гэтай прычыне мы выказваем нязгоду з рашэннем Вярхоўнага Савета Беларусі адмовіць у правядзенні рэспубліканскага рэферэндуму аб даверы парламенту, за які выказаліся амаль паўмільёна грамадзян. Удзельнікі сходу падтрымліваюць прапанову аб пераглядзе гэтага рашэння, выкладзеную ў заяве больш чым сямідзесяці прадстаўнікоў беларускай інтэлігенцыі, апублікаванай «Народнаю газетаю» 3.12.92.

3. Адраджэнне беларускай дзяржаўнасці немагчыма без нацыянальнага адраджэння народа, яго мовы і культуры. Але працэс гэты ў рэспубліцы ідзе марудна. Ён не толькі не стымулюецца належным чынам з боку дзяржавы, а наадварот, апошнім часам сталі відавочнымі тэндэнцыі да яго абмежавання. Дайшло да таго, што на афіцыйным узроўні пачалі гучаць прапановы аб правядзенні рэферэндуму па мове, патрабаванні ўзаконіць двухмоўе і г. д. Тут, у сталіцы рэспублікі, не гаворачы ўжо пра іншыя гарады, па-ранейшаму валадарыць руская мова. Не ўсюды зменены ранейшыя камуністычна-партыйныя шыльды на будынках, назвы вуліц, надпісы ў грамадскіх месцах. Тым, хто прыехаў на Радзіму здалёк, хацелася б чуць тут беларускую мову, бачыць нацыянальны духоўны асяродак. А калі такая сітуацыя на Бацькаўшчыне, то ці можам мы, замежныя беларусы, разлічваць на яе дапамогу ў арганізацыі нацыянальнага жыцця для нас у іншых дзяржавах?

4. Улічваючы тое, што падмуркам любой дзяржавы, гарантам яе самастойнасці, унутранага спакою і дабрабыту грамадзян з'яўляецца надзейная эканамічная база, удзельнікі сходу выказваюць занепакоенасць у сувязі з блакіраваннем эканамічных рэформ у рэспубліцы. Эканамічна нестабільная, аслабленая дзяржава не можа падтрымаць сваю дыяспару ў свеце, быць для яе надзейнаю апораю і шчодраю маці. У сваю чаргу, у час станаўлення эканомікі незалежнай Беларусі замежныя беларусы прапануюць сваю дапамогу ў наладжванні эканамічных стасункаў з іншымі дзяржавамі, удзел у вырашэнні эканамічных праблем у самой Беларусі.

5. Рэальную небяспеку для адзінства беларускага народа стварае канфесійная сітуацыя ў Беларусі. Заклікаем парламент і ўрад рэспублікі надаваць увагу ўсім канфесіям, не даючы перавагі ніводнай з іх. Нашым нацыянальным інтарэсам адпавядае палітыка адраджэння і захавання ўсіх рэлігійных канфесій, якія гістарычна існавалі ў Беларусі і спрыяюць сёння нацыянальна духоўнаму адраджэнню Бацькаўшчыны. Царква не павінна быць сродкам дасягнення палітычных мэт. Тым больш, не павінна быць праваднікам інтарэсаў іншых дзяржаў на нашай Радзіме.

Удзельнікі сходу выказваюць надзею на паразуменне з дзяржаўнымі ўладамі, усімі палітычнымі, грамадскімі партыямі і рухамі ў рэспубліцы, зацікаўленымі ў адраджэнні беларускай дзяржаўнасці на прынцыпах незалежнасці, дэмакратыі, абароны правоў чалавека. Мы імкнемся да сумеснай працы на карысць нашай Бацькаўшчыны і верым, што Беларусь стане жаданай зямлёю для ўсіх беларусаў у свеце.

Да народа Беларусі

Мы, прадстаўнікі беларускіх арганізацый і зямляцтваў з абшараў былога Саюза і Польшчы, дзе пражывае больш за 2 мільёны беларусаў, сабраліся на покліч Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына», на свой Першы Сход. Выяўляючы трывогу за лёс Беларусі, звяртаемся да ўсяго беларускага народа, грамадзян незалежнай Рэспублікі Беларусь з заклікам усвядоміць адказнасць моманту па адраджэнні беларускай дзяржаўнасці, мовы, культуры і традыцый народа.

Жывучы на адрэзаных ад Бацькаўшчыны па волі няўдзячнага лёсу этнічных беларускіх землях ці ў аддаленых ад яе краінах, мы не страцілі пачуцця ўласнай нацыянальнай годнасці, усведамлення, што Беларусь яшчэ тысячу гадоў назад пачала разбудоўваць уласную дзяржаўнасць і дасягнула ў гэтым найвышэйшага ўзлёту ў часы Вялікага княства Літоўскага — супольнасці некалькіх народаў.

І ў старажытнасці, і ў Сярэдневеччы нашы продкі былі вялікімі патрыётамі сваёй зямлі і здабывалі яе славу як у ваяцкіх чынах, так і на ніве духоўнага самасцвярджэння. Вечная ім слава за перамогі пад Грунвальдам і Воршаю, за тое, што беларус Францішак Скарына даў не толькі роднаму народу, але і ўсяму ўсходняму славянству мудрасць друкаванага слова, што ў нас была створана і дзейнічала найдасканалая для свайго часу Канстытуцыя — Статут Вялікага княства Літоўскага!

Дык хіба можам мы, нашчадкі вялікага народа з такой багатай, а потым і трагічнай гісторыяй, быць абыякавымі да ўласнага лёсу, да патрэб нацыянальнага Адраджэння, якое толькі і можа быць гарантам шчаслівай будучыні, таго, што беларусы зноў станучь гаспадарамі на роднай зямлі, дзе і рускія, і палякі, і ўкраінцы, і яўрэі, і літоўцы, і татары, што спрадвеку жылі тут ці нядаўна трапілі, усвядомяць, што Беларусь і ім стала родным домам, у якім яны могуць пачувацца ўпэўнена, як вольныя з вольнымі, роўныя з роўнымі?!

Дык будзьма ў гэты час з'яднанымі і духоўна моцнымі, каб наша Маці-Беларусь стала сапраўды незалежнай, эканамічна і духоўна развітой дэмакратычнай дзяржавай у цэнтры Еўропы!

Да беларусаў свету

Дарагія браты і сёстры!

Мы, удзельнікі Сходу беларусаў блізкага замежжа, горача вітаем усіх вас, каго розныя жыццёвыя варункі закінулі далёка ад зямлі сваіх продкаў. Ведаем, нялёгкая доля дасталася ўсім вам, не проста было ўладкаваць свой лёс у адасобленасці ад родных гоняў. Але і за тысячы вёрст ад Бацькаўшчыны высока трымалі вы гонар беларуса і Беларусі, самаадданна перахоўвалі для ўсіх нас у чысціні і святасці нашы дзяржаўныя сімвалы — бел-чырвона-белы сцяг і герб Пагоня. Шчыра жадаем кожнаму з вас моцнага здароўя і чалавечага шчасця!

Сёння разам з вамі мы цешымся, што новыя парасткі на ніве беларускага Адраджэння набіраюцца моцы і развіваецца імкненне да нацыянальнай кансалідацыі.

Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына», як маладая незалежная арганізацыя, не абцяжараная ідэалагічнымі догмамі і стэрэатыпамі, рабіла і будзе рабіць усё, каб будаваць мост лучнасці, даверу і дружбы паміж сынамі Беларусі на ўсіх кантынентах планеты.

Спадзяёмся, што трывалым і надзейным падмуркам у гэтай будоўлі стане Першы з'езд беларусаў свету, які мы мяркуем правесці летам 1993 года ў Менску.

Гэты з'езд мы разглядаем як важнейшую агульнанацыянальную акцыю ў справе яднання беларускай нацыі дзеля адраджэння незалежнай, суверэннай Беларусі.

Жыве Беларусь!

Да парламента і ўрада Рэспублікі Беларусь

Мы, беларусы з краін блізкага замежжа, сабраўшыся ў сталіцы суверэннай Беларусі на свой Першы Сход, усведамляем глыбокую лучнасць з Бацькаўшчынай і імкнёмся да таго, каб гэтую повязь мацаваць надалей. Але такое магчыма толькі тады, калі і Беларусь будзе дбаць пра сваіх суродзічаў.

З улікам грунтоўна абмеркаваных на сходзе праблем яго ўдзельнікі звяртаюцца да парламента і ўрада Рэспублікі Беларусь з прапановамі **па ўстанаўленні сувязей з беларусамі ў іншых краінах дзеля падтрымкі і абароны іх правоў ва ўмовах нестабільнасці эканамічных і палітычных варункаў і забеспячэння магчымасцей нацыянальнага жыцця:**

1. Прасіць Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь абавязаць Камісію па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносінах займацца пытаннямі беларускай дыяспары.

2. Прасіць Савет Міністраў Рэспублікі Беларусь стварыць Дзяржаўны Камітэт па нацыянальных пытаннях, адной з задач якога было б вырашэнне праблем культурнага, эканамічнага і грамадска-палітычнага жыцця беларускай дыяспары, рэальная дапамога ў гэтым Згуртаванню «Бацькаўшчына».

3. У аснове падтрымаць распрацаваны па ініцыятыве кіраўніцтва Рэспублікі Беларусь Акадэміяй навук Беларусі праект канцэпцыі праграмы пад назвай «Беларусы ў свеце» і на яго падставе, з улікам прапаноў і дакументаў нашага Сходу прадставіць на абмеркаванне Першага З'езда беларусаў свету праект праграмы па супрацоўніцтве з беларускай дыяспарай.

4. Прыспешыць выкананне пастановы Саўміна РБ «Пытанні Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына» па арганізацыі Культурнага Цэнтра (Беларускага Дома) — грамадскага, культурна-асветнага і эканамічна-камерцыйнага асяродка беларускай дыяспары.

5. Паскорыць адкрыццё прадстаўніцтваў у краінах, дзе жывуць беларусы, стварыць там рэгіянальныя грамадска-асветныя цэнтры.

6. Заключыць двухбаковыя пагадненні з краінамі, дзе жывуць беларусы, з мэтаю абароны там іх правоў, стварэння ўмоў для задавальнення імі нацыянальна - культурных запатрабаванняў.

7. У межах заканадаўства іншых краін і на падставе двухбаковых пагадненняў з імі аказаць дапамогу беларускай дыяспары ў адкрыцці беларускіх школ, культурна-асветных цэнтраў, перыядычнага друку, радыё- і тэлеперадач, забеспячэнні інфармацыяй пра Беларусь, мэтанакіравана фінансаваць гэтыя напрамкі дзейнасці.

8. Стварыць ільготныя ўмовы выхадцам з Беларусі, у параўнанні з асобамі з іншых краін, для паступлення на вучобу ў ВНУ, для набыцця маёмасці, арганізацыі камерцыйнай дзейнасці, бізнесу ў Рэспубліцы Беларусь.

9. Стварыць усе ўмовы для вяртання на Радзіму (асабліва з неспакойных мясцін былога СССР) інтэлектуальна - адораных, адукаваных выхадцаў з Беларусі, прадумаць механізм падключэння лепшых інтэлектуальных сіл беларускай дыяспары для вырашэння праблем духоўнага і эканамічнага адраджэння Бацькаўшчыны.

10. Забяспечыць першачарговае перад іншымі перасяленнямі выдзяленне беларусам, якія вяртаюцца на Радзіму, зямельных участкаў, беспрацэнтных грашовых пазык для індывідуальнага будаўніцтва, задавальненне іншых матэрыяльных выгад.

11. Пацвердзіць беларускае грамадзянства тым, хто нарадзіўся і цяпер жыве ў Беларусі, але на момант прыняцця закона аб грамадзянстве не меў у Беларусі **пастаяннай прапіскі.**

Удзельнікі сходу звяртаюць увагу на тое, што асобныя раёны сённяшняга беларускага блізкага замежжа, а менавіта Віленшчыны, Латгаліі, Беласточчыны, паўднёвай Пскоўшчыны, паўночнай Чарнігаўшчыны, заходняй Смаленшчыны і Браншчыны, з'яўляюцца рэгіёнамі спаконвечнага пражывання беларускага этнасу.

У часе пакутлівага станаўлення беларускай дзяржаўнасці гэтыя землі апынуліся ў складзе суседніх дзяржаў. Аднак да нашага дня асноўная маса іх жыхароў, нават пры адсутнасці ярка выяўленай беларускай нацыянальнай свядомасці, захавала беларускую ідэнтычнасць (самаітасць), што дастаткова наглядна выражаецца ў мове, абрадах, звычаях, народна-паэтычнай культуры. Бацькаўшчына не можа і далей заставацца абыякавай да духоўна-культурных праблем гэтых суродзічаў. Першы Сход беларусаў блізкага замежжа лічыць неабходным увайсці ў хадайніцтва перад урадам РБ **са спецыфічнымі праблемамі суайчыннікаў блізкага замежжа,** каб у межах заканадаўства гэтых краін і на падставе адпаведных двухбаковых пагадненняў з імі зрабіць наступныя крокі:

— дапамагчы ў гэтых рэгіёнах стварыць беларускія культурна - асветныя асяродкі (клубы, бібліятэкі, школы і інш.), выдзеліць неабходныя сродкі на набыццё для такіх асяродкаў будынкаў, забяспечыць іх абсталяваннем, кнігамі, падручнікамі, перыядычнымі выданнямі і г. д.;

— узмацніць тэхнічную магутнасць Беларускай тэлерадыёкампаніі з тым, каб тэле- і радыёперадачы з Мінска можна было бесперашкодна прымаць ва ўсіх рэгіёнах спаконвечнага пражывання беларускага этнасу;

— рыхтаваць у ВНУ Беларусі спецыялістаў з ліку беларусаў блізкага замежжа, выдзеліць, пачынаючы з 1993-94 навучальнага года, квоты ва ўсіх беларускіх ВНУ для беларусаў замежжа і запаўняць гэтыя квоты абітурыентамі па рэкамендацыях беларускіх замежных суполак;

— пасылаць у рэгіёны блізкага замежжа навукова-даследчыя групы фалькларыстаў, этнографаў, музыколагаў і мовазнаўцаў для збору і наступнага выдання матэрыялаў па народнай культуры, духоўнай і матэрыяльнай;

— пасылаць у рэгіёны кампактнага пражывання беларусаў фальклорныя і прафесійныя мастацкія калектывы, беларускі тэатр, групы пісьменнікаў, дзеячаў культуры для культурна-асветнай працы.

Першы сход беларусаў блізкага замежжа лічыць культурна-асветную працу ў рэгіёнах спаконвечнага пражывання беларускага этнасу працай **першаступеннай важнасці.**

Удзельнікі сходу, разумеючы неабходнасць умацавання Беларуссю сваёй дзяржаўнасці, суверэнітэту і агульнай бяспекі яе грамадзян, звяртаюць увагу Вярхоўнага Савета і Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь і на **неадкладнае вырашэнне вайсковых пытанняў.** Сход:

— падтрымлівае намаганні групы афіцэраў Узброеных Сіл РБ па выхаванні нацыянальна свядомых і патрыятычна настроеных салдат і афіцэраў — сапраўдных абаронцаў вольнай, незалежнай непадзельнай Беларусі;

— лічыць апраўданым паступовы, але незацяжны пераход Узброеных Сіл на беларускую мову ў адпаведнасці з законам;

— прыхільна ставіцца да ідэі выдання самастойнага беларускага ваенна-гістарычнага часопіса, выказанай на старонках рэспубліканскага перыядычнага друку;

— салідарызуецца з Беларускім Згуртаваннем Вайскоўцаў і іншымі патрыятычна настроенымі афіцэрамі ў намаганнях пашырыць сярод беларускіх вайскоўцаў веды па беларускай мове, культуры, гісторыі, лічыць такую справу справай дзяржаўнай важнасці;

— выказваецца за неабходнасць канкрэтных і дзейсных захадаў па вяртанні, размяшчэнні і прызначэнні на пасады ў беларускія Узброеныя Сілы афіцэраў-беларусаў, якія жадаюць абараняць незалежнасць сваёй дзяржавы, але па тых ці іншых прычынах працягваюць служыць у арміях замежных дзяржаў — рэспублік былога СССР;

— лічыць недапушчальнай дыскрымінацыю (звальненне ў запас, адстаўка і г. д.) афіцэраў за адстойванне патрыятычных ідэй, нацыянальнае адраджэнне ва Узброеных Сілах Беларусі, якімі б знешне «праваможнымі» матывамі гэтае звальненне ні прыкрывалася;

— просіць урад Рэспублікі Беларусь не дапусціць правядзенне ў лютым 1993 года запланаванай навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай рускаму палкаводцу А. Суворава, паколькі яе тэматыка супярэчыць нацыянальным ваенна-гістарычным традыцыям і прывядзе да канфрантацыі ў грамадстве;

— лічыць мэтазгодным правядзенне пераатэстацыі кіруючых асоб Узброеных Сіл РБ камісія па складу дэпутатаў Вярхоўнага Савета Беларусі, прадстаўнікоў Кантрольнай Палаты і грамадскасці. Вынікам пераатэстацыі павінна быць высновa аб удзеле тых ці іншых асоб у злоўжываннях, аб ступені іх адданасці справе абароны незалежнасці беларускай дзяржавы.

Першы Сход беларусаў блізкага замежжа ў цэлым ухваляе асноўныя напрамкі, шляхі і формы дзейнасці Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына», яго Рады і Управы, якія з'яўляюцца арганізатарамі нашага мерапрыемства. **Выказваем упэўненасць у патрэбе стварэння спрыяльных умоў для дзейнасці гэтай неабходнай і карыснай** для замежных беларусаў грамадскай арганізацыі. У сувязі з гэтым Сход звяртаецца да Вярхоўнага Савета і Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь з наступнымі просьбамі:

— вызваліць ЗБС «Бацькаўшчына» ад падаткаў з гаспадарчай дзейнасці;

— вызваліць ад падаткаў тыя сродкі, якія іншыя прадпрыемствы і ўстановы пералічаюць на рахунак «Бацькаўшчыны»;

— устанавіць мінімальную мытную пошліну для тавараў, якія правозяцца праз мяжу Беларусі для «Бацькаўшчыны» і самой «Бацькаўшчынай» — для беларусаў замежжа;

— устанавіць ільготны прапускны рэжым для суродзічаў, якія прыязджаюць на Радзіму па запрашэннях «Бацькаўшчыны», і для асоб, якія выязджаюць за мяжу ад імя «Бацькаўшчыны»;

— дапамагчы Згуртаванню «Бацькаўшчына» ў забеспячэнні для яго выдавецкіх патрэб папераю па дзяржаўнай цане, у тым ліку — на выданне штогадовіка «Беларускае замежжа», перыядычнага органа, выдання лепшых публіцыстычных, навуковых і літаратурна-мастацкіх твораў аўтараў беларускага замежжа і г. д.;

— выдзеліць, па магчымасці ў асобным прэстыжным будынку (разам з «Беларускім Домам») памяшканне пад офіс ЗБС «Бацькаўшчына»;

— падтрымаць захады Згуртавання «Бацькаўшчына» па стварэнні Саюза прадпрымальнікаў беларускага замежжа, адпаведнага Банка і грамадскага Фонду ўзаемадапамогі;

— а таксама намер арганізаваць на возеры Нарач на базе лагера «Зубраня» летніка з навучаннем, адпачынкам і экскурсіямі для дзяцей беларускай дыяспары.

Удзельнікі сходу выказваюць падзяку Вярхоўнаму Савету, Савету Міністраў, міністэрствам і ведамствам Рэспублікі Беларусь за дапамогу Згуртаванню беларусаў свету «Бацькаўшчына» ў правядзенні гэтага сходу і спадзяюцца на далейшыя спрыяльныя адносіны дзяржаўных структур да патрэб беларускай дыяспары.

ДА ПАРЛАМЕНТАЎ І ЎРАДАЎ ДЗЯРЖАЎ,

якія ўваходзілі раней у склад СССР

У перыяд існавання адзінай унітарнай дзяржавы СССР многія дзесяткі і сотні тысяч беларусаў аказаліся за межамі Бацькаўшчыны. Гэта было выклікана шэрагам аб'ектыўных і суб'ектыўных прычын: палітычнымі рэпрэсіямі 20—50-х гадоў, эвакуацыяй насельніцтва БССР у 1941 годзе, прымусовымі і добраахвотнымі вярбоўкамі беларусаў на шахты Данбаса, сланцавыя радовішчы Эстоніі, лесараспрацоўкі Карэліі, цаліныя землі Казахстана, пракладку Байкала-Амурскай магістралі і г. д. Да выезду за межы Беларусі маладых, найбольш адукаваных людзей прыводзілі служба ў Савецкай Арміі, усесаюзнае размеркаванне маладых спецыялістаў у некаторых беларускіх ВНУ і інш. Нямала беларусаў, якія памянялі месца жыхарства, знайшлі на іншых землях і сярод людзей іншых нацыянальнасцяў сваю другую радзіму. Яны засвоілі звычаі, традыцыі, культуру, мову гэтай другой радзімы, аддаюць дзеля яе росквіту ўсе свае сілы і здольнасці. Разам з тым яны не парываюць сувязяў і са сваёй Бацькаўшчынай, якая дала ім жыццё, надзяліла роднай мовай, неацэнным скарбам роднай культуры.

Сабраўшыся на свой сход, мы звяртаемся да парламентаў і ўрадаў дзяржаў, якія ўваходзілі раней у склад СССР, з просьбаю аказаць беларусам усебаковае садзеянне ў рэалізацыі іх нацыянальна-культурных запатрабаванняў, у іх прававой абароне, у захаванні і пашырэнні сярод іх беларускай мовы, культуры, звычаяў, гістарычнай памяці. Гэта паслужыць не толькі захаванню і духоўнаму ўзбагачэнню беларускага этнасу, але і развіццю беларуска-іншанацыянальных культурных узаемасувязяў, узаемаўзбагачэнню розных народаў і іх культур, а ў канчатковым выніку — умацаванню дружбы паміж беларускім і іншымі народамі, захаванню міру на нашай неспакойнай планеце. Са свайго боку, мы будзем рабіць усё магчымае, каб прадстаўнікі вашых дзяржаў, якія цяпер з'яўляюцца грамадзянамі Рэспублікі Беларусь, мелі аналагічныя правы і ўмовы нацыянальна-культурнага жыцця.

ДЗЯКУЙ ТАБЕ, АШГАБАТ!

Па-рознаму прыходзяць людзі да асэнсавання сваёй свядомасці. Як гэта ні дзіўна, зразумець тое, што я беларус, мне дапамог Ашгабат. Амаль што юнацкія гады, праведзеныя ў туркменскай сталіцы, вызначаліся мноствам сустрэч з землякамі. З журналістамі і літаратарамі, з простым людам, з вандроўнікамі па жыцці і з сталымі жыхарамі Туркменістана.

І зараз удзячны Івану Васільевічу Багданаву, герою-франтавіку, які пазнаёміў мяне з руплівым літаратарам-краязнаўцам Міколам Калінковічам, аўтарам кніг пра Лунінец, пра палескія дні Аляксандра Блока. А яшчэ ж Мікола (на вялікі жаль, пайшоў з жыцця, не разменяўшы і дня на пяты дзесятак гадоў) — аўтар трох ёмістых кніг, што выдадзены ў Ашгабаце. У іх жа («Не парываецца зямная сувязь», «Імя маё «Свабода», «Вяртанне світальнага рання») паяднаны ў адно цэлае Беларусь і Туркменія.

Ніколі ўжо не перададуць ашгабацкія сябры прывітанне ад Васіля Слушніка. Вядомы і на Беларусі радыёжурналіст, ён прыязджаў у Туркменію, каб падлячыць крыху ныркі. І заставаўся штораз на некалькі гадоў. У апошні прыезд узначаліў рэдакцыю рэспубліканскай газеты «Туркменская искра». Рэдактарскі клопат не дазваляў часта выступаць у друку, займаў процьму часу. Але ж Васіль Уладзіміравіч жыў клопатам і пра Беларусь. У памяці і сёння размовы з ім пра гістарычныя, культурныя і літаратурныя беларуска - туркменскія сувязі. А з якім узрушэннем, з якім душэўным перажываннем на памяць цытаваў Слушнік урыўкі з хатынскай паэмы Анаберды Агабаева!

Міхась Карпенка... Дзесяцігоддзі назад трапіўшы ў Туркменістан, ён у паэзіі сваёй ніколі не развітваўся з родным домам. Пазнаёміўшыся недзе на пачатку 1986 года, мы бясконца гатовы былі і ў лістах (жыў і зараз жыве Міхась Фядотавіч на поўначы Туркменіі, у Ташаузе), і падчас сустрэч гаварыць толькі пра Беларусь. Радзімая ж старонка—і галоўная тэма ў кнігах Міхася Фядотавіча «Чырвоны колас», «Бярозавая галінка», і ў многіх іншых вершаваных зборніках, што выдадзены і ў Ашгабаце, і ў каракалпакскай сталіцы — Нукусе.

А Валодзя Грачоў... Радыёжурналіст, рускі па нацыянальнасці, выпеставаны Ваўкавыскам. Колькі цудоўных беларускіх слоў, фразем падаравалі гутаркі з ім! З чалавекам, які воляю лёсу пакінуў Беларусь яшчэ напрыканцы пяцідзесятых...

Ашгабат, Ашгабат... Колькі слаўных старонак беларускай культуры, мастацтва і літаратуры адкрыў ты для мяне. Тут, пад вечаровы пошум арыкаў, я ўчытваўся ў ашгабацкія старонкі «Дзённіка для сябе» Б. Мікуліча. Тут шукаў я сцежкі герояў рамана Аркадзя Марціновіча «Не пакідай слядоў сваіх». А ідучы па праспекце Волі (зараз — праспект Махтумкулі), углядаўся ў помнік вялікаму Фрагі, створаны беларускім скульптарам. А вечарам прыцягваў да сябе тэатр, дзе пастаноўкі (і п'ес беларускіх драматургаў гэтаксама) ладзіў беларускі рэжысёр Георгій Нестар.

Даўно ўжо пакінуў Ашгабат. Следам за Туркменіяй чакалі мяне новыя вандроўкі... А вось зусім нядаўна атрымаў з туркменскай сталіцы вестку: як быццам бы ладзіцца там зямляцтва. Збіраюцца разам беларусы, гавораць пра Радзіму, імкнуцца не згубіць сваю повязь з беларускай старонкай.

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ,
журналіст.

ПАДСТАВА ЗАСТАВАЦЦА АДНЫМ

Расійскія ўрокі для Беларусі

ФЕСТЫВАЛЬ монаспектакляў, распачаўшыся ў Пярмі з 1989 года, збірае гасцёўню вось ужо чацвёрты год запар. Летась, напрыканцы лістапада, мы з актрысай Галінай Дзягілевай ляцелі туды прадстаўляць «Блізкае замежжа» (адна — на сцэне, другая — у журы), пэўна арыентуючыся толькі на часопісныя агляды, газетныя сведчанні ды... на імя старшыні журы — знанага пецярбургскага артыста, рэжысёра, паэта, літаратуразнаўцы Уладзіміра Рэцэптэра.

Ужо напрыканцы пермскіх неспадзёвак мы з Галінай разважалі пра ўбачанае, высноўваючы, што досвед з чужых, добрых ды цікавых, але не бачаных нікім на Беларусі спектакляў мусіць мець карысць для нашых тэатральных пошукаў, але, нібы жартуючы, збіваліся на шэраг монаспектакляў... старшыні журы падчас фестывальных абмеркаванняў. Жартаўлівасць суправодзіла, і так званыя законы, якія спавядаліся на фестывалі, — законы, ганараваныя «рэцэптамі Рэцэптэра», паводле якіх мусілі былі будавацца монаспектаклі. Менавіта ў Пярмі ўпершыню вылузнуліся на свет фармулёўкі кшталту дастатковасці падстаў для выхаду на сцэну аднаму, альбо пажыццёвай прэм'ернасці монастварэння, чыя пабудова мусіць быць арыентавана не вонкі, — на гледача ды залу, а ўсярэдзіну, у аўтарскі матэрыял ды ў ягоную акцёрскую інтэрпрэтацыю, а заадно трэба рупіцца пра апраўданне зваротаў да гэтай самай залы... «Законы можна спавядаць сур'ёзна толькі тады, калі да іх ставіцца жартам», — неаднойчы тлумачыў старшыня журы, калісь яшчэ ганараваны ў Пярмі прызам «патрыярха жанру» (цудоўна разумеючы блытаніну ў тэрмінах, мушу, аднак, прытрымлівацца замацаванага ў Пярмі вызначэння «**жанр** монаспектакля», бо лепшага не маю дый дзе ўзяць — не ведаю). Тлумачыў ды ператлумачваў, хітравата бліскаючы вачыма з-пад акуляраў; гэтыя гаротныя акуляры ставалі заўсёднаю ахвяраю знерваваных пальцаў на спектаклях у «сумным жанры». Іх бязлітасна праціралі, каб хоць на чымсьці спагнаць раздражнёнасць; чальцы журы пільнавалі гэтыя моманты, пераглядваючыся між сабою: маўляў, рыхтуецца вячэрні ўрок... Але першым урокам Пярмі стаўся просты, як заўсёднасць: арганізатарам спектаклі трэба глядзець. Глядзець ды не быць добрымі і не апраўдваць свой змарнаваны час ды дзяржаўныя альбо спонсаравы грошы, запрашаючы кандыдатаў марнаваць свае грошы ды чужы час. З дваццаці спектакляў, прапанаваных да ўдзелу, уласна фестывальнай важкасці займелі тры-пяць работ; бальшыня прапаноў сталася сюрпрызам для саміх арганізатараў. Закон дастатковасці падстаў для выхаду на сцэну спрацоўваў не жартам, але ступень гэтай дастатковасці, паводле старшыні журы, кожны вызначаў, зыходзячы са сваіх уяўленняў пра дастатковасць ды пра падставы. «Таму і ўзнікае тая хісткасць, якая, напэўна, заўсёды ўзнікае, калі ацэньваецца любая мастацкая з'ява... Не. Не хісткасць. Сцёртасць! Ды сцёртасць з намерам — крытэрыю. А крытэрыі сціралі — людзі, імёны, абставіны. І... сцёрлі. Да дзірак.... Да мімікрыі рамяства «пад мастацтва». Да мастацтва імітавання. Да прыстасавальніцтва. Мы бачым паўсюдна авалоданне нейкімі прыёмамі ўчарашняга мастацтва ды падаванне іх за сённяшняе прафесійнае майстэрства. Тут няможна падманвацца... Рамеснік мае месца быць на сцэне. Яму няможна забараніць існаваць на сцэне ў прынцыпе — з гэтага ён корміцца, і на сваё рамяство дастае гледача. Але рамесніцтва, гэты самы ўчарашні ўзровень заўчарашняга мастацтва, не проста дэманструецца **сёння**, але выдаецца за нейкі мастацкі **вынік**... Хоць будзем справядлівымі, на гэтым фестывалі... надараліся і сапраўдныя мастацкія з'явы».

Як жа не працытаваць хоць што-кольвек з бліскучых маналогаў старшыні? Ён жорстка расстаўляў кропкі над фестывальнымі «і», — і наступным урокам Пярмі стаўся жорсткі ўрок патрабавальнасці да сябе па самым вялікім рахунку. На жаль, маючы прыклад перад вачыма, куды лягчэй гэты ўрок усведамляць, як вытлумачыць ды кіравацца ім... Прынамсі, рускае нацыянальнае мастацтва на фестывалі ў Пярмі моцна пацярпела ад жорсткіх заўваг зацікаўленых прафесіянікаў. Але відавочна ўстаяла.

Беларускі спектакль ішоў без перакладу, — гэта на фестывалі, чыім дэвізам стаўся евангелічны радок «Напачатку было слова...»! Цудоўная пермская публіка, трываючы, адкрывала для сябе актрысу Галіну Дзягілеву ды, так бы мовіць, натуральнасць з'явы: з Беларусі вязуць спектакль пабеларуску. (Самотны досвед моўнага бар'еру быў улічаны, і галандскаму спектаклю, які меўся ісці па-французску, папярэднічала падрабязнае выкладанне сюжэта ды ягоных адгалінаванняў разам з асобнымі рэплікамі. Праўда, хутка высветлілася, што, акрамя як тэкстам, выканаўцу не было чым зацікавіць публіку). На гэтай акалічнасці варта спыніцца крыху больш падрабязна, бо адзіным (!) чалавекам, якога не збянтэжыла беларуская мова са сцэны, быў... старшыня журы. І на кампліменты актрысе «мяккай, фактурнай, гнуткай, граматнай» развязаўся ягоны мех; гэта, аднак, не замінала крытыкам пагадзіцца, што «Выгнанне ў рай» В. Тарнаўскайтэ ў яе ж рэжысуры, мовім так, засталося ў сваім часе... І няблага ў свой час адпрацавала, — дадам ад сябе, згадваючы варункі фестывалю «Студыйныя каляды» ў 1988 годзе. Гэты спектакль усё адно як раскарваў найвялікшую праблему нацыянальнага самаўсведамлення і волю лёсу расповяд пра Рагнеду ў выкананні Галіны Дзягілевай зрабіўся адным з першых у сённяшнім шэрагу падобных повядаў. Падобных — паводле пастаноўкі самае праблемы...

Што да спектакляў, якіх тутэйшая публіка не бачыла ды, магчыма, ніколі не ўбачыць... Пра адметнасці фестывалю, — спектакль «Мой першы сябра» паводле А. Пушчына Ігара Ларына з Пецярбурга, альбо пра «Русалку» А. Пушкіна рэжысёра В. Сергіенкі з Саратава, пра «Сон смешнага чалавека» паводле Ф. Дастаеўскага, інтэрпрэтаваны Рускім тэатрам Літвы, ці пра работу «Актрыса» Наталлі Когут з Варонежа хоць пункцірам распавесці варта.

Ігар Ларын стаўся маленькай падзеяй фестывалю ва ўсіх сэнсах: уявіце, як сучасны малады чалавек, пецярбуржац з процьмаю магчымасцяў, якія дае горад, мастацкая адукацыя, ды хоць сабе самая пецярбургская тэатральная атмасфера, займаецца... сваім улюбёнцам-класікам, Аляксандрам Сяргеевічам. Як пачынае з невялікага піцерскага конкурсу чытальнікаў, накручвае віткі «Яўгеніем Анегіным», як звяртаецца да Пушчына... Незабыўныя гады ліцэя, пачатак шмат якіх пачаткаў для Расіі—як тут не збіцца на хрэстаматыйны тон, маўляў, калі ж мы паразумеемся са сваімі класікамі? На падобным, я б сказала, выбітна-тэатральным узроўні... Здаецца (і дзякуй Богу), што выкананне адным акцёрам некалькіх роляў ужо нікога з тутэйшых тэатральных незаўсёднікаў не бянтэжыць; Ларын на працягу аднэй фразы некалькі разоў пераўвасабляўся ў розных персанажаў! Мінімум рэквізіту (цыліндр, ланцуг, крэсла) ды ветразь - шырма з адбіткамі пушкінскіх чарнавікоў суправодзілі акцёра ў незабыўнае падарожжа... у Міхайлаўскае, — у першую ссылку Пушкіна. Так сцёртая метафара набывала ледзь не літаральнае сцэнічнае ўвасабленне, перакульвала дагары нагамі кананічныя ўяўленні пра паэта - класіка. («Гэта проста непавага да Пушкіна!» — пачулася на абмеркаванні, і адзінае, чым заставалася «бахнуць» па «непавазе», было маё беларускае іншародства ды ўлюбёны... Бахцін з карнавалізацыяй ды карнавальным «зніжэннем» вобразаў...) Спектакль Ларына пабудаваны нібыта з дзвюх частак, першая з якіх — расповяд пра ліцэйскія дачыненні, а другая, умоўна кажучы, Пушчын без Пушкіна. І чарговы фестывальны ўрок-назіранне давёў, як нязмушана й вокамгненна рэагуе руская тэатральная публіка на самыя й не самыя хрэстаматыйныя імёны ды варункі, — здаецца, гэта ўжо ў крыві, у малацэ мацярок, у агульнай культуры, у паветры! Беларускі спектакль можа распавесці, скажам, пра дзесяць іменаў класікаў ды іхніх паплечнікаў... Вынікам станецца цудоўная тралейбусная абвестка: «Наступны прыпынак — Янкі Капалы». Гэтым Янкам Капалам, як соллю, яшчэ доўга будуць біць па шчырых вачах «абеларушчаныя» тралейбуснікі... А нашыя тэатры, заўважу, па бальшыні сваёй, месцяцца па гэтым тралейбусным маршруце.

...Пушкінская «Русалка» вымагае подзіву: ніхто іншы, як Уладзімір Рэцэптэр, назваў яе пятай маленькай трагедыяй Пушкіна, і з ім мусілі пагадзіцца знаныя пушкіністы. Інтуіцыя мастака, памножаная на літаратурны гарт, дала надзвычайны вынік: Пушкін, аказваецца, скончыў гэтую сваю «драму драмаў», уласнаю рукою памяняўшы парадак яе сцэн... Друкаваць жа да гэтага часу прынята ў так званым акадэмічным парадку, маўляў, як адзіна вядомым, скончаным паэтам. На пераробкі не зважаюць... Калі ж даверыцца доследам Рэцэптэра, дык лагічным працягам будзе ўсведамленне тэатральнага прызначэння — не адно «Русалкі», але і ўсяго, што Пушкін пазначаў «драмаю». Сучасны рускі тэатр да іх сістэматызавана ніяк не прыступіўся (досвед пакінуў хіба сам Рэцэптэр сваёю Пушкінскаю студыяй у Пецярбурзе, але яе не існуе ўжо дзесяць гадоў).

Рэжысёр В. Сергіенка не дужа зважаў на доследы й доказы. Ён ставіў «як у Пушкіна», мабыць, маючы сваю рацыю. Прынамсі, монавырашэнне спектакля (кабета распавядае пра свой лёс) было дасціпным, стыльным (пляцоўка ўяўляла сабою нейкае падабенства эстрады-арэны з белаю «мішэнню» пасярэдзіне, адно строй актрысы, выбітна-эстрадны, не пасаваў... самой актрысе), завершаным, выключаючы на ўспамін жорсткія цыркавыя гульні: у руках актрысы — цыркавая пуга, якая ў руху дзеі з'яўлялася адзіным рэквізітам-«прыстасаваннем» да кожнай з роляў. Адно Русалачку грала лялька, але ейнае існаванне ў спектаклі рэжысёр да канца не дадумаў, і маленькая стрэмка ўбілася ў... русалчыну луску—матэматычную логіку рэжысёра, калі лялька мусіла адыгрываць і за іншых персанажаў. Але логіка й напраўду сыпалася з Пушкіна, як луска... Найгоршым вынікам рэжысёравага навядання сталіся падсечаныя, парубленыя, выпетраныя пушкінскія вершы, чыя энергія цурочкам выцякала праз «дзіркі»-недадумкі. Двайстае ўражанне пакінуў спектакль. Памылкі відавочныя, але каштоўныя менавіта сваім класічным кшталтам: могуць яшчэ надарацца й надарацца! Яны — агульныя для тых, хто неспанатрана бярэцца ладзіць тэатр паэзіі. Няможна было не папытаць думкі пра гэты тэатр у чалавека, які спавядае яго ўсё жыццё:

— Уладзімір Эмануілавіч, ці ж ёсць прынцыповая розніца між звыклым «проста тэатрам» ды «тэатрам паэзіі»? Натуральна, я фармулюю прыблізна й груба...

— Але тут, мяркую, патрэбна падобная грубасць фармулёўкі. Таму што, відаць, існуюць два роды драматургіі (хоць кожны драматург — гэта свой свет, і Таўстаногаў пастаянна паўтараў, што, працуючы над тым ці іншым аўтарам, трэба знайсці прыроду ягоных пачуццяў, а прыроду пачуццяў Пушкіна мы не знайшлі яшчэ —за дзвесце гадоў!..), — існуе, пэўна, нейкі велізарны водападзел у сусветнай літаратуры для тэатра: што лічыцца сцэнічным і што — несцэнічным, для чытання...

— Але ж Пушкіна ставілі — да юбілеяў...

— Гэта — дотыкі. Існуе, напрыклад, слава Марыны Цвятаевай як паэтэсы, якая забяспечыла цікавасць да ейнае драматургіі, але Цвятаева не прачытана тэатрам. Альбо Антакольскі са сваімі драмамі... Больш за астатніх пашэнціла (у пэўнай ступені) А. К. Талстому ды Шчэпкінай-Куперцік як перакладчыцы «Сірано дэ Бержэрака». Можа быць, я нешта выпускаю, але... Я ўсё жыццё займаюся тым, што лічыцца несцэнічным (калі не лічыць Гамлета ды іншых шэкспіраўскіх доследаў). Займаюся Пушкіным, Блокам. Геніяльнымі рускімі **несцэнічнымі** драматургамі. Вядома, гэта — найскладана, вядома, менавіта ў гэтых доследах мусіць узнікнуць метадалогія, школа. Але я глыбока перакананы, што Пушкін, прадказаў іншае жыццё так званаму «сцэнічнаму тэатру», дый «сцэнічная драма» з ягонага пункту гледжання — нецікавая ды архаічная. Адназначная! І таму, як ні парадаксальна гэта можа прагучаць, паколькі тэатр да гэтага часу не дасягнуў да Пушкіна, ён застаецца ў межах... старой сцэнічнасці!

— Калі не састарэлых уяўленняў пра гэтую сцэнічнасць ды нават тэатралізаванасць наогул...

— Абсалютна маеце рацыю! Я недзе ўжо фармуляваў свой парадокс: не Пушкін несцэнічны, а — тэатр не пушкінізаваны.

— Мо пакрысе мы падбяромся да гутаркі пра Пушкінскі тэатральны цэнтр, які нядаўна ўтвораны ў Пецярбурзе і які вы ўзначалілі як мастацкі кіраўнік?..

— Гутарка можа надарыцца доўгая... Але перадусім задача Пушкінскага тэатральнага цэнтра — стварэнне тэатральнага звода твораў Пушкіна, — натуральна, за адным разам мусіць утварацца і так званая метадалогія працы над ягонымі ды ўвогуле вершаванымі творамі на сцэне...

Інтэрв'ю, натуральна, надарылася доўгае ды цікавае, і я паспрабую вярнуцца да яго, бо беларускай чытаючай публіцы ўведаць пра работу над тэатральнай спадчынай сусветнага класіка, яшчэ не ўведзенага ў сусветны пантэон (гісторыя, дарэчы, нашага Купалы), — карысна са шмат якіх пунктаў гледжання. Але Пермскі фестываль монаспектакляў, як штодзённы клас-урок, выяўляў сцэнічную незапатрабаванасць... не адно паэзіі. Спавядальнікаў паэзіі — таксама. Няспраўджаная артыстычнасць, па ўсім выдае, спарадзіла спектакль «Актрыса» Наталлі Когут з Варонежа. Яна сама сабе і рэжысёр, і аўтар інсцэніроўкі, якую ўтварылі кавалкі са шмат якіх вядомых класічных п'ес на рускай сцэне — публіка з радасцю пазнавала іх. Тройчы, напрыклад, гучаў знакаміты маналог Гамлета «Пытанне: быць альбо не быць...» у трох акцёрскіх афарбоўках, ад катурнева-прыўзнятай да парадыйнай... Шчыра кажучы, я не прыхільніца падобнага роду самазадавальнення на сцэне, але калі артыстычнасць вымагае, дык чаму не? Поспех, прынамсі, надарыўся самы шчыры...

«Сон смешнага чалавека» паводле Ф. Дастаеўскага ў нейкім сэнсе меў праўдзівыя ўласцівасці сну: рэжысёр Вячаслаў Какорын (выпускнік, дарэчы, нашага тэатральна-мастацкага інстытута), заглыбляючыся ў прыроду пачуццяў Дастаеўскага, перадусім меў на ўвазе свайго роду медытацыю на сцэне, — збітасць, сцёртасць, неадпаведнасць паняццяў сцэнічным доследам мо і расчаруе чытача, але рэжысёрава майстэрства шчыра ўразіла фестывальную залу. Найскладаны расповяд Смешнага чалавека, у чыім сэрцы, скарыстаўшыся з Фёдара Міхайлавіча, б'юцца анёл з д'яблам, гэткая далікатна-пранізлівая споведзь-пропаведзь удасканалення бога-д'яблавай натуры, самавыкрыццё ды самаўратаванне праз відушчасць, вымагае сціпласці пастановачных сродкаў, немітуслівага, засяроджанага акцёрскага існавання, а таксама заўсёднага мастакоўскага самапачування, — рыхтык паводле Станіслаўскага. Алег Макшанаў, выканаўца «сеансу засяроджання» Вячаслава Какорына, відавочна не патрапляў, так бы мовіць, у адзін маштаб з рэжысурай. Спектакль, да ўсяго, сапсавалі самі ўмовы паказу: паралельна з фестывалем вялікую сцэну тэатра тым днём апанаваў гучнагалосы мюзікл...

Чарговы ўрок Пярмі — у будзённым, штодзённым падтрыманні гэтак званага фестывальнага ўзроўню, — вышыню Ігара Ларына ўтрымаў Вячаслаў Какорын — пэўнасцю, дыхтоўнасцю, невыпадковасцю свайго звароту да Дастаеўскага. Фестывальны тыдзень гэтыя два рэжысёры міжволі размеркавалі ў пунктах найнапружанай тэатральнасці, — між тым рэжысураю самога пермскага фестывалю пэўна не займаўся ніхто. Перадапошні, суботні дзень адпомсціў за няўвагу: «Русалцы» папярэднічаў спектакль паводле Зошчанкі ды «Актрыса» Н. Когут: трагедыя пасля вадэвілю...

Спонсарамі фестывалю выступілі абласная філармонія, Пермскі драматычны тэатр ды Акадэмічны оперы і балета, адміністрацыя горада, гарадскі Савет народных дэпутатаў і нават газета «Пермские новости».

Размова з Таццянай Акулавай, аўтарам ідэі фестывалю монаспектакляў ды незаменнаю гаспадыняю пермскіх спатканняў, мела гаркавы прысмак: грошы на фестываль знайшліся ды выдаткаваліся... за месяц да пачатку! Але, заўважу, гэтых грошай хапіла нават на гасцей з Беларусі — ці не самы пераканаўчы пермскі ўрок добразычлівасці й мастацкага клопату? Клопатамі Таццяны Барысаўны былі арганізаваны цудоўныя экскурсіі па краязнаўчым музеі, карціннай галерэі,

па выставах ды балетнай вучэльні, — такой знакамітай, што папрасіць аўтограф у педагога знакамітых балерын Надзеі Паўлавай ды Вольгі Чэнчыкавай — Людмілы Сахаравай — паўстала чарга з тэатральных крытыкаў ды акцёраў... І яшчэ адно назіранне-ўрок: не адно праграмкамі ды піражнымі радавалі фестывальных гледачоў у пачакальні малой сцэны Драматычнага тэатра. Кнігагандаль парупіўся пра цудоўныя томікі Марыны Цвятаевай, пра сувенірныя кніжкі-малюткі з радкамі рускіх паэтаў, — добрым дзесяткам назваў ды прозвішчаў стракацеў прылавак. Кнігі разам з кветкамі дарылі пасля спектакляў удзельнікам фестывалю.

...А ўдзельнікі жорстка патрабавалі ацэнак ды высноў, рыхтавацца да якіх даводзілася хвілін дваццаць паміж апладысментамі ды цыгарэтай пасля фіналу. Але звышзадача ледзь не кожнага крытыка была да смешнага наіўная; каб акцёры... пачулі. Каб захацелі пачуць. («Рэцэнзіі — вашы ролі, і вы іх іграеце, і можаце правальіцца, а можаце заззяць ды парадаваць людзей», — мудра папярэджваў старшыня журы. Урок крытыкам: як зрабіць так, каб цябе пачулі? Уладзімір Рэцэптэр валодае магіяй пераканаўчасці, — самыя натапыраныя ды злосныя дачувалі. Але за кулісамі часцяком чулася перад абмеркаваннем: «Ізноў ісці на гэтую Галгофу!».) Нешта няўлоўна-недалікатнае атабарылася ў пермскіх акцёрска-крытычных дачыненнях, — работу аднаго аналізавала грамада, і акцёры, што бралі слова, рызыкавалі патрапіць пад абстрэл пасля ўласнага спектакля. Вынікам былі доўгія кампліменты альбо развагі «з нагоды». Крытыкі збіваліся на жорсткасці... Нашы пазасцэнічныя карціны, звязаныя героямі-акцёрамі, не звязвала дыхтоўнае скразное дзеянне, бо (чарговы пермскі ўрок!) прызначэнне вячэрніх абмеркаванняў, паменаванае лабараторыяй (а прызы між тым давалі!), на самай справе ставала шараговым ацэньваннем паказанага. Між тым крытыкі маглі (і мусілі былі) забіраць шырэй ды глыбей, скажам, падрыхтаваўшы канферэнцыю альбо мэтанакіраваны абмен ведамі ды думкамі... Развіццё пермскіх фестывальных падзей самотна выдавала на тое, што крытыкі ды акцёры размаўляюць на розных мовах, пры гэтым першыя другіх разумеюць, але другія першых, як я ўжо заўважыла, адмаўляюцца нават пачуць... Зрэшты, дасціпная Наталля Інакенцьеўна Свішчова з Саратава прапанавала калегам не дужа дурыць сабе галаву пошукамі моўна-стылёвых адпаведнасцяў ды паразуменняў, нагадаўшы, што тэатральная крытыка — гэта не пераклад са сцэнічнай мовы на газетную. Напачатку было слова, так, але ж словам нішто не абмяжоўвалася! Пэўны ўрок убачыўся мне і ў ейным раскутым выступленні, — урок, які прастадушна нагадаў пра бязмежжа мастацтва і страшэнную небяспеку адасаблення людзей мастацтва... Перадусім — ад саміх сябе. «Трэба, трэба ездзіць, глядзець ды... сябраваць», — чулася ад калегаў ды паплечнікаў па мастацкіх схільнасцях; «Трэба спатыкацца найчасцей ды разумецца найшчырэй», — прапаноўвалі самыя нецярплівыя. Нашы вохканні ды спадзяванкі падсумаваў Уладзімір Рэцэптэр, сказаўшы, што гэта — самая найдыхтоўная падстава трывала заставацца... адным — каб выходзіць на сцэну і жартам парушаць усе самыя мастацкія, самыя магутныя законы — дзеля магутнасці ды сур'ёзу самога мастацтва.

P. S. Дбаючы пра паразуменне, пакідаю для зацікаўленых каардынаты Таццяны Акулавай, якая па-ранейшаму арганізуе ды зберагае фестываль монаспектакляў «Напачатку было слова...»: 614001, Расія, Перм, в. Савецкая, 69, т. 65-32-33.

Жана ЛАШКЕВІЧ.

ВЫСТАВЫ

МАЦІ НАША — ДЗВІНА-ДАЎГАВА

Вячка Целеш — беларускі мастак у Рызе. Нарадзіўся Вячка на Гродзеншчыне ў 1938 годзе. Так склалася, што мастацкую адукацыю атрымаў у Латвіі, у Рызе. У 1970—1975 гадах В. Целеш вучыцца ў Латвійскай акадэміі мастацтваў. Першую персанальную выставу зрабіў у 1976 годзе. З таго часу ягоныя творы неаднойчы экспанаваліся на выставах рознага рангу ў Балтыі і Беларусі, а таксама ў «дальнім замежжы» — Фінляндыі, Швецыі, Даніі, ЗША, Канадзе. Зараз Вячка Целеш выставіў свае творы — жывапіс і графіку — у Дзяржаўным мастацкім музеі Беларусі. Ягонае мастацтва абсалютна натуральна ўспрымаецца і ў беларускім, і ў латвійскім кантэксце. Нават тэматычна ягоныя творы — як мост паміж дзвюма аднакарэннымі культурамі: «Маці наша — Дзвіна-Даўгава (Купала і Райніс)», «Першыя крокі ў свет. Францішак Скарына ў Рызе», партрэты сяброў мастака — беларусаў і латышоў, краявіды Беларусі і Латвіі. Як вельмі цікавую хацеў бы адзначыць прыгаданую вышэй работу «Першыя крокі ў свет...» На ёй хлопчык Францішак на фоне старой Рыгі. Вядома, што бацька нашага Першадрукара вёў гандаль з ганзейскімі гарадамі і вельмі верагодна, што неяк браў з сабой у падарожжа па Дзвіне-Даўгаве сына. Так Францішак пазнаваў свет і вучыўся лічыць грошы — а гэта не апошняя рэч у выдавецкай справе.

Скарына ў Рызе — здаецца, В. Целеш першы, хто звярнуўся да гэтага сюжэта.

У некаторых графічных аркушах (у прыватнасці, у нізцы «Касмічныя шляхі») чуецца водгулле матываў Язэпа Драздовіча. Можа, нехта мяркуе, што творчасць В. Целеша не надта ўпісваецца ў сучаснае жыццё, калі карэнным чынам пераглядаецца ці не ўсё, што раней лічылася нормай. Ці не занадта спакойны жывапіс для знерваванага часу? Але, можа, гэта якраз адзнака трываласці.

П. В.

В. ЦЕЛЕШ. «Першыя крокі ў свет. Францішак Скарына ў Рызе».

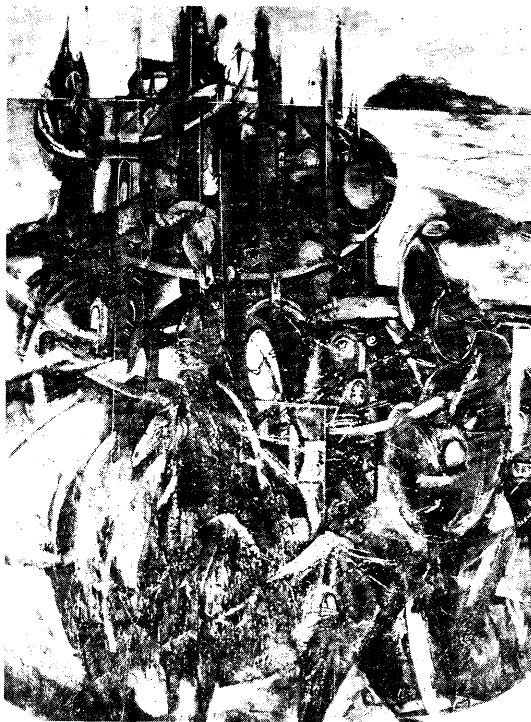
КАЗАЧНІК З ВУЛІЦЫ ЎСХОДНЯЙ

«Без Беларусі, без гэтага асаблівага наваколля, атмасферы ўражанняў і пачуццяў мая творчасць не была б такой. Усё атрымалася б неяк інакш, я б пайшоў іншым шляхам»,—расказвае Камал, выпускнік Беларускай Акадэміі мастацтваў. Я са свайго боку ўпэўнены, што гэта не проста камплімент расчуленага мастака. У яго за плячыма гады вучобы ў Баку, Маскве, Пецярбурзе. Мяцежная душа ўрэшце знайшла раўнавагу ў мінскай ALMA MATER, чаму садзейнічалі педагогі Г. Ващчанка і М. Данцыг. Але факты не паддаюцца простай, прамалінейнай логіцы. Уплыў беларускай традыцыі не пазбавіў мастака індывідуальнасці. Засваенне асноў манументальнага і станковага жывапісу з урокаў беларускіх майстроў генерыравала не стылістычнае паслядоўніцтва, а поўнае вызваленне самабытнага таленту. Няхай не гучыць надта пампезна, але ў гэтым — безумоўнае дасягненне нашай мастацкай школы. І, вядома, самога мастака, які скончыў інстытут два гады назад, у 36-гадовым узросце, прайшоўшы праз такія непадобныя творчыя кузні. Тут не адзін зламаўся б.

Каміль Камал нарадзіўся ў азербайджанскай сялянскай сям'і ў Грузіі. Дзесяць год ён жыве ў Мінску, жонка Ірына — беларуская актрыса, сын Руслан — ужо тутэйшы мінчук. Раней бы прыляпілі лухту пра шматцвецце савецкага мастацтва. Тут яна зусім іншы выпадак. Камал сустрэў сваю музу, знайшоў натхненне на нашай зямлі, у рэчышчы нашай культуры і, будзем спадзявацца, аддзячыць ёй яшчэ многімі творамі. Што скажа ён сам пра гэта?

Каміль КАМАЛ «Вандроўнікі»

Каміль КАМАЛ. «Вавілон майго сына».

«Я з захапленнем чытаў вершы Амара Хаяма ў перакладзе Рыгора Барадуліна. Арабская вязь дзякуючы паэту загучала на старажытнай славянскай мове, гэта цуд! Барадулін блізкі маёй душы. Вельмі кранулі мяне настальгічнай інтанацыяй ягоныя радкі:

Разламаны гранат Баку!
Зоры ў небе,
І зоры — доле!

Тэма маіх твораў можа паказацца экзатычнай. Але, як бы гэта сказаць... Я б хацеў быць для Беларусі перакладчыкам гэтых мастацкіх вобразаў».

Забаўнае супадзенне: Камал жыве з сям'ёй і працуе ў маленькім пакоі ў раёне вуліцы **Усходняй.** Завітаўшы да яго, трапляеш у куток, дзе пануе незвычайная стыхія... **Усходу.** Каларыстычную мелодыку карцін і малюнкаў можна вызначыць як суладдзе нечаканасцей і кантрастаў. Ад духмянага чыстага блакіту да сонечнай спякоты жоўтых тонаў і крывавых водбліскаў чырвані. Лінія жыве самастойным жыццём, не заўсёды слухаецца колераў. То выгінаецца з пагрозлівай грацыяй кобры, то працінае кампазіцыю імклівай стралой. Кожны твор — гэта асаблівы характар, да яго трэба прызвычайвацца.

Многім успомняцца казкі «Тысячы і адной ночы», а можа, нядаўняе, такое прыгожае выданне «Азербайджанскіх народных казак» (з ілюстрацыямі К. Шаранговіча). Зусім не банальнымі прагучаць вызначэнні вобразнага і пластычнага ладу твораў Камала: «таямнічыя», «водар Усходу», «пяшчотныя», «узнёслыя»... Усё слушна, толькі гэтыя характарыстыкі не вычэрпваюць усяго багацця матэрыялізаваных мар мастака. Ягоная творчасць, можа, і экзатычная, але зусім не чужая нам. Няхай ягоныя львы не падобныя на львоў Святога Марка з разьбы беларускіх царскіх брам, дзе яны паслухмяна ляжаць ля ног Евангеліста. Але вось радкі прыгаданага Уладзімірам Караткевічам старажытнага харалу:

Вось мой народ,
Як ільвіца ўстае.
І, як леў, уздымаецца.
Пан Бог з намі...

Ад іх патыхае суровасцю далёкіх стагоддзяў, калі ў славянскіх землях зачытваліся азіяцкімі прыгодамі Іскандэра (Аляксандра Македонскага), калі вока беларуса лёгка пазнавала выявы грыфонаў і кентаўраў, іранскі сімвал сілы і вечнасці: львоў пад Дрэвам Жыцця. Мастак набліжае нас да культуры напаўзабытых вытокаў еўрапейскай цывілізацыі, занесеных пяскамі бяспамяцтва. Нагадвае, што Беларусь ляжыць у геаграфічным цэнтры Еўропы. А ці ўсе мы ведаем і памятаем гэта? Як цудоўна было б заснаваць тут таксама культурны цэнтр. Некалі ж «Віцебск быў Парыжам»...

Камал не замыкаецца ў майстэрні, яго хвалююць агульныя праблемы. Землякі выбралі яго старшынёй Таварыства азербайджана-беларускай дружбы «Габустан». «З мерапрыемстваў нашага таварыства больш за ўсё запомніліся выстава беларускай кнігі ў Баку і святкаванне 800-годдзя Нізамі ў Мінску, — расказвае ён. — Гэта вялікая радасць для мяне і маіх таварышаў Акіфа Мамедава, Элхана Керымава, Аскера Абдулаева, Вілаята Мамедава, мастацтвазнаўцы Рустама Ібрагімава і многіх другіх. Я асабіста хацеў бы дапамагчы дзецям, што жывуць у чарнобыльскіх раёнах. Пакуль не ведаю, як гэта зрабіць найбольш эфектыўна».

Мы разам наведалі сталічную сярэднюю школу № 82, каб паглядзець размалёўкі Камала. Дзівіла, што за два гады ягоная дыпломная работа добра захавалася і не пацярпела ад надпісаў ды іншых разбуральных свавольстваў дзятвы. Безумоўная станоўчая роля настаўнікаў і прагрэс у эстэтычным выхаванні. Але, відаць, і дзеці зразумелі летуценныя вобразы і пранікліся чароўнасцю маштабнай кампазіцыі. Зараз мастак завяршае размалёўку ў магазіне «Медычная кніга», што на вуліцы Танкавай. У манументальных творах ягоная фантазія яшчэ больш раскаваная і акрыленая.

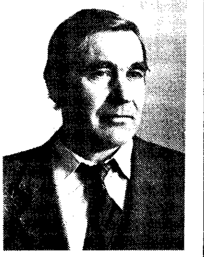
«Беларусь і Азербайджан вельмі падобныя сваімі лёсамі. Для мяне стаяць побач Насімі і Сімяон Полацкі. Тут я спазнаў каштоўнасці Скарыны», — так адкрывае мастак яшчэ адну грань свайго крэда. Пажадаем яму застацца верным свайму ідэалу.

Валеры БУЙВАЛ.

Віншуем!

Сёння спаўняецца 50 гадоў пісьменніку, намесніку старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі Анатолю Жалязоўскаму. Віншуем Анатоля Пятровіча з поўднем веку, зычым яму здароўя і новых творчых поспехаў.

А лімаўскім чытачам прапануем рэцэнзію на ягоную новую кніжку прозы «Чаканне шчасця», што пабачыла свет у выдавецтве «Мастацкая літаратура».

ДЗЕ ТЫ, БЕРАГ ЧАКАНЫ?

Жыццё пражыць — не поле перайсці... Асабліва, калі ты ў многім не пагаджаешся з «пераважнай большасцю», маеш уласную пазіцыю, а да ўсяго і не хаваеш яе. Больш таго, пазіцыя гэтая не супадае з меркаваннямі начальства, якое, калі глядзець пільней, засталося тое ж самае. У сувязі з працэсамі дэмакратызацыі павінна была б быць большая лаяльнасць у адносінах да тых, хто думае інакш, не падстрайваецца пад іншых. Здавалася б... Але адна справа — нешта дэкляраваць у духу часу, і зусім іншая, калі ўсё тычыцца канкрэтнай сітуацыі.

Правільнасць падобных меркаванняў адчуў, як кажуць, на ўласным гарбе галоўны герой аповесці А. Жалязоўскага «Працістаянне», якая ў кнізе «Чаканне шчасця» займае цэнтральнае месца. Хто ж ён, гэты непрыкаянец, які і ў гады застою лез на ражон, і сёння таксама не хоча перайначвацца? Звычайны, здавалася б, чалавек. Мікалай Пятровіч Буранаў працуе ў абласным упраўленні жыллёва-камунальнай гаспадаркі. Ці не штодня чуе ад начальства звыклыя папрокі: «Не бачу ініцыятывы» ці нешта накшталт гэтага, вымушаны імітаваць актыўную дзейнасць, займацца звычайнай пісанінай, дапамагаючы тым, хто стаіць на службовай лесвіцы вышэй, «складаць гадавыя, квартальныя, месячныя планы». І ўсё больш пераконваецца, што праца гэта марная і нікому не патрэбная.

Як і чакалася, у Буранава не мог не з'явіцца пратэст супраць усёй гэтай непатрэбшчыны і паказухі. Так, як жыў раней, яму жыць апрыкла. Аднак бяда ў тым, што гэтак, як Буранаў хоча, жыць і працаваць яму не даюць. Не даюць усе тыя Лапіны, Каплуновы, якія, прыкрываючыся звычайнай дэмагогіяй, ініцыятывы якраз і не церпяць. Канфлікт Буранава — канфлікт сумленнага чалавека з агрэсіўна абыякавым асяроддзем.

Абыякавым і агрэсіўным? Тойсёй гатовы запярэчыць: нешта ў падобным спалучэнні не вяжацца. А чаму б і не? Абыякавасць да работы тых, хто звыкся з імітацыяй яе, абмяжоўваецца жаданнем захаваць усё, як было раней, як ёсць сёння. Буранавы з іх сумленнасцю, (магчыма, і не заўсёды здагадваючыся) становяцца тым самым папярок дарогі прыстасаванцам. А тыя — актыўныя. Ужо з'яўляюцца і папрокі, што ідзеш супраць калектыву, і намёкі: калі не падабаецца, дык пішы заяву аб звальненні.

Аповесць востра ставіць пытанні ўзаемаадносін чалавека з калектывам, прымушаючы адначасова задумацца і над такім няпростым пытаннем, дзе ж пачынаецца мяжа, тая лінія, што дазваляе адрозніць калектыў, як спалучэнне аднадумцаў у імя высакароднай мэты, справы, ад звычайнай групы людзей, якая заяўляе аб сваёй праваце, гатовая да дыктату па той простай прычыне, што іх больш, чым сумленных Буранавых?

Разумею, вастрыня пастаноўкі пытання яшчэ не аргумент, каб гаварыць аб вартасці мастацкага твора. Прынамсі, сёння, калі на першы план выходзяць не нейкія меркаванні ідэалагічнага характару, а агульначалавечыя каштоўнасці. Але, на шчасце, новая аповесць А. Жалязоўскага — гэта не адна публіцыстычнасць, а і псіхалагічная выверанасць учынкаў персанажаў, іх паводзін. Найперш, канечне, Буранава. А. Жалязоўскі, спасцігаючы ўнутраны свет галоўнага героя, паказвае Буранава не нейкім там сучасным Дон-Кіхотам, гатовым заўсёды знайсці праціўніка.

Сумленнасць Мікалая Пятровіча — тая здаровая маральная аснова, якой прытрымліваецца ён з сіроцкага маленства. Ён не толькі ад іншых патрабуе прыстойнасці, яна — і праграма яго самога.

Анатоль Жалязоўскі, аднак, далёкі ад думкі, каб падаваць Буранава гэткім станоўчым героем, якога да нядаўняга часу так настойліва шукала літаратура. Ды і называць Буранава ідэальным няма ніякай неабходнасці. І па той прычыне, што такіх людзей у жыцці ўвогуле не бывае, ды і па іншай, я б сказаў, зусім празаічнай прычыне. Наўрад ці можа назваць ён сябе шчаслівым чалавекам. І ўзаемаадносіны з жонкай нацягнутыя, і дачка, хоць усяго і чатырнаццаць гадкоў мае, але не вельмі бацьку слухаецца. Пакрысе Буранаў прыходзіць да высновы, да якой не мог не прыйсці: «Усё часцей ён пераконваўся, што ва ўласнай кватэры з гаспадара ператвараецца ў староннягa назіральніка, што кіраўніцтва ў сваёй сям'і ён упусціў, без супраціўлення перадаў жонцы. Часам яму здавалася, што чым больш яны жывуць разам, тым больш аддаляюцца».

Герой пісьменнікам узяты з самога жыцця. Аўтар не «папраўляе» яго, не робіць эталонам, а раскрывае характар Буранава, у многім складаны і супярэчлівы. Для лепшага разумення Мікалая Пятровіча нямала даюць яго стасункі з універсітэцкім сябрам Блатуном. Дарэчы, той, у адрозненне ад іншых, гатовы бачыць у Буранаве звычайнага Дон-Кіхота, пра што не прамінае пры выпадку і нагадаць. Адначасова і сам Блатун як быццам і гатовы раскрыцца: «Пражыў шмат, а жыццё разумееш мала. Я ж дабра табе хачу. Я люблю цябе вось такога... З кім жа мне тады гаварыць пра сваё балючае? З кім сябраваць? А людзей, брат, харошых усё менш і менш... Ну ладна, мы з табой не раз яшчэ пагаворым, а цяпер трэба ехаць».

Праўда, жонка Буранава такія развагі Блатуна ўсур'ёз не ўспрымае: «Мутны ён чалавек. Як вада ў разводдзе. Колькі ні глядзі ў яе, ніколі дна не ўбачыш. Так і Блатун твой — душа пацёмкі». Сапраўды так гэта, але... Чалавека, зразумела, не перайначыш, ды каб хоць крыху Блатуновай дзелавітасці непрыкаянцу Буранаву, каб меней рэзаў ён з-за пляча, каб хоць калі-нікалі прымаў кампрамісы...

Аповесць «Працістаянне» — і пра гэта таксама. Няхай не прама, а падтэкстава, але падобная думка гучыць. Думка аб тым, што ўсім нам — і Буранавым, і Блатунам — неабходна быць хоць крыху ўважлівейшымі да іншых, дабрэйшымі, шчадрэйшымі...

Гэтым мастакоўскім роздумам напоўнены і апавяданні, якія ўвайшлі ў кнігу — «Ноч без гаспадара», «Шабашка», «Кветка памяці», «Грэшніцы» і іншыя. А. Жалязоўскі, як і ў аповесці, не сказаць каб выбіраў нейкія выйгрышныя сітуацыі з паўсядзённага жыцця. Як правіла, у сюжэтных адносінах ён чытача нічым не здзіўляе. Ды прываблівае ў яго творах іншае: тая маральная падсветка, што дазваляе ў чалавеку ўбачыць лепшае, праз звычайнае, побытавае ўгледзець індывідуальнасць.

Герой апавядання «Ноч без гаспадара» Ігнат, які пасля смерці бацькі вярнуўся быў да маці, жыве месяц-другі ў вёсцы, праводзіць бяссонныя ночы, разважаючы аб пражытым і перажытым. Прыходзіць ён да няўцешнай высновы: «Не стала бацькі, і асірацела хата. Адбіла ўсіх, як трэскі ад берага».

Дзе ты, бераг чаканы? Дзе ты, бераг жаданы? Кожнага з нас... Дзе прыстанішча, каб і добра працавалася, і хораша думалася, і знаходзілася паразуменне з тымі, хто побач з табой і хто не заўсёды пагаджаецца з табой, як у рэшце рэшт і ты сам з імі? Не ведаю, як каго, а мяне гэтыя думкі ўвесь час не пакідалі пры чытанні кнігі А. Жалязоўскага. Не адышлі яны і пасля таго, як перагарнуў апошнюю яе старонку.

Значыць, не марную справу рабіў пісьменнік, выносячы на людзі тое, што хвалюе яго, непакоіць. Значыць, кніга «Чаканне шчасця» з тых, якія патрэбны...

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

НЕ ПЛЮЙ, ДРУЖА, У КАЛОДЗЕЖ...

Адкрыты ліст Сержуку Сокалаву-Воюшу

Ты, Сяргей, маеш такія паэтычныя радкі:

Мне краёў чужых не трэба —
Як ні варажы...
Не хачу чужога неба,
Радасцяў чужых.
Бо чужына сэрца джаліць,
Цісне, як змяя,
Бо гукае з дальніх даляў
Беларусь мая.

Дэкларацыі — дэкларацыямі, а жыццё — жыццём: ты, Сяргей, цяпер на чужыне. Што ж, пабудзь на свеце, пашырай кругагляд, прапагандуй лепшыя здабыткі беларускай літаратуры, спрыяй іхняму перакладу на іншыя мовы, вяртайся і раскажы нам пра тое, што і як робяць там людзі, прапануй лепшае для перакладу на беларускую мову — адным словам, будзь адмысловым паслом у справе духоўнага збліжэння народаў, літаратур і г. д. Аднак пакуль што ты, Сяргей, спажываеш свой ад'езд і магчымасць выступіць па замежным радыё найперш для таго, каб джаліць нас — тых, хто быў і ёсць тут, на роднай зямлі, церпіць з усімі ўсе нягоды і з усіх сіл намагаецца спрыяць роднай культуры.

У адной са сваіх перадач ты распавёў на ўвесь свет божы пра свае нядаўнія агромністыя пакуты, пра тое, як не давалі тут сцвердзіцца тваёй геніяльнай паэзіі — «Маладосць» і монстр Далідовіч у тым ліку. Маўляў, калі ты ашчасліваў нас першым прыходам у аддзел паэзіі гэтага часопіса, з суседняга пакоя вальяжна зайшоў намеснік рэдактара Далідовіч, ганарліва павёў вачыма на цябе, навічка, і фанабэрліва запытаў: «Ты чытаў мой выдатны раман «Гаспадар-камень»? Ты ж смела і бліскуча астудзіў маю пыху, заявіўшы, што я ўсяго толькі Мележаў пераймальнік, разбіў ушчэнт іншыя аргументы Дамашэвіча і Сіпакова, змусіў мяне ганебна пакінуць пакой, а пасля ты даў мудрае ўказанне Яўгеніі Янішчыц наконт паэзіі і наконт таго, у якім духу ёй выхоўваць сына... Канечне ж, самалюбныя маладосцеўцы выкраслілі з тваёй першай падборкі вершаў самае геніяльнае, і ўвогуле «Маладосць» — не для сур'ёзнай літаратуры... Чуючы ўсё гэта, нейкі чуллівы слухач можа замілавацца: ах, Сяргей, які малайчына! Дарма, што пачатковец ды з правінцыі, даў дык даў сталічным гусакам!

Не лічу патрэбным, Сяргей, распаўсюджвацца пра сябе як пра чалавека і творцу. Але хлусня з хлусні, шаноўны, што я калі-небудзь задаваў табе вышэйзгаданае пытанне. Скажу шчыра, я не помню твайго першага візіту ў «Маладосць», бо проста не прысутнічаў пры ім. Цяпер я распытаў пра тое ў колішніх супрацоўнікаў — так, адказалі яны, ты адразу кінуўся ім у вочы: быў узбуджаны, нервовы, нават нібы п'янаваты альбо звыш меры накураны, паводзіўся безапеляцыйна, сапраўды, нападаў на мой «Гаспадар-камень». З табой спрабавалі паразумецца, падказаць, што трэба ўмець не толькі даваць камусьці пракурорскія прысуды, але і праяўляць тактоўнасць, слухаць іншых, але ты быў нібы запраграмаваны толькі на сваё катэгарычнае. Пазней я чуў, што ты браў удзел у сходках і мітынгах, выходзіў босы перад вялікім гуртам людзей ці перад тэлевізійнай камерай з гітарай, бачыў цябе ва ўсёй рэмбаўскай красе на апошнім пісьменніцкім з'ездзе, але, будзь шчыры, мы з табой ніколі не гаварылі—толькі раз ці два віталіся на хаду, не больш. Але табе захацелася кінуць на мяне цень, дык вось не грэбуеш ніякімі сродкамі, дзейнічаеш па прынцыпе Астапа Бэндара: «Самое главное— это внести смятение в лагерь противника. Враг должен потерять духовное равновесие... Его надо морально разоружить...»

Але дзеля чаго ты робіш, скажам, з мяне ворага? Дзеля далейшага развіцця беларускай культуры? Але чаму ты рашыў, што ты дзеля гэтага робіш больш і лепш за мяне ды што табе ўсё дазволена? Адкуль гэтая пошасць: сябе лічыць месіяй, а іншых — нягоднікамі? Што—гэта наша, беларускае, самаедства? Свядомая кампраметацыя таго, хто штосьці робіць, а ўрэшце і самой справы? Ці ты з помсты адчуваеш сверб абразіць «Маладосць»?

Абразіць «Маладосць» як часопіс са слаўнымі традыцыямі і здабыткамі табе не ўдасца. Яшчэ яе першы рэдактар, Аляксей Кулакоўскі, разам з дружным калектывам і лепшымі аўтарамі зрабіў выключна шмат, каб выданне з паслухмянага камсамольскага органа пераўтварыць у трыбуну жывой думкі і жывога слова, за што ў 1958 годзе быў літаральна лінчаваны.

А хіба лёгка было потым Пімену Панчанку, калі ён з супрацоўнікамі даваў святло «Жураўлінаму крыку», «Трэцяй ракеце», «Альпійскай баладзе», «Мёртвым не баліць» Васіля Быкава, «Між двух агнёў» Уладзіміра Дамашэвіча, «Сасне пры дарозе» Івана Навуменкі, «Дзікаму паляванню караля Стаха» Уладзіміра Караткевіча, «Маёй Джамалунгме» Аляксея Карпюка? Ці, скажаш, пад ліТаўры ідэалагічных наглядчыкаў Алесь Асіпенка, а пазней Генадзь Бураўкін разам з аднадумцамі друкавалі «Праклятую вышыню», «Абеліск», «Воўчую зграю» Васіля Быкава, «Плач перапёлкі» Івана Чыгрынава, «Хатынскую аповесць» Алеся Адамовіча ці «Я — з вогненнай вёскі...»? Думаеш, пасля Васілю Зуёнку, Анатолю Грачанікаву (а заадно і мне як намесніку) нічога не каштавала змагацца за публікацыю «Чорнага замка Альшанскага» і «Зброі» Уладзіміра Караткевіча, «Палявання на апошняга жураўля» Алеся Жука, «Падзямелля» Міколы Аўрамчыка, «Мяча князя Вячкі» Леаніда Дайнекі, «Старажытнай Беларусі» Міколы Ермаловіча, «Споведзі» Ларысы Геніюш? Ці і гэтыя згаданыя творы, на твой погляд, не варты ўвагі? Калі ты так не лічыш, дык чаму тады не зважаеш на тое, што «Маладосць» значна папоўніла залаты фонд нашай літаратуры, дазваляеш паплёўваць на яе? Няўжо не разумееш: гэтым самым ты абражаеш колішніх і сённяшніх сумленных супрацоўнікаў часопіса, якія далі дарогу ў літаратуру не адной сотні маладых аўтараў, паспрыялі дзесяткам з іх стаць сапраўднымі майстрамі мастацкага слова?!

Магчыма, цябе, Сяргей, не так, як ты чакаў, сустрэлі ў маладосцеўскай рэдакцыі, магчыма, тады, у часы застою, прыйшлося Яўгеніі Янішчыц альбо Анатолю Грачанікаву тое-сёе і апусціць у тваіх вершах. Але апамятайся, не нападай за гэта (тым больш за тое, што яна «не так» выхоўвала сына) на Жэню. Дарагі мой, дзякуй Богу, ты не зведаў і долі таго, што выцерпела яна — цяжкую аўтааварыю, калі яе ўрачы ратавалі доўгіх восем месяцаў, і цяжкую сямейную драму. Ды яна трымалася з усіх сіл, у такіх жа, як і для ўсіх нас, умовах стала выдатнай паэтэсай і, скажу без ніякага перабольшвання, прыязна і дбайна памагала маладзейшым. Праўда, магла прынцыпова паставіць на месца нахабніка. Не да твару табе, Сяргей, мужчыне, не па-рыцарску адносіцца да жанчыны, плакаць на ўвесь свет, што цябе не неслі на руках у літаратуру. Нікога з нас ніхто не нёс і не нясе, кожнаму трэба сцвярджацца самаадданай працай і сумленным служэннем справе. Тым больш, што ў апошнія гады, Сяргей, ты мог бы надрукаваць усё сваё ранейнепраходнае. Калі не ў «Маладосці», дык у іншым выданні. Але дзе яно, тое геніяльнае?

Праўда, у «Маладосці» знаходзіцца рукапіс твайго зборніка «Жыві!» Ды ты сам у прадмове зазначаеш, што твае вершы-песні страцілі ўжо сваю актуальнасць, але зборнік трэба выдаць як гісторыю тваёй бардаўскай дзейнасці. Зразумела, бяда для творцы, калі ягоныя творы хутка старэюць; у такім выпадку, можа, лепш не злавацца на свет (а найперш — на сябе), не вышукваць вінаватага, а пачаць працаваць па-новаму, больш дбайна і ўседліва — тым больш, што ты чалавек здольны. Можа, толькі варта не распыляцца, скажам, зноў не траціць зашмат сіл, здароўя і часу на барацьбу за старшынёўскае крэсла ў Саюзе пісьменнікаў Беларусі. Такой тваёй, мякка кажучы, заліхвацкай смеласцю на апошнім пісьменніцкім з'ездзе была ўражана не толькі рэдакцыя часопіса «Маладосць», але ўжо і ўся пісьменніцкая арганізацыя: аўтар адной кніжачкі (выбачай, далёка не багдановічаўскага «Вянка»), не паспеў яшчэ атрымаць членскі білет СП, а ўжо замах на літаратурнага генсека! А дагэтуль быў жа заўзятым бунтаром супраць усякага чыноўніцтва! Гэта, браце, нашмат мацней за нейкую там самазакаханую вальяжнасць!

Як старэйшы, нават як старшыня камісіі СП па рабоце з маладымі, веру: ты патрэбен нашай паэзіі, можаш зрабіць для яе штосьці сваё, калі больш засяродзішся не на мітусні, таннай папулярнасці і не на злосці да іншых, а найперш, як казалі, на сур'ёзнай рабоце над кожным словам. І да ўсяго не варта, дружа, пляваць у калодзеж!..

Генрых ДАЛІДОВІЧ.

МУЗЫКА

Чарговы аўтарскі

Лепшая адзнака для кампазітара — шчырае слова масцітага Майстра. Таму калі вядомы беларускі скрыпач Леў Гарэлік заўважыў, што Канцэрт, які ён выканаў на аўтарскім вечары заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі Рыгора Суруса, і сёння выконваць надзвычай цікава, хоць і напісаны ён яшчэ ў 70-я гады, усім прыхільнікам творчасці кампазітара чуць гэта было надзвычай прыемна. Дый усе творы ў той вечар гучалі натхнёна — зразумела, дзякуючы выканаўцам: Сімфанічнаму аркестру Белтэлерадыёкампаніі пад кіраўніцтвам В. Валатковіча, юнай піяністцы Дзіне Ізмайлавай, удзельніцам жаночага квартэта...

Праграма аўтарскага канцэрта Р. Суруса ўключала Уверцюру, вакальна-сімфанічную сюіту «Сватон», Канцэрт для фартэпіяна з аркестрам «Юнацкі», Канцэрт для скрыпкі з аркестрам і Сімфонію.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Актрыса складае рамансы...

Рамансы, якія стварае і пяе артыстка ТЮГа Ларыса Горцава, можна было пачуць у Камінная зале Дома літаратара на яе творчай вечарыне «Мы толькі знаёмыя...». Тут для многіх адкрыўся яшчэ адзін дар актрысы — пісаць музыку. Спявала яна і свае любімыя старадаўнія рамансы, песні са спектакляў ТЮГа, дзе працуе ўсё жыццё, пасля заканчэння інстытута. Кампазітар В. Сярых расказвала пра артыстку і акампанавала ёй.

П. ГАРДЗІЕНКА.

ВЫСТАВЫ

Пра знаходкі — заўтра...

У Палацы мастацтваў (Рэспубліканская мастацкая галерэя) — выстава пад назвай «Шчадры». Лявон Трацэўскі, Дзядзька, Анатоль Калугін і Рыгор Пратасаў прадставілі на ёй жывапіс, графіку, кераміку. Усе чацвёра пачалі, як кажуць, разменьваць чацвёрты дзесятак, але пакуль, згодна з нашымі традыцыямі, лічацца маладымі мастакамі.

Галоўнае на выставе — кераміка, жывапіс і графіку наўрад ці варта разглядаць як самастойныя раздзелы экспазіцыі. Я ўвогуле схільны ўспрымаць іх як нейкае неабавязковае дапаўненне. А кераміка дае падставы гаварыць аб творчай канцэпцыі, аб новых тэндэнцыях у дэкаратыўна-ўжытковым мастацтве. Калі не так даўно адзначалася, што керамісты часам некрытычна пераймаюць выяўленчую мову станковага мастацтва, дык зараз ёсць ухіл у формы, больш уласцівыя дызайну.

Ці павінен твор мастацтва, асабліва мастацтва дэкаратыўнага, мець назву? Адназначнага адказу тут няма. Быў час, калі дзеля таго, каб трапіць на выставу, мастакі штучна прышчэплівалі для сваіх твораў назвы «савецкага асартыменту». Цяпер у мастацтве няма палітычнай цэнзуры, прынамсі, цэнзуры адкрытай, прымітыўнай. Але традыцыя даваць назвы творам, нават калі ў гэтым няма патрэбы, захавалася. Новы час — новыя назвы. Цяпер усё больш міфалагічна-хрысціянскага характару. Мода? Тэндэнцыя? А можа, і адраджэнне духоўнасці?

Мастацтву Трацэўскага, Дзядзькі, Калугіна, Пратасава падыходзіць вызначэнне «эксперымент», «працэс». Сёння можна гаварыць пра пошукі, пра знаходкі — заўтра...

П. В.

Фота У. ПАНАДЫ.

Эфемерныя сведкі часу

«Аўтапартрэт».

«Засохлыя кветкі».

Персанальная выстава графіка Аляксандра Мемуса ў Дзяржаўным мастацкім музеі Беларусі дае падставы меркаваць, што мастак з Віцебска — адзін з лепшых акварэлістаў нашай краіны. Ды і ўвогуле ён — адна з самых яркіх асоб у беларускай графіцы, а ў гэтай галіне ў нас, дзякуй Богу, хапае добрых майстроў. Тым больш прыемна, што А. Мемус прадстаўляе не сталічны Мінск, а правінцыйны Віцебск. Гэта значыць, правінцыя ў адміністрацыйным сэнсе зусім неабавязкова правінцыя духоўная. Аснову экспазіцыі складае нізка нацюрмортаў «Сведкі»: рэчы як сведкі часу, як люстра чалавечых характараў. Вядома ж, матэрыяльны свет абавязкова нясе адбітак і асобы стваральніка, і асобы спажыўца. Я чуў, нібыта гэтая нізка нацюрмортаў зроблена пад уплывам знаёмства з археалогіяй: нібыта мастака натхнілі рэчы, дакладней, рэштні рэчаў, знойдзеныя яго сябрамі-археолагамі ў часе раскопак. Цалкам верагодна...

Філасофскі погляд на жыццё з'яўляецца ў чалавека з набыццём жыццёвага вопыту. А. Мемус, аднак, гарманічна спалучае ў сваім мастацтве філасофскае ўспрыманне свету з юнацкім захапленнем ягонай прыгажосці.

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

Фота У. ПАНАДЫ.

ЛІТКУР'ЕР

Паэта віншуюць дзеці

«...Я званочак іх роднага слова птушаняткам ля сэрца нашу» — так называлася сустрэча Міколы Чарняўскага са школьнікамі сталіцы, што прайшла ў Доме літаратара. Прынялі ў ёй удзел, акрамя паэта, яго калегі і сябры — намеснік старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі Ул. Паўлаў (ён вёў вечарыну), Н. Галіноўская, А. Вольскі, М. Маляўка.

Заслужаная артыстка Беларусі Р. Маленчанка прачытала гумарыстычныя творы М. Чарняўскага. Кампазітар Э. Зарыцкі выканаў сваю песню на словы паэта.

У канцэртнай праграме прынялі ўдзел дзіцячы ансамбль «Званочкі» пад кіраўніцтвам кампазітара В. Сярых, фальклорны калектыў 5-а класа № 166 г. Мінска «Вясёлуха». Гурт 2-а класа СШ № 1 падрыхтаваў інсцэніроўку па творах М. Чарняўскага.

П. Г.

У паэзіі няма правінцыі

У гэтым лішні раз пераканаў творчы вечар Навума Гальпяровіча ў Доме літаратара. Жыве аўтар, як вядома, у Наваполацку, але яго паэзія не замыкаецца нейкімі вузка мясцовымі рамкамі. Тое, што з'яўляецца з-пад пяра Н. Гальпяровіча, пазначана высокім мастакоўскім густам, шырынёй кругагляду. Пра творчасць Н. Гальпяровіча гаварылі вядучы вечара С. Законнікаў, Н. Гілевіч, С. Грахоўскі, А. Вярцінскі, Л. Баршчэўскі, У. Арлоў, А. Марачкін.

Барды з Наваполацка Л. Касьянава і А. Паўленка, а таксама дуэт «Пелярыс» выканалі песні на вершы Н. Гальпяровіча.

Г. ПЯТРОЎ.

Ачуньваемся, хоць паступова

ад нацыянальнага нігілізму, пазбаўляемся тутэйшаства. Ці не лепшае пацвярджэнне таму — вяртанне з небыцця знакамітага «Кароткага нарыса гісторыі Беларусі», напісанага У. Ігнатоўскім і на дзесяцігоддзі схаванага ў «спецхраны»?! Выпушчаная пазалетась у выдавецтве «Беларусь» тыражом у 25 тысяч адпаведнікаў, кніга гэтая адразу стала бібліяграфічнай рэдкасцю. Па ўсім відаць, другі тыраж, які толькі што выйшаў, таксама не залежыцца: цікавасць да «Кароткага нарыса гісторыі Беларусі» У. Ігнатоўскага не змяншаецца!

ДРУК

120-ы, юбілейны...

Часопісу «Мастацтва» споўнілася дзесяць гадоў. Апошні леташні нумар — таксама юбілейны: сто дваццаты па ліку. Юбілейны, але па-рабочаму змястоўны.

Сшытак «Эстэтыка» лучыць артыкул С. Беняўдзіктава «Ілюзорны свет сацыялістычнага рэалізму», П. Качатковай і В. Мікуты «Вянок экспазіцыі».

У раздзеле «Экран» — роздум В. Смаля «Дык калі ж у Беларусі з'явілася дакументальнае кіно?», заканчэнне згадак Я. Росцікава «Сустрэчы на «Амбіентэ», чарговы выпуск «Відэафана», нататкі Н. Фральцовай пра сучасны беларускі кінематограф «Аблічыліся, або Успаміны пра будучыню, якая не адбылася».

«Музыка» — гэта лісты Р. Шырмы «...Зазірнуць глыбей у душу беларускага народа», прадстаўленыя Т. Кекелевай, артыкул Г. Глушчанкі «Авангардызм вачыма навукоўцаў», рэцэнзіі К. Сцепанцэвіч «Плён дзесяцігоддзя» і Т. Якіменкі «Вяртанне калекцыі»; «Гісторыя мастацтва» — гэта артыкулы А. Трусава «Вытокі вытворчасці паліванай керамікі на Беларусі» і Я. Ленсу «Таямніцы і заканамернасці, або Ад эгіды Зеўса да крыжа Пагоні».

Прадстаўнічы сшытак «Выяўленчае мастацтва» — матэрыялы Я. Шунейкі «Пінакатэка класічнага авангарду», М. Раманюка «Вяртанне ў май», У. Басалыгі «Не пагарджаць святым сваім мінулым...», Т. Гаранскай «Традыцыі развіваюцца», Л. Салодкінай «Паміж небам і зямлёю» і іншыя.

В. Ракіцкі разглядае спектакль «Звон — не малітва» паводле п'есы І. Чыгрынава («З веры паўстае народ»), прадстаўлены раздзелы «Мастацкае фота», «Падзеі, факты, інфармацыя».

У студзеньскай «Вясёлцы»

У першым сёлетнім нумары часопіса «Вясёлка» — шэраг матэрыялаў, якія, несумненна, парадуюць маленькіх. Гэта апавяданні В. Віткі «Зімовая госця» і М. Баскіна «Хто любіць цукеркі?», «Праваронілаі», чарговыя старонкі Бібліі, вершы У. Карызны, М. Чарняўскага, раздзел «Хвілінкі-весялінкі». Па традыцыі прадстаўлена і чытанка-маляванка для дашкольнікаў «Каласавічок» — песня В. Лукшы і У. Карызны-малодшага «Дзятлава кузня», вершык А. Бібіцкага «Цуд», гульня «Кот і мышкі», а на развароце — каляндар на 1993 год. Вядома ж, з пеўнем.

Першы сёлетні...

Першы нумар часопіса «Тэатральная Беларусь» за сёлетні год адкрываецца драмай У. Бутрамеева «Чужыя грошы». Розныя пытанні нацыянальнага Адраджэння, беларускасці закранае Я. Міклашэўскі — «Нацыянальная драма». Выдаткі дэмакратыі — так можна вызначыць змест разваг Г. Пашкова «Гандлярны дух мараль асіліў?..»

«Леташняя пабудка ў драматургіі» — асэнсаванне А. Савіцкай набыткаў беларускай драматургіі.

У нумары таксама — артыкулы Л. Алексютовіч «Народны танец з класічным піруэтам», В. Козел «Што чалавек — без Бога і без веры?..», Т. Аляксандравай «Булгакаў на опернай сцэне», гутарка В. Кошаля з рэжысёрам маладзечанскага лялечнага тэатра «Батлейка» С. Юркевічам «Выхаваць гледача», падборка ўспамінаў пра Я. Коласа, расказ А. Марціновіча пра філіял музея Я. Купалы на Лагойшчыне «На вёсцы цяпер хораша»; згадкі А. Ліса («Высокаталенавіты, самаахвярны, прыгожы») пра У. Галубка, навеяныя адным здымкам; асобныя моманты біяграфіі В. Дуніна-Марцінкевіча «На свой хлеб», асэнсаваныя Я. Янушкевічам.

Д. Стэльмах перагортвае старонкі «Тэатральнай энцыклапедыі Беларусі», якая ствараецца ў рэспубліцы. Я. Адамовіч і У. Мамонька расказваюць пра фальклорнае свята — «Пастаўскія пералівы». Змешчана рэцэнзія У. Мамонькі на кнігу І. Турнаў «Народная вопратка ў даўняй Рэчыпаспалітай», выдадзеную ў Польшчы.

Ёсць падборкі «Хроніка», «Пасля спектакля», «У друку»...

НОВЫЯ КНІГІ

Жыла ў гарадах мелодыя...

Не здзіўляйцеся, калі не бачылі ў продажы гэтую навінку. Значыць, вы яе ўжо і не прыдбаеце: такіх кніг выпушчана толькі 1230. А ўлічваючы тое, што аўтарка вымушаная была прадставіць у выдавецтва «Навука і тэхніка» свой рукапіс па-руску, можна сабе ўявіць кола патэнцыяльных чытачоў гэтай унікальнай даследчыцкай працы. «Музыкальная культура городов Белоруссии в XVIII веке» Вольгі Дадзіёмавай вымагае грунтоўнай гаворкі, і такую публікацыю мы рыхтуем. Пакуль жа раім чытачам — не толькі прафесійным музыкантам, а і ўсім культурным людзям — пазнаёміцца з гэтай кнігай, выпушчанай напрыканцы 92-га. Для вельмі многіх яна станецца сапраўднай сенсацыяй. А тыя, хто ўжо ведае пэўныя факты гісторыі і чуў «голас» нашай музычнай мінуўшчыны на канцэртах фестывалю «Адраджэнне беларускай капэлы», ацэняць багатую інфармацыйную змястоўнасць гэтай карпатлівай працы, наватарства даследчыцкай канцэпцыі. Дый што там казаць — у кнізе ўсё цікава: ад абрысаў сярэдневечных домікаў ды храмаў на загадкавым цёмна-зялёным фоне супервокладкі — да разгорнутых нотных прыкладаў; ад ілюстрацый — да спісу крыніц, над якімі шчыравала В. Дадзіёмава; ад імёнаў музыкаў, што працавалі ў прыватнаўладальніцкіх, вайсковых, царкоўных капэлах гарадоў Беларусі, — да выняткаў з архіўных дакументаў. І галоўнае: В. Дадзіёмава зрабіла першую спробу ўзняць «музычную Атлантыду» Беларусі з акіяна забыцця, упершыню акрэсліла-сістэматызавала музычныя субкультуры пэўных класава-саслоўных пластоў, прафесійных, дэмаграфічных груп гарадскога беларускага насельніцтва ў XVIII стагоддзі.

С. Б.

Загаварылі душы продкаў

Скуль мы, хто мы? Гэтае пытанне апошнім часам усё настойлівей задаецца намі, прымушаючы вяртацца да вытокаў. Ім пранізана і кніга Антаніны Хатэнкі «Зніч нашай памяці», выпушчаная выдавецтвам «Полымя». Зніч — той святы агонь, што гатовы ажывіць душы нашых продкаў, іх жаданне быць сярод жывых. Зніч — паяднанасць учарашняга і сённяшняга. Зніч — пастаянная гатоўнасць услухоўвацца ў даўніну. Аўтарка шчыра, пранікнёна, — лірычна і публіцыстычна — расказвае пра даўнія звычаі нашага народа, найперш пра Дзяды, якія яшчэ зусім нядаўна забаранялася святкаваць, а без якіх душа становіцца пакутніцай ў гэтым тлумным, насцярожаным свеце.

СПАДЧЫНА

Адродзім батлейку

Энтузіясты стварэння батлейкі дырэктар цэнтра Алесь **Лозка**, намеснік дырэктара Надзея **Абрамава**, метадыст Настасся **Корзун**, вядучы мастак Анжэліка **Жыгоцкая**, метадыст Антаніна **Пуставалава** і батлейшчык Эдуард **Акулін**.

Фота Аляксандра ТАЛОЧКІ, Белінфарм.

Адрадзіць батлейку — спрадвечны беларускі тэатр, з дапамогай якога навучаць дзяцей нацыянальнай культуры, фальклору, побытавым абрадам, маралі і духоўнасці, вырашылі спецыялісты Міністэрства адукацыі рэспублікі. Па іх ініцыятыве створаны Цэнтр гульні і цацкі. Яго задача — выкарыстоўваючы сусветны вопыт, адрадзіць і распрацаваць на нацыянальнай аснове ўсемагчымыя забавы для дзяцей.

Першыя выступленні батлейкі сведчаць пра даходлівасць такой формы навучання.

У ТВОРЧЫХ САЮЗАХ

Рада СП абмеркавала

Чарговае пасяджэнне рады Саюза пісьменнікаў абмеркавала план асноўных мерапрыемстваў СП на першае паўгоддзе бягучага года. Асаблівых спрэчак і прапаноў пры гэтым не ўзнікла.

Другім пытаннем павесткі значылася: «Аб рэдкалегіі штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва». Пасля выступленняў «за» і «супраць» «ЛіМу» прапанавана вярнуцца да грамадскага савета або стварыць раду заснавальнікаў газеты.

Абмеркавана таксама пастанова Саўміна РБ «Аб дадатковых мерах па спыненні на тэрыторыі рэспублікі прапаганды парнаграфіі, культу насілля і жорсткасці». У сувязі з пастановай рада крытычна зірнула на якасць прадукцыі, якую выпускаюць шматлікія малыя прадпрыемствы, што атабарыліся пад дахам пісьменніцкага дома. Асабліва дасталося «Дайджэсту», гэта ён выдаў сумнавядомую «Эммануэль» і непрыстойныя казкі Афанасьева. Да дзейнасці малых прадпрыемстваў вырашана вярнуцца яшчэ раз, узброіўшыся дадатковай інфармацыяй.

Н. К.

«УСЯ ПРАЎДА ПРА ЭМІГРАЦЫЮ НЕПАТРЭБНА НІКОМУ...»

(Пачатак на стар. 3).

глыбокіх крыніцах, архіўных матэрыялах. Зараз ідзе працэс назапашвання дакументальнай базы (і тут нямала цяжкасцей, бо толькі на айчынных архівах гэтай праблемы не раскрыеш), асэнсавання яе, выпрацоўка ўласнага погляду на эміграцыю. Як няпроста адысці ад звыклых стэрэатыпаў сведчыць першая спроба сістэматызаваць сабраныя матэрыялы і данесці да чытача свае думкі, зробленая Барысам Сачанкам у кнізе «Беларуская эміграцыя: факты і меркаванні».

У Інстытуце гісторыі АН Беларусі завяршаецца падрыхтоўка зборніка навукова-папулярных артыкулаў аб жыцці беларусаў у свеце «За межамі Бацькаўшчыны». Распачата праца па нарысах гісторыі эміграцыі, рыхтуецца першы том дакументаў і матэрыялаў, якія ахопліць значны перыяд — ад канца XIX ст. і да другой сусветнай вайны.

Грунтоўныя ж даследаванні па эміграцыі як з'явы складанай і супярэчлівай, думаецца, у блізкай перспектыве. Пакуль жа зацікаўленыя чытачы могуць пазнаёміцца з «Матэрыяламі да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939—1951 гадах» нашага суродзіча Алеся Вініцкага (Лос-Анджэлес, 1968), якую мае намер выпусціць выдавецтва «Беларуская энцыклапедыя», і кнігай польскага даследчыка, беларуса Юры Туронка «Беларусь пад нямецкай акупацыяй» (Вроцлаў — Варшава, 1989), якая знаходзіцца ў выдавецтве «Беларусь». Думаецца, што набыткам нашых чытачоў стане і праца пра беларускую эміграцыю ў ЗША дырэктара Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Нью-Йорку Вітаўта Кіпеля, якая там выйдзе ў бліжэйшы час.

— Год таму, выступаючы ў «Навінах Беларускай Акадэміі», вы казалі, што надышоў час сказаць «усю праўду пра беларускую эміграцыю». Прамінуў год, ці не змянілася ваша меркаванне наконт магчымасці сказаць «усю праўду»?

— Цяпер паявіліся больш грунтоўныя падставы для асэнсавання гэтай з'явы на аснове новых крыніц: ёсць магчымасць больш поўна выкарыстаць дакументы былога архіва КПБ, архіва КДБ, якія перадаюцца з ведамаснага ў дзяржаўныя сховішчы, а таксама недаступныя раней пласты матэрыялаў іншых архіваў. Усталяваліся сувязі, якія ў «застойныя» гады былі проста немагчымымі,— з замежнымі суродзічамі і такімі цэнтрамі культурнага і навуковага жыцця, як Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Нью-Йорку, бібліятэка і музей імя Францішка Скарыны ў Лондане, грамадска-культурны цэнтр «Полацак» у Кліўлендзе. Ёсць дамоўленасць аб іх дапамозе ў выяўленні і зборы дакументаў па гісторыі і сучасным жыцці эміграцыі ў краінах пасялення суродзічаў. Такая сукупнасць абставін надае аптымізму ў дачыненні інфармаванасці навукоўцаў. Хоць праблема «усёй праўды» — гэта і праблема прафесійнага ўзроўню, кампетэнтнасці, унутранай свабоды даследчыка, незалежнага погляду.

Думаецца, што «уся праўда», набліжэнне да якой магчыма толькі на скрыжаванні думак, высноў, ніколі не бывае зручнай усім адразу і наўрад ці будзе яна — праўда пра эміграцыю — даспадобы ўсім як на Бацькаўшчыне, так і за яе межамі. Пазбавіцца ад звыклага ўжо класавага падыходу, ідэалагічных штампаў у адносінах да нацыянальна свядомай, палітычнай эміграцыі будзе няпроста многім. Ёсць жа і тыя, асабліва з былой партнаменклатуры (ды і не толькі з яе), хто быў творцам палітыкі ігнаравання, ізалявання замежных суродзічаў, хто і сёння свядома спавядае гэтыя погляды.

Некаторыя замежныя суайчыннікі эмацыянальна востра рэагуюць на публікацыі па праблемах калабарацыянізму. Трэба прызнаць, што і цяпер яшчэ гэтая з'ява не асэнсоўваецца з улікам усіх абставін, супастаўлення розных поглядаў, іх крытычнага асэнсавання і асваення архіўных матэрыялаў. Ці не пара праз 47 год пасля заканчэння вайны паглядзець на лёс нацыянальнай палітычнай эміграцыі ў кантэксце трагедыі беларускага народа, які стаў ахвярай не толькі фашысцкага нашэсця, але і палітыкі сталінскай таталітарнай сістэмы?

Цяпер, калі і ў суверэннай ужо Беларусі цяжка, запаволена ідзе працэс нацыянальнага адраджэння, патрэбны праўдзівы аповяд аб арганізацыі суродзічамі на чужыне нацыянальна-культурнага і грамадскага жыцця, сцвярджэнні сябе ў свеце ў якасці самастойнай этнічнай супольнасці (у тыя гады, калі на Бацькаўшчыне заахвочваўся і пашыраўся нацыянальны нігілізм), паказ духоўных, культурных набыткаў замежных суайчыннікаў. Таксама, як і грунтоўны аналіз страт, панесеных намі і імі, праблем і цяжкасцей эмігранцкага лёсу, узаемаадносін эміграцыі і Бацькаўшчыны. Гэта будзе дарэчы і таму, што мы, відаць, напярэдадні новай хвалі «зыходу»...

— З перабудовай супаў перыяд адраджэнчай эйфарыі: то былі часы мітынгаў, стварэння БНФ, «Мартыралога Беларусі», Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына». Ужо тады загучала і няспынна мацнела нота ўхвалення эміграцыі. Складвалася ўражанне, што лёс Беларусі вырашыцца там, у замежжы, а не тут, на Бацькаўшчыне. А калі аб'ектыўна: што ўяўляе сабою сучасная эміграцыя (беларуская) у Вольным Свеце, якая яе моц і становішча там, у Амерыцы, Канадзе?

— Так, быў час першага ўзаемапазнання, значна шырэйшых, жывых кантактаў з прадстаўнікамі эміграцыі, больш акрэсленага асэнсавання сваёй лучнасці з ёй як часткай народа. Гучала і ўхваленне — як даніна жыццеўстойлівасці, жыццесцвярджальнасці суродзічаў, якія захавалі ў новай Айчыне нацыянальную свядомасць, далі прыклады арганізацыі нацыянальна-культурнага і грамадскага жыцця на чужыне, але і як надзея на значны ўплыў на працэсы нацыянальнага адраджэння і гаспадарчага жыцця на Бацькаўшчыне. Такая рэакцыя, бадай, была непазбежная пасля дзесяцігоддзяў палітыкі ізаляванасці нас ад суродзічаў. Адзначаючы складаныя шляхі адраджэння, Васіль Быкаў з горыччу пісаў, што менавіта дыяспара можа стаць «ашчаднікам нашай нацыянальнай існасці, захавальніцай нацыянальна-культурнага генафонда». Я ўспрымаю гэтыя словы як дакор, выклік тым, хто выракся свайго народа, ніяк не можа абудзіцца ад бяспамяцтва.

Што ўяўляе сабой сучасная беларуская эміграцыя? Пасля трох эміграцыйных хваляў (на рубяжы XIX—XX ст ст., у міжваенны перыяд і пасля другой сусветнай вайны) сотні тысяч беларусаў па эканамічных, палітычных, ваенных, рэлігійных і іншых прычынах пасяліліся ў Канадзе, ЗША, Аргенціне, Бразіліі, Аўстраліі, еўрапейскіх краінах. Вызначыць дакладны іх лік цяжка, бо статыстыка і іміграцыйныя службы зарубежных краін не вылучалі нацыянальнасць «беларус». Аснову сучаснай эміграцыі складае пасляваенная хваля. Нягледзячы на абавязковы і нават прымусовы характар пасляваеннай рэпатрыяцыі, не вярнулася дамоў частка вывезеных немцамі на прымусовую працу, ваеннапалонных, якія баяліся жорсткай кары дома. За мяжой засталіся многія беларусы, захопленыя немцамі ў 1939 г. у складзе польскіх войск, а таксама ваяваўшыя на баку саюзнікаў у польскай арміі генерала Андэрса. Пры адступленні нямецкіх войск падаліся на захад не толькі тыя, на сумленні якіх былі цяжкія злачынствы, але і працаваўшыя (добраахвотна ці прымусова) у цывільнай адміністрацыі, адукацыйнай сістэме, культурна-асветных установах, баючыся «скорого и неправого» суда (пасля вайны, сапраўды, практычна ўсялякая дзейнасць на акупіраванай тэрыторыі лічылася супрацоўніцтвам з ворагам).

Выехалі на Захад многія беларускія арганізацыі, установы і ваенныя фарміраванні, створаныя на акупіраванай тэрыторыі, частка інтэлігенцыі, святароў. Па словах Аўгена Калубовіча, эмігранта таго часу, гэта была самая вялікая хваля беларускай палітычнай эміграцыі ў некалькі сот тысяч чалавек. Сярод іх было нямала людзей, «якія з болем пакідалі Радзіму і разбягаліся па белым свеце толькі таму, што бесперспектыўнасць беларускай нацыянальнай працы пры Саветах была ім вядома даўно» (Ларыса Геніюш. «Споведзь»).

Па звестках замежных даследчыкаў пасля другой сусветнай вайны ў ЗША і Канадзе пасялілася прыкладна па 50 тыс. імігрантаў беларускага паходжання. Па некалькі дзесяткаў тысяч іх абасноўваліся ў Англіі і Аўстраліі (новых цэнтрах эміграцыі), а таксама Германіі, Францыі. Захавалі ўсведамленне гістарычнай Айчыны сваіх бацькоў і дзядоў, памятаюць свае нацыянальныя карані многія нашчадкі ўсіх эміграцыйных хваляў. Пастаянны прадстаўнік рэспублікі пры ААН Генадзь Бураўкін прыводзіць дадзеныя (паводле некаторых амерыканскіх крыніц), што кожная пятая беларуская сям'я мае кагосьці родзічаў за мяжой, у прыватнасці 600 тыс. выхадцаў з Беларусі жывуць зараз у Амерыцы.

Асобную замежную супольнасць складаюць беларусы ў Польшчы. У выніку палітычных гульняў савецкага кіраўніцтва пры вызначэнні дзяржаўнай мяжы ў 1944 г. ад Польшчы адышла Беларуская этнічная тэрыторыя Беласточчыны і Падляшша. Без узгаднення з рэспубліканскімі ўладамі, рашэння яе заканадаўчага органа (які па Канстытуцыі БССР дае згоду на тэрытарыяльныя змены) ад 350 да 500 тыс. суродзічаў аказаліся за мяжой. У наступныя дзесяцігоддзі заходняя эміграцыя (ЗША, Германія і інш.) практычна не папаўнялася, за выключэннем нешматлікіх выездаў беларусаў з Бацькаўшчыны ў сувязі з замужжам, уз'яднаннем сем'яў і дзесяткаў тысяч беларусаў з Польшчы, дзе пасля 1956 г. была дазволена эміграцыя.

Значная частка пасляваеннай эміграцыі растварылася ў рускіх (праваслаўныя) і польскіх (каталікі) асяродках, асімілявалася. Але менавіта пасляваенная эміграцыя заявіла аб беларусах як самастойнай этнічнай супольнасці ў замежжы, стварыўшы свае ўстойлівыя нацыянальныя асяродкі, рэлігійныя, грамадска-культурныя арганізацыі, навуковыя і культурныя цэнтры, газеты і часопісы. Дзесяткі год функцыянуюць Згуртаванне Беларусаў у Вялікабрытаніі (1946), Згуртаванне беларусаў у Канадзе (1948), Беларуска-амерыканскае задзіночанне (1949), Беларускае аб'яднанне ў Аўстраліі (1951) і інш. Асяроддзе замежных суродзічаў вылучыла сваіх паэтаў і празаікаў, публіцыстаў, мастакоў, кампазітараў, спевакоў, навукоўцаў. Летась адзначылі свае 40-годдзе Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Нью-Йорку і 20-годдзе Беларуская бібліятэка і музей імя Францішка Скарыны ў Лондане. Да гэтага часу адбылася 21 сустрэча беларусаў Паўночнай Амерыкі і 9 — Аўстраліі.

Безумоўна, было б вялікім спрашчэннем сказаць, што няма праблем у беларускай эміграцыі і не адзначыць працэсаў яе паступовай асіміляцыі, супрацьстаяння розных груп і плыняў, прыхільнікаў БНР і БЦР, пэўнай раз'яднанасці па канфесійных адзнаках. Можна пагадзіцца з думкай палітолага Леаніда Лойкі, што беларуская дыяспара не такая ўплывовая на Захадзе як яўрэйская, не такая кансалідаваная як армянская, не такая актыўная як польская. Але беларуская эміграцыя пасля няпростага, цяжкага прыстасавання ў новым асяроддзі ўсёткі ўладкаваная, мае немалую праслойку сярод прадстаўнікоў сярэдняга класа, а ў новым пакаленні амерыканскіх, канадскіх беларусаў — і сярод інтэлігенцыі. У месцах кампактнага пасялення з цягам часу павялічыўся іх уплыў на сацыяльна-эканамічныя, палітычныя працэсы гэтых рэгіёнаў (штатаў Каліфорнія, Нью-Джэрсі, Мічыган у ЗША, шэрагу правінцый у Канадзе і інш.).

Эміграцыя, якая ўсе пасляваенныя дзесяцігоддзі была апазіцыяй таталітарнай сістэме, афіцыйнай уладзе БССР, у новых сучасных умовах шукае шляхі дапамогі Бацькаўшчыне, выкарыстання яе патэнцыялу для вырашэння агульнабеларускіх задач — змяншэння цяжкіх наступстваў чарнобыльскай катастрофы, паскарэння нацыянальнага адраджэння ва ўсіх сферах жыцця, садзейнічання выхаду Беларусі на сусветны рынак.

— Мы неяк засяродзіліся на эміграцыі ў класічным разуменні. Але ў сувязі з распадам СССР, абвяшчэннем незалежнасці Беларусі, суверэнізацыяй былых рэспублік унутраная эміграцыя ў межах былога Саюза таксама ператварылася ў міжнародную, знешнюю. Што ўяўляе сабой гэтая частка дыяспары, якую ўмоўна можна назваць усходняй?

— Фарміраванне тэрыторыі рэспублікі як нацыянальна-дзяржаўнага ўтварэння без уліку этнічных межаў, што гістарычна склаліся, прывяло да пражывання беларусаў на сваіх спаконвечных землях, але ў складзе суседніх саюзных рэспублік, а цяпер ужо суверэнных дзяржаў. Адбывалася і дынамічная іх міграцыя ў іншыя рэгіёны краіны, прычым не заўсёды добраахвотная. Гэта і прымусовыя высяленні падчас калектывізацыі і рэпрэсій, перамяшчэнне насельніцтва ў гады другой сусветнай вайны, арганізаваныя вярбоўкі «працоўных рэсурсаў» на новабудоўлі, асваенне цалінных земляў і прыродных рэсурсаў Сібіры, паўночных рэгіёнаў, перавод спецыялістаў і рабочых, планавае размеркаванне выпускнікоў вучэбных устаноў, індывідуальныя добраахвотныя перасяленні. Магутныя міграцыйныя патокі былі абумоўлены найперш неапраўдана доўгім экстэнсіўным развіццём эканомікі СССР, няздольнасцю камандна-адміністрацыйнай сістэмы і яе непрыдатнасцю да інтэнсіўных метадаў гаспадарання. Вынікам такой дзяржаўнай палітыкі стала рассяленне больш за 60 млн. чалавек па-за межамі свайго этнасу, у тым ліку 2 млн. 11 тыс. беларусаў (па перапісе 1989 г.).

Асноўныя асяродкі кампактнага пасялення суродзічаў склаліся ў Расійскай Федэрацыі (1 млн. 206 тыс.), Украіне (440 тыс.), Казахстане (183 тыс.), Латвіі (120 тыс.), Літве (63 тыс.), Эстоніі (28 тыс.). Перапісы насельніцтва 1959 г. і 1989 сведчаць, што за 30 год колькасць беларусаў, якія аказаліся па-за тэрыторыяй Бацькаўшчыны, павялічылася з 17,6 % да 21,2 %. Гэта значыць, што ў канцы 80-х гадоў кожны пяты беларус быў практычна выключаны з жыцця свайго народа. Не будзем засяроджвацца на прычынах гэтага працэсу, але адзначым, што рэспубліка страчвала неабходныя рабочыя рукі і творчыя сілы, у складзе яе жыхароў паменшылася доля карэннага насельніцтва (з 1959 г. па 1989 г. на 3,2 %).

Бацькаўшчына не аказвала аніякай падтрымкі суродзічам у выяўленні і задавальненні нацыянальна-культурных патрэб, не бараніла іх правы. Таталітарная сістэма ўніфікавала культурнае, духоўнае жыццё многанацыянальнай дзяржавы, усімі сродкамі вынішчала нацыянальную існасць, заахвочвала нацыянальны нігілізм. У гэтых умовах кампактныя асяродкі беларусаў на абшарах краіны не мелі сваіх суполак, школ, друку, ці, карацей кажучы, арганізаванага на нацыянальнай аснове грамадска-культурнага жыцця. Пакаленні суродзічаў аказаліся адлучанымі ад свайго народа, яго гістарычна-культурнай спадчыны, што спрыяла паскарэнню працэсаў асіміляцыі, паслабленню нацыянальнай ментальнасці. Падчас перапісу 1989 г. толькі 30-40 % нашых суродзічаў, якія пражывалі ў іншых саюзных рэспубліках, назвалі роднай мовай беларускую... Пакідала Бацькаўшчыну нямала здольных, творчых людзей, але ці многія з іх у новым асяроддзі праявілі сябе як прадстаўнікі менавіта беларускай культуры, унеслі ўклад у яе развіццё і распаўсюджанне? Хаця, дарэчы, хто гэта вывучаў і што мы ведаем?

Толькі напрыканцы 80-х гадоў узніклі зямляцтвы, таварыствы, суполкі суродзічаў у Маскве, Санкт-Пецярбурзе, прыбалтыйскіх рэспубліках, Казахстане, Якуціі, Калінінградскай вобласці, дзейнасць якіх накіравана на мацаванне сувязей з Радзімай, захаванне нацыянальнай свядомасці. Паявіліся першыя прыкметы іх узаемадзеяння з заходняй беларускай дыяспарай. І грамадскасць Беларусі адгукнулася на гэтыя працэсы стварэннем (можа, упершыню знізу, менавіта па сваёй ініцыятыве) Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына», якое пры адпаведнай дзяржаўнай падтрымцы можа стаць жыццяздольным цэнтрам паяднання суродзічаў, наладжання сувязей паміж рэгіянальнымі аб'яднаннямі ў свеце.

— У 70-я гады, як вядома, выезд і ўезд у краіну быў абмежаваны. Але існавала такая з'ява, як «планавая эміграцыя». Патлумачце, калі ласка, у чым яна заключалася?

— Так, сапраўды, да канца 60-х гадоў у СССР не існавала ніякіх актаў па рэгуляванні эміграцыі. Першым такім дакументам стаў Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР ад 1967 г., які дазваляў выезд на сталае пражыванне пры наяўнасці запрашэння замежных сваякоў, г. зн. практычна для ўз'яднання родзічаў. Ад'язджаючыя па гэтых матывах страчвалі савецкае грамадзянства (толькі з ліпеня 1991 г. такія асобы атрымалі магчымасць мець агульнаграмадзянскі замежны пашпарт СССР), а рээміграцыя іх практычна выключалася. Гэты ўказ адкрыў шлях за мяжу найперш прадстаўнікам нацыянальных меншасцей, якія мелі падтрымку сваёй гістарычнай Радзімы і тых народаў, што маглі абаперціся на моцную, згуртаваную замежную дыяспару (яўрэі, грэкі, армяне).

З канца 60-х гадоў выезды з рэспублікі, галоўным чынам па ізраільскай візе, набылі сталы характар, нацыянальную і канфесійную афарбоўку, як і ў цэлым па краіне. Пры гэтым нейкая частка суайчыннікаў яўрэйскага паходжання сялілася затым у Паўночнай Амерыцы, еўрапейскіх краінах. Ці рэгуляваўся нейкім чынам гэты эміграцыйны паток? Можна меркаваць, што рабілася гэта рознымі сіламі як унутры краіны, так

і за мяжой. На яго характар і маштабы ўплывалі шматлікія фактары, сутыкненне інтарэсаў многіх бакоў. Найперш эміграцыйная палітыка савецкай дзяржавы (адмаўленне грамадзянам у натуральным, законам гарантаваным, праве выбіраць сабе месца пражывання) і іміграцыйная палітыка Ізраіля, які збіраў яўрэяў на зямлю продкаў і вёў з гэтай нагоды шырокую прапаганду па свеце. Пашырэнню праізраільскіх настрояў, жаданню перасяліцца на гістарычную радзіму садзейнічалі перадачы «Голаса Ізраіля», заклікі пасланцоў арганізацыі «Сахнут».

Рух савецкіх яўрэяў за права на эміграцыю, выезд у Ізраіль становіцца значным і каардынуецца ў межах дзяржавы. У сваёй кнізе «Возвращение» (Иерусалим — Вильнюс, 1990 г.) Герман Бранавер піша, напрыклад, аб усесаюзнай каардынацыйнай канферэнцыі барацьбітоў за яўрэйскую эміграцыю, што адбылася ў чэрвені 1970 г. у тагачасным Ленінградзе. Мажліва, што былі і іншыя формы ўзгаднення дзеянняў тых, хто пакідаў краіну. Прыходзілася чуць і пра прымусовую эміграцыю, рэальнасць якой пацвярджаецца ўскосна.

Ва ўмовах «халоднай вайны» і жорсткага проціборства дзвюх сістэм праблема эміграцыі з СССР набыла палітычнае, ідэалагічнае адценне, стала прадметам палітычнай зацікаўленасці і спекуляцый з абодвух бакоў, у прыватнасці ў палітыцы на Блізкім Усходзе. Гэта было адной з прычын таго, што ў 70-я гады штогод сяліліся ў Ізраілі дзесяткі тысяч савецкіх імігрантаў (у рэкордным 1973 г. — 34 тыс.), а потым да сярэдзіны 80-х — толькі сотні чалавек.

— Даводзілася чуць, што зараз паўстае праблема беларусаў (?) у Ізраілі...

— Ізраільскую візу атрымлівалі неабавязкова толькі нашы суайчыннікі яўрэйскай нацыянальнасці, а і іншых таксама, у тым ліку і беларусы. Не маючы натуральных шляхоў эміграцыі, прадпрымальныя людзі розных нацыянальнасцей шукалі «сваякоў» там, куды можна было выехаць па запрашэнні. Улічыце яшчэ і змешаныя шлюбы. Так што ёсць цяпер у Ізраілі і «беларуская» прысутнасць. А ўвогуле, нямала былых нашых суайчыннікаў пражываюць цяпер у гэтай краіне. З канца 80-х гадоў выезд з рэспублікі за мяжу для сталага пражывання вызначаўся ўжо дзесяткамі тысяч дарослых і дзяцей: 3,2 тыс.— 1988 г., 14,6 тыс.— 1989 г., 34 тыс.— 1990 г., 22 тыс.— 1991 г. Пры гэтым, 80-85 % паехаўшых атрымалі ізраільскую візу. Астатнія 15-20 % (сярод якіх былі беларусы, суайчыннікі яўрэйскага паходжання і іншых нацыянальнасцей) сяліліся найчасцей у ЗША, Канадзе, Германіі.

У 1991 годзе з Беларусі выехала ў 1,5 раза менш, чым у 1990-м. Сярод мноства прычын такой з'явы найбольш значнымі падаюцца пагаршэнне эканамічнага становішча ў Ізраілі (11 працэнтаў працаздольнага насельніцтва краіны беспрацоўныя, даходы 18 працэнтаў жыхароў не дацягваюць да пражытачнага мінімуму), неабходнасць вяртаць з працэнтамі атрыманую пры пераездзе дапамогу, якая раней была беззваротнай, нестабільнасць на Блізкім Усходзе. Можна меркаваць, што ўплываюць і працэсы, напярэдадні шырокага разгортвання якіх стаіць Беларусь: прыватызацыя, раздзяржаўленне, укараненне новых форм гаспадарання і інш. Усе гэтыя абставіны паспрыялі пашырэнню рээміграцыі. Летась ужо больш за 200 чалавек вярнуліся ў рэспубліку (раней гэта былі адзінкі).

Тым не менш пытанні рэпатрыяцыі ў Ізраіль існуюць, і яны абмяркоўваліся ў час мінулагодняга візіту ў Беларусь старшыні Сусветнага яўрэйскага парламента Сімха Дзініца, які ўзначальвае выканкам агенцтва «Сахнут». У прыватнасці, абмяркоўвалася спрашчэнне парадку выезду, папярэдняй падрыхтоўкі ад'язджаючых да жыцця на гістарычнай радзіме.

— Нацыянальна - культурны аспект дзейнасці эміграцыі, як паказвае грамадскае жыццё, выносіцца на першы план. Ці апраўдана, на вашу думку, такое спрашчэнне поглядаў на эміграцыю, быццам не існавала і не існуе такой з'явы ў сусветнай палітыцы, як разведка і інш.?

— Гэта натуральна, што цяпер грамадская думка засяродзілася на нацыянальна-культурным аспекце жыцця эміграцыі. Менавіта аб гэтым у былыя гады менш за ўсё было вядома на Бацькаўшчыне, ды і цяпер яшчэ ўяўленне даволі слабае.

Савецкія партыйна-дзяржаўныя органы менш за ўсё дбалі аб праявах нацыянальнага грамадска-культурнага жыцця суродзічаў, разглядалі сувязі з імі перш за ўсё як сродак у ідэалагічнай барацьбе проціleглых грамадскіх сістэм, узмацнення ўплыву камуністычных ідэй, шукалі прыхільнікаў савецкага ладу жыцця, а таксама і тых, хто мог бы супрацоўнічаць з адпаведнымі службамі былой Айчыны. Так, выкарыстанне суродзічаў у мэтах разведкі стала звыклай практыкай у свеце. Праўда, савецкія праявы гэтага да апошняга часу ў прэсе абыходзіліся. Але цяпер, мусіць, яшчэ на слыху заява былога генерала КДБ СССР, прафесійнага савецкага разведчыка Алега Калугіна аб тым, што эміграцыя заўсёды была адным з самых галоўных апірышчаў органаў дзяржбяспекі. **Пры гэтым выкарыстоўваліся не толькі вытанчаныя метады работы, калі чалавек нават не разумеў, што ім апекаваліся адпаведныя органы і яго інфармаванасць у той ці іншай сферы выкарыстоўваецца імі, але прамы шантаж, хабар, подкуп і інш. Вось адзін з фактаў, які апошнім часам паявіўся ў прэсе: па сцвярджэнні былога загадчыка сектара міжнароднага аддзела КПСС значныя сумы ў валюце праз супрацоўнікаў КДБ атрымлівалі рускія і ўкраінскія прасавецкія эміграцкія арганізацыі.**

Вядома, пакуль існуюць дзяржавы, будзе існаваць і разведка са сваімі спецыфічнымі сродкамі абароны іх інтарэсаў. Але ж трэба мець на ўвазе, што выкарыстанне спецслужбамі суайчыннікаў як «сваіх агентаў» — гэта нейкія эпізоды з жыцця эміграцыі, выбар асобных яе прадстаўнікоў. Было б злачынным рабіць эміграцыю «пятай калонай» у краінах пражывання, вырашаць нейкія ідэалагічныя, палітычныя і іншыя праблемы такім чынам.

— Паколькі даследаванні вашага аддзела тычацца савецкага перыяду, дык ці дапускаюць супрацоўнікаў да архіваў КДБ? Дарэчы, прэса сцвярджае, што КДБ фактычна фармуляваў і ладзіў афіцыйную палітыку дзяржавы адносна дыяспары. У многім гэта палітыка непераадольнай сцяны. палітыка адштурхоўвання сваіх суайчыннікаў, якія воляй гісторыі і лёсу апынуліся па-за межамі БССР... Хто фамулюе гэтую палітыку цяпер?

— Па розных прычынах доступ да архіва КДБ не такі просты, і, думаецца, што гэта практыка не толькі нашай дзяржавы. Да гэтага часу адсутнічае закон аб органах нацыянальнай бяспекі, закон аб архівах, якія рэгламентавалі б парадак захавання і карыстання дакументамі, тэрміны іх рассакрэчвання, у тым ліку і ў ведамасных сховішчах.

Наконт фармулявання Камітэтам дзяржаўнай бяспекі палітыкі ў дачыненні да эміграцыі, то гэтае сцвярджэнне можна лічыць слушным, калі мець на ўвазе, што КПСС і адпаведна КДБ вызначалі яму ролю аднаго са сваіх атрадаў. Цяпер ужо агульнавядома, што да нядаўняга часу на службу ў КДБ прымаліся выключна члены КПСС. У таталітарнай сістэме, стрыжнем якой і практычна наддзяржаўнай структурай былі цэнтральныя і рэспубліканскія органы КПСС, Камітэт Дзяржаўнай Бяспекі рэалізоўваў рашэнні, якія вынікалі з ідэалогіі партыі, і залежаў у першую чаргу ад яе. Але, будучы «дзяржавай у дзяржаве», уплываў, безумоўна, на вызначэнне палітыкі ў дачыненні эміграцыі.

Менавіта ў адносінах да яе нацыянальных арганізацый усімі дзяржаўна-партыйнымі органамі праводзілася палітыка ізаляцыі ад гістарычнай Бацькаўшчыны, расколу па ідэалагічных адзнаках розных пакаленняў, плыняў беларускага замежжа, процістаяння так званых «нацыяналістычных» і «прагрэсіўных» арганізацый суродзічаў. Пры гэтым праз адзіны дазволены канал — таварыства «Радзіма» — ажыццяўляліся даволі абмежаваныя кантакты толькі з «прагрэсіўнымі» арганізацыямі. У дзяржаве, дзе выключалася іншадумства, «прагрэсіўнасць» вызначалася адным крытэрыем — лаяльнасцю да савецкага, сацыялістычнага ладу жыцця. Сведчаннем істотных змен у пазіцыі КДБ з'яўляецца заява яго старшыні Эдуарда Шыркоўскага ў інтэрв'ю («Набат», № 37, снежань 1991 г.): «Мы разумеем і бяром на сябе частку адказнасці за тое, што рабілася ў адносінах да нашай эміграцыі ў мінулым... Калі мы аб'явілі сябе суверэннымі і незалежнымі, то збліжэнне з замежжам павінна стаць нашай дзяржаўнай палітыкай».

Цяпер, калі Беларусь набыла суверэннасць, падпісала Хельсінскія пагадненні і парыжскую хартыю для Еўропы, прызнала на сваёй тэрыторыі правамоцнасць Камітэта ААН па правах чалавека, закладваецца юрыдычна-прававая аснова новай палітыкі ў дачыненні да дыяспары. З улікам міжнароднага вопыту пачаўся працэс заканадаўчага замацавання правоў замежных суродзічаў. Закон аб мовах у рэспубліцы (1990 г.) гарантуе садзейнічанне «захаванню нацыянальна-культурных інтарэсаў асоб беларускага паходжання, якія жывуць у замежных краінах». Прынцыпова новымі і важнымі для суродзічаў, якія жывуць за межамі Беларусі, з'яўляюцца палажэнні Закона аб грамадзянстве (кастрычнік 1991 г.) аб захаванні за імі права на набыццё беларускага грамадзянства, аб абароне правоў і законных інтарэсаў грамадзян Беларусі не толькі на сваёй тэрыторыі, але і за яе межамі, аб немагчымасці страты грамадзянства толькі на падставе сталага пражывання ў іншай дзяржаве. Прыняты закон не закрывае мажлівасці двайнога грамадзянства ў выпадках заключэння рэспублікай міжнародных пагадненняў аб гэтым.

Упершыню дзяржава пачала клапаціцца аб забеспячэнні суродзічам у краінах іх пражывання ўмоў для свабоднага развіцця роднай мовы, культуры, выканання рэлігійных абрадаў, у прыватнасці ў падпісаных дэкларацыях аб добрасуседскіх адносінах з Польшчай і Летувой (кастрычнік 1991 г.), пагадненні аб стварэнні Садружнасці незалежных дзяржаў (снежань 1991 г.).

Зрухі ёсць. Але сёння было б занадта аптымістычным гаварыць аб наяўнасці адпаведнай заканадаўчай базы, цэласнай сістэмы ўзаемадзеяння з дыяспарай, якая цяпер ахоплівае амаль што трэцюю частку нацыі. Гэтую базу трэба пашыраць, а сістэму яшчэ ствараць. І мэтай яе павінна стаць кансалідацыя нацыі высілкамі тых, хто жыве на Бацькаўшчыне і за яе межамі, асэнсаванне агульна-нацыянальных задач — фізічнага і духоўнага выжывання этнасу, усведамленне цэласнасці беларускага народа ў свеце, яго далучанасці да сусветнай цывілізацыі.

— Вы прымалі ўдзел у распрацоўцы канцэпцыі развіцця беларускай нацыянальнай культуры, якая падрыхтавана Міністэрствам культуры. Скажыце, у параўнанні з суседнімі краінамі (Расіяй, Украінай, Летувой), на якім узроўні знаходзіцца абарона правоў нашых суайчыннікаў за мяжой?

— Толькі ва ўмовах суверэнізацыі рэспублік заканадаўства нашых суседзяў пачало ўлічваць інтарэсы замежных суайчыннікаў. Калі гаварыць аб замацаванні заканадаўствам Беларусі асноўных правоў і законных інтарэсаў нашых суродзічаў за межамі рэспублікі, то тут мы ідзём, на маю думку, упоравень з імі, прыняўшы блізка па часе з суседзямі Закон аб грамадзянстве, які адпавядае міжнароднай практыцы. Але Беларусь спазняецца ў прыняцці адпаведных актаў для яго рэалізацыі. Рэспубліка дагэтуль не мае закона аб уездзе — выездзе. А ў Летуве, напрыклад, гэтыя працэсы рэгламентаваны, законам вызначаны ўмовы, парадак эміграцыі і іміграцыі, на пачатку 1992 г. пачала працу адпаведная служба ў Міністэрстве ўнутраных спраў. Расійская Федэрацыя мае намер з гэтага года выкарыстоўваць Закон аб уездзе — выездзе, прыняты ВС СССР у маі 1991 г.

Адсутнасць прававога рэгулявання гэтых працэсаў у рэспубліцы штурхае людзей на пошук абхадных шляхоў, пакідае іх безабароннымі за мяжой. Але ж ва ўмовах эканамічнага і экалагічнага крызісу, цяжкага пераходнага перыяду да рыначных адносін, павелічэння беспрацоўя, значнага зніжэння жыццёвага ўзроўню трэба быць гатовымі да новага зыходу за рубеж, асабліва высокакваліфікаваных спецыялістаў і рабочых, уцечкі «мазгоў» і «залатых рук». Не сакрэт, што набывае моц нелегальны выезд на сезонныя работы ў Польшчу. На думку нашых суседзяў, летась ужо дзесяткі тысяч беларусаў, украінцаў, рускіх у абыход закона часова там працавалі.

У прэсе неяк прамільгнула паведамленне, што ў Гомелі паявіліся прадстаўнікі адной італьянскай фірмы, якія маюць на мэце адпраўляць танную рабочую сілу ў іншыя краіны. Але ж хто і як будзе ахоўваць правы і інтарэсы гэтых нашых грамадзян? Усё больш насцярожвае і негатыўны вопыт у гэтай сферы краін Усходняй Еўропы. Газета «Кур'ер польскі» паведаміла аб штукарстве ліпавых «бюро» па «працаўладкаванні» палякаў на Захадзе, якія толькі ў гэтым годзе абманулі болей як 3 тыс. сваіх суграмадзян, зарабіўшы на гэтым дзесяткі тысяч долараў. Але ж цяпер і ў дзяржавах СНД усё часцей можна прачытаць даволі спакуслівыя аб'явы: «Вас цікавіць выгадная работа ў ЗША, Канадзе, Польшчы? Тэрміновая эміграцыя? Шлюб? Звяртайцеся пісьмова па-польску ці па-руску: «Polska...».

Варта паглядзець і на абароненасць правоў беларусаў у Летуве, Украіне, Расіі і нацыянальных меншасцей на Беларусі. Закладзеныя ў прынятым гэтымі дзяржавамі заканадаўстве прынцыпы ў асноўным суадносяцца з міжнародна-прававымі нормамі ў нацыянальнай сферы, забяспечваюць роўныя палітычныя, эканамічныя і сацыяльныя правы грамадзян, свабоду развіцця нацыянальных моў і культур. Беларусь, Летува і Украіна прынялі законы аб нацыянальных меншасцях, але складванне прававой базы не паспявае за жыццём. Як у нашых суседзяў, так і ў нас пакуль не вызначаны прававы статус замежнага грамадзяніна. Якім ён будзе ў Беларусі і якім будзе ў Расіі, Летуве, Украіне, іншых дзяржавах статус беларусаў, не прыняўшых іх грамадзянства ці не атрымаўшых на гэта права (напрыклад, у Латвіі)?

Часам заканадаўства нясе адзнакі несумяшчальнасці правоў чалавека і правоў этнічнай меншасці. Найчасцей гэта водгулле тых праблем, якія спарадзіла таталітарная сістэма праз адвольнае вызначэнне адміністрацыйных межаў рэспублік, спланаванае перамяшчэнне насельніцтва, што прывяло да сур'ёзных дэфармацый у нацыянальным складзе шэрагу рэспублік, пражывання па-за сваімі этнічнымі межамі мільёнаў людзей.

Закон аб мовах, ухвалены ў сакавіку 1992 г. Вярхоўным Саветам Латвіі, гарантуе права адукацыі толькі на дзяржаўнай мове, вывучэнне другіх моў уладай не фінансуецца. Тут уведзена ў дзеянне пастанова Вярхоўнага Савета, якая аднавіла грамадзянства тым, хто меў яго да 1940 г. і іх нашчадкам, а таксама вызначыла тых, хто пры пэўных умовах (веданне мовы, цэнз, клятва) маюць права стаць грамадзянамі Латвіі. Лёс астатняй, значнай «рускамоўнай» часткі насельніцтва рэспублікі не вырашаны да прыняцця Закона аб грамадзянстве...

Мусіць, новыя незалежныя дзяржавы на тэрыторыі былога Саюза павінны абараняць інтарэсы сваіх грамадзян на падставе двухбаковых міжурадавых пагадненняў, пастаяннага дыялога, узгаднення пазіцый. Ад гэтага будзе залежаць іх магчымасць удзельнічаць у прыватызацыі, набыцці жылля, іншай уласнасці. Наспела патрэба замацоўваць у новых міждзяржаўных дагаворах і правы нацыянальных меншасцей, выключаць магчымасці выкарыстання іх у якасці заложнікаў пры вырашэнні сваіх палітычных мэт.

У параўнанні з суседзямі Беларусь спазняецца ў стварэнні арганізацыйных структур і іншых практычных дзеяннях па ўсталяванні і ўмацаванні сувязей з дыяспарай. Так, кангрэс украінцаў з усіх рэспублік Саюза (Кіеў, май 1991 г.) стаў моцным імпульсам для кансалідацыі суайчыннікаў, стварэння культурных цэнтраў, рэгіянальных газет, украінскіх тэатраў, музеяў, бібліятэк. У жніўні 1991 года ў Маскве прайшоў з'езд прадстаўнікоў рускай эміграцыі, а ў маі 1992-га — сусветная сустрэча дзелавых людзей Расіі (з Расійскай Федэрацыі, другіх дзяржаў СНД і рускага замежжа). Усебеларускі з'езд рыхтуецца на чэрвень 1993 г.

Нашы суседзі актыўна ствараюць у органах выканаўчай улады структуры, якія займаюцца пытаннямі міграцыі, задавальнення інтарэсаў нацыянальных меншасцей. Пры ўрадзе Летувы дзейнічае дэпартамент, а Украіны — кабінет па справах нацыянальнасцей, Эстоніі — дэпартамент міграцыі, Расійскай Федэрацыі — камітэт па справах міграцыі. Хочацца спадзявацца, што і наша суверэнная дзяржава паскорыць стварэнне спрыяльных умоў для духоўнай лучнасці, эканамічных сувязей з дыяспарай. Рэальная аснова гэтай лучнасці — праграма «Беларусы ў свеце», што ў выглядзе пакуль што праекта была прадстаўлена на першым Сходзе беларусаў бліжняга замежжа ў снежні 1992 года. Мне давялося ўдзельнічаць у падрыхтоўцы гэтай праграмы, якая, відаць, будзе гатова да З'езда беларусаў свету ўлетку г. г. Адзначу, што ў гэтай праграме ўпершыню з'яднаны дзяржаўны і грамадскі падыходы да наладжання сувязей з замежжам, арганізацыі нацыянальнага быту беларусаў у свеце. Калі ў такім выглядзе праграма набудзе законны статус, дык гэта засведчыць аб сапраўдных зрухах у палітыцы нашай дзяржавы.

— Дзякуй за гутарку.

Гутарыў Юрась ЗАЛОСКА.

ПОЗІРК У МІНУЛАЕ

Джордж Браун — студэнт з Полацка

У час, калі адраджаецца сапраўдная цікавасць да гісторыі і культуры Беларусі, мы часта скардзімся, што шмат прадстаўнікоў нашай нацыі працавала на карысць іншых народаў у гэтай галіне, перш за ўсё рускага і польскага. Але ж, будзем шчырымі, і прадстаўнікі іншых народаў зрабілі нямала для нашай культуры. Праўда, часта пра іх мы нічога не ведаем. Адным з такіх зусім невядомых для нас даследчыкаў з'яўляецца англічанін Джордж Браун, лёс і навуковыя працы якога цесна звязаны з Беларуссю.

Джордж Браун нарадзіўся ў сям'і Джона Брауна, англічаніна па нацыянальнасці, прыдворнага лекара жонкі рускага імператара Паўла I (1796—1801) — Марыі Фёдараўны. Яго маці — Марыя Россі, была італьянкай. Нарадзіўся Джордж у даволі незвычайных варунках. Калі яго будучыя бацькі знаходзіліся ў Англіі на адпачынку, адбылося забойства Паўла I, і яны атрымалі з Пецярбурга загад тэрмінова вярнуцца ў сталіцу Расійскай імперыі. Нягледзячы на тое, што ў сям'і чакалі нараджэння дзіцяці, трэба было падпарадкавацца. І вось у час гэтага марскога падарожжа з Англіі ў Пецярбург у чэрвені 1801 года на караблі ў Балтыйскім моры і нарадзіўся ў іх сям'і сын, якога назвалі Джорджам.

Паколькі маці Джорджа была фанатычнай каталічкай, то вучыцца яго аддалі ў Пецярбургскі езуіцкі калегіум, дзе выкладанне і выхаванне вялося на вельмі высокім узроўні. Калі хлопчык падрос, ён паехаў вучыцца ў Полацк, у мясцовы калегіум, які існаваў пры Полацкай езуіцкай акадэміі, адчыненай у 1812 годзе. У 1817 годзе Джордж Браун паступіў на філасофскі факультэт Полацкай Акадэміі і адначасова ўступіў у члены «Грамадства Ісуса». Калі ў 1820 годзе царскі ўрад закрыў Акадэмію і па дамоўленасці з Аўстрыяй выслаў езуітаў на яе тэрыторыю, Джордж Браун (які пасля ўступлення ў ордэн атрымаў імя Юзаф) распачаў у Галіцыі педагагічную дзейнасць. На працягу многіх гадоў працаваў ён выкладчыкам розных дысцыплін у езуіцкіх калегіумах Тарнопаля і Львова, якія ўваходзілі тады ў склад Аўстрыі. Адначасова ўвесь свой вольны час аддаваў вывучэнню гісторыі ордэна езуітаў у Беларусі і Польшчы, матэрыялы для якой расшукваў у архівах Рыма, Вены, Львова і іншых навуковых цэнтрах. Вынікам гэтай шматгадовай працы з'явіўся унікальны манументальны біябібліяграфічны слоўнік «Бібліятэка пісьменнікаў польскай часткі «Грамадства Ісуса». У яго ўвайшлі біяграфіі і бібліяграфія прац усіх членаў ордэна езуітаў у Беларусі, Літве і Польшчы, якія на працягу XVI—XIX стагоддзяў (дакладней, з 1564 па 1852 год) вызначыліся сваімі працамі ў галіне гісторыі, літаратуры, мовазнаўства, філасофіі, педагогікі, тэалогіі, права і г. д. Твор быў напісаны на лацінскай мове і прызначаўся для шматтомнага выдання Аўгустына Бакера (1809—1873) «Бібліятэка пісьменнікаў «Грамадства Ісуса», якое выходзіла ў Льежы (Бельгія) у 1853—1856 гадах.

У 1853—1856 гадах працу Брауна пераклаў на польскую мову былы студэнт філасофскага факультэта Полацкай езуіцкай Акадэміі, таксама член ордэна езуітаў, які разам з Браунам падзяліў лёс выгнання — Уладзіслаў Кейноўскі (1801—1858). У 1861 годзе гэты пераклад быў надрукаваны ў познанскім часопісе «Przegląd poznański» і ў 1862 годзе выйшаў у Познані асобнай кнігай.

Пасля выдання галоўнай працы свайго жыцця Браун працягваў аддаваць свае сілы і час вывучэнню і папулярызацыі беларускай гісторыі. На працягу 1861—1870 гадоў ён супрацоўнічаў з часопісам «Tygodnik Katolicki» (выходзіў у Градзіску каля Познані), у якім друкаваў артыкулы па гісторыі Беларусі. Цікавасць да гэтай праблемы ён захаваў да канца дзён.

Памёр Браун у 1879 годзе ў Львове. Пасля яго смерці засталася ў рукапісе манументальная гісторыя езуітаў у Беларусі на лацінскай мове. У цяперашні час яна захоўваецца ў архіве езуітаў у Рыме.

На вялікі жаль, доўгія гады галоўная праца Брауна, якой карыстаюцца на Захадзе ўжо больш за сто гадоў (апошняе 3-е выданне выйшла ў 1960 годзе), застаецца амаль невядомай у нас.

Ідэалагічныя і веравызначальныя шоры, якія навешвалі і навешваюць на нас з розных бакоў «нашы дабрадзеі» (пра якіх хочацца сказаць трошкі перайначанымі трапнымі словамі Багушэвіча: «Скіньце скурку, дабрадзеі, бо зубкі відаць»), перашкаджалі і перашкаджаюць нам убачыць і па-сапраўднаму ацаніць уклад езуітаў у беларускую культуру. Дзесяткі, сотні прозвішчаў, якія былі ўнесены ў слоўнік Брауна — гэта ўраджэнцы нашай беларускай зямлі. Імі былі створаны арыгінальныя працы ў самых розных галінах чалавечага духу, якія атрымалі высокія ацэнкі ў навуковым свеце. Цікава адзначыць, што супраць кожнага прозвішча ўраджэнца Беларусі, які вызначаўся сваёй дзейнасцю ў галіне навукі, літаратуры ці мастацтва, у слоўніку Брауна стаіць слова — беларус (беларусін).

Нагадаем некалькі прозвішчаў са слоўніка Брауна. Гэта, перш за ўсё, прафесар філасофіі Полацкай езуіцкай Акадэміі Вінцэнцій Бучынскі (1789—1853), заснавальнік першага на тэрыторыі сучаснай Беларусі літаратурна-навуковага часопіса «Полацкі штомесячнік» (1818—1820), на старонках якога ён выдрукаваў шэраг бліскучых артыкулаў па праблемах эстэтыкі і літаратуразнаўства. Пасля выгнання з роднай зямлі на падставе чытаных у Полацкай акадэміі лекцый ён стварыў арыгінальную філасофскую працу «Філасофскія разважанні», якая выйшла ў Вене ў 1842—1844 гадах у трох тамах: першы том уключаў логіку, другі — метафізіку, трэці — этыку. На жаль, пра Бучынскага, гэтага аднаго з самых вялікіх філосафаў, якога калі-небудзь нараджала беларуская зямля і якога сам кароль Бельгіі асабістым указам запрасіў чытаць лекцыі ў Лувенскі універсітэт, мы амаль нічога не ведаем. І толькі таму, што ён — каталіцкі філосаф, езуіт.

Адкрыем наўздагад кнігу Брауна ў другім месцы. Ураджэнец Беларусі Ян Міхановіч, які пражыў усяго 33 гады (1783—1814), у такой ступені авалодаў грэцкай мовай, што рабіў цудоўныя пераклады трагедый Сафокла, Эўрыпіда і іншых класікаў старажытнай грэцкай літаратуры на польскую мову. Яго пераклад трагедыі Эўрыпіда «Арэст» быў надрукаваны на старонках згаданага вышэй літаратурна-навуковага часопіса «Полацкі штомесячнік» у 1818 годзе. Шэраг яго перакладаў, у тым ліку і пераклад «Іліяды» Гамера, застаўся ў рукапісе. У параўнанні з сусветнымі дасягненнямі, можа, гэта і не многа значыць. Але калі мы ўлічым, што цяпер у Беларусі няма ніводнага высокакваліфікаванага перакладчыка са старажытнагрэцкай мовы, тады, як у часы Яна Міхановіча іх у нас былі дзесяткі, можна канстатаваць яўны рэгрэс.

Яшчэ прыклады. Ураджэнец Беларусі Тадэуш Кучынскі (1762—1856) займаўся вельмі нязвыклай справай. Авалодаўшы латышскай мовай, ён пісаў і выдаваў у Полацку кнігі на ёй.

У 1796 годзе выкладчык магілёўскага езуіцкага калегіума Антон Корсак (1764—1831) выдаў у Полацку цудоўны лацінска-польскі слоўнік.

Такіх прыкладаў можна прывесці шмат. Але дзе аб гэтых і іншых старонках нашага духоўнага жыцця XVI—XIX стагоддзяў можна пачытаць у сучасных беларускіх даведніках? Нідзе. Пра гэта мала каму сёння вядома. Амаль таксама невядома і пра навуковую і асветніцкую дзейнасць Іасафата Залескага, Маўрыцыя Палонскага, Станіслава Пятровіча, Юзафа Пяркоўскага і многіх дзесяткаў іншых членаў ордэна езуітаў — ураджэнцаў беларускай зямлі, якія ўнеслі значны ўклад у духоўную культуру Беларусі мінулых стагоддзяў.

І толькі малавядомая пакуль што ў нас праца Брауна дае пра ўсё гэта самую поўную навуковую інфармацыю. У гэтым слоўніку сабрана таксама шмат матэрыялаў пра французаў, немцаў, галандцаў, італьянцаў, прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей, якія працавалі на карысць беларускай культуры ў тыя часы. Гэта — Юзаф Анжыаліні, Дэзідэрый Рышардо, Пётр Ланге, Іаан Ротган, Карл Баландрэ і многія іншыя.

Сказанае дае падставу сцвярджаць, што праца Джорджа Брауна з'яўляецца крыніцай першачарговай важкасці для вывучэння беларускай культуры XVI—XIX стагоддзяў, для выявдзення «белых плям» са старонак нашай гісторыі.

Надзвычайна вялікі памер гэтых плям паказала навукова-практычная нарада «Полацкая Акадэмія і праблемы нацыянальнай культуры», якая летась адбылася ў Полацку (6—7 чэрвеня) і была прысвечана 180-годдзю заснавання Полацкай езуіцкай Акадэміі.

Разам з тым, нарада паказала цікавасць нашага грамадства, асабліва моладзі, мясцовых улад і беларускіх навукоўцаў да гісторыі Полацкай Акадэміі, да цвярозага, крытычнага, усебаковага аналізу дзейнасці гэтай своеасаблівай вышэйшай навучальнай установы Беларусі XIX стагоддзя, ордэна езуітаў у Беларусі ў цэлым.

У вывучэнні гэтых праблем слоўнік Джорджа Брауна мае вялікае значэнне. Працу Брауна, якая не страціла сваёй навуковай каштоўнасці да нашых дзён, трэба таксама шырока выкарыстоўваць у нашых даведачных выданнях, перш за ўсё ў «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі».

Навуковая дзейнасць Брауна, на маю думку, сведчыць аб тым, што ў сэрцы гэтага чалавека, якое відаць, належала больш Беларусі, чым Англіі, жыла сапраўдная любоў да зямлі, на якой прайшлі яго юнацкія і студэнцкія гады — лепшыя гады ў жыцці кожнага чалавека. Патрыятычныя пачуцці ляжалі, без сумнення, і ў аснове дзейнасці многіх дзесяткаў калег Джорджа Брауна па Полацкай Акадэміі, ордэне езуітаў. Выкажам жа павагу да памяці і духоўнай спадчыны гэтых працавітых і здольных людзей, якія сеялі на нашай зямлі зерні асветы і розуму.

В. ШАЛЬКЕВІЧ,
дацэнт БДУ.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

З ЛІЦЕЙНАГА ПРАСПЕКТА— НА СКАРЫНАЎ

З 4 па 14 лютага ў памяшканні Дома афіцэраў і ў клубе імя Ф. Дзяржынскага адбудуцца гастролі Санкт-Пецярбургскага дзяржаўнага драматычнага тэатра на Ліцейным.

Шаноўнае спадарства, вы пазнаёміцеся з адным з найстарэйшых пецярбургскіх тэатраў. Трэці сезон яго ўзначальвае вучань Г. Таўстаногава рэжысёр Генадзь Трасцянецкі. Спанатраныя беларускія тэатралы, пэўна, памятаюць ягоны спектакль паводле аповесці Святланы Алексіевіч «У вайны не жаночае абліччa», ганараваны Дзяржаўнай прэміяй Расіі.

Гастролі, што выпалі не на самыя спрыяльныя часы, складаюць чатыры назвы, перадусім — «Скупы» Ж.-Б. Мальера ў сцэнічнай інтэрпрэтацыі Г. Трасцянецкага (дарэчы, прызнаны крытыкай адным з найлепшых спектакляў Пецярбурга апошніх гадоў); «Навéц» паводле аднайменнай аповесці А. К. Талстога ў пастаноўцы В. Глазкова (мастацкі кіраўнік — Г. Трасцянецкі), «Гартэнзія ў Парыжы» паводле старасвецкага вадэвілю Д. Ленскага «Страпчы пад сталом» у пастаноўцы В. Глазкова (мастацкі кіраўнік — Г. Трасцянецкі), а таксама «Пэпі Доўгаяпанчоха» — спектакль-гульня паводле знакамітай аповесці А. Ліндгрэн у пастаноўцы не менш знакамітага М. Лявіціна.

Э. Я.

«АЛЬТЭРНАТЫЎНЫЯ» ВЕЧАРЫНЫ

З 22 па 25 студзеня «Альтэрнатыўны тэатр» Вітаўтаса Грыгалюнаса і Леаніда Дзінэрштэйна запрасіў завсёднікаў і крытыкаў на маленькі фестываль-агляд «Студзеньскія вечарыны», падчас якіх грамада магла пабачыць тры спектаклі, перадусім «Камедыю...» паводле К. Марашэўскага і Ф. Аляхновіча, чыім саўтарам па драматургіі выпала зрабіцца рэжысёру У. Рудаву (пастаноўка А. Андросіка і У. Рудава). Крытыкам з Пецярбурга, Масквы, Кіева і, адпаведна, беларускай сталіцы былі таксама прапанаваны для абмеркавання спектаклі «Кароль паміpae» Э. Іянеска (рэжысёр В. Грыгалюнас) і «Трохграшовая опера» Б. Брэхта, — прэм'ера апошняга спектакля адбылася перад самым Новым годам.

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-25-25; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Юрась ЗАЛОСКА — 33-19-85; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісаў рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друк 4.2.93 у 18.10

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (нам. галоўнага рэдактара), Юрась ЗАЛОСКА, Міхась ЗАМСКІ, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Барыс ПЯТРОВІЧ (адказны сакратар), Юрась СВІРКА.

Індэкс 63856 **П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12**
Тыраж 15.000 **М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12**